BIBLIOTECA ATENEULUI POPULAR ARAD.

No. 3.

Dr. GIORGIU POPA

UN OM DE ȘCOALĂ ȘI CULTURĂ

(1841–97)

DE

Dr. GH. CIUHANDU

CU O PREFAȚĂ DE

P. S. Sa EPISCOPUL ROMAN CIOROGARIU

EDITURA AUTORULUI

ARAD, 1934.

Prețul: Lei 100.—

www.digibuc.ro

BIBLIOTECA ATENEULUI POPULAR ARAD.

No. 3.

Dr. GIORGIU POPA

UN OM DE ȘCOALĂ ȘI CULTURĂ (1841—97)

DE

Dr. GH. CIUHANDU

CU O PREFAȚĂ DE

P. S. Sa EPISCOPUL ROMAN CIOROGARIU

EDITURA AUTORULUI

ARAD, 1934.

www.digibuc.ro

Soției mele

Octavia

n. Popovicîu-Deseanu,

ca mamă și profesoară,

închin paginile ce urmează

despre o viață de educator.

www.digibuc.ro

Dr. Georgiu Popasc
ases. cons.
5/17. Februariu 1888.

www.digibuc.ro

In loc de prefață.

Prea Sfinția Sa
Episcopul ROMAN CIOROGARIU
către autor

Fiule Gheorghe,

Prin agràire vreau să se știe, că vorbește dascălul cu ucenicul său, la căpătâiul aceluia, care li-a fost înaintemergător, la masa de referent școlar al Consistorului din Arad și la brazda condeiului. Suntem oarecum în familie. Nu e nevoie să o mai spun, că sunt încântat de această întâlnire a omeniei, de a desgropà un vrednic luminător din mormântul uitării. De ce să rămână numai pomenirea celor puternici? când dela sămănătorul a-b-c-lui vine spicul generațiilor viitoare!

Sunt oameni, cărora nu le place să strălucească în pulberile olimpice. Acestia nu se îmbulzesc la pomana grațiilor, nici nu se soresc la prietenii galante, ca să se prindă de ei lustrul aristocratic. Cu alte cuvinte: nu sunt snobi, ci rămân la rangul lor de descăli ai neamului, precum spune Carlyle despre eroii cărții: în case mucegăite, umblând în haine roșnite, fără a fi întrebați că ce mânâncă îndrumând pe secoli înainte gândirea și simțirea generațiilor viitoare spre idealuri. La acești oameni mici se coboară de sine aristocrația intelectuală și li cearcă prietenia, dar aceasta nu-i amețește, ci mai vârtos îi face să-și iubească umilii colaboratori ai jugului ce l-au luat asupra sa și să cerce prietenia celor mici și buni, — neamul său de muncitori.

www.digibuc.ro

In această lumină l'am văzut prima dată, în Arad, pe tânărul şi modestul învăţat referent şcolar GHEORGHE POPA, eu şi mai modestul student în teologie.

Erà sinodul eparhial întrunit la episcopie. In curte văd un grup aristocratic -- pe Mocioneşti, cu Vincenţiu Babeş şi Dr. Paul Vasici, mângăind cu privirile şi discutând probleme, cu tinărul referent Gheorghe Popa. Aceiaşi înconjurare a omului, mic în ani, de bătrâni, în şedinţe, la intrarea şi eşirea din sinod. De atunci se datează admiraţia mea pentru Gheorghe Popa. Mi-au impus cultura şi manierile lui. Mai pe sus de toate însă cinstea, de care se bucura la cercurile înalte.

Temelia culturei sale, ca la toţi intelectualii vechi, erà cea clasică elină-latină Pe această temeile şi-a zidit cultura apuseană din originele clasicismului german, italian şi francez.

Armonia acestui clasicism s'a resimţit în toată mişcarea şi slova sa. Nu scria cu nervii. De-o pildă, toate manuscrisele lui sunt caligrafice, fără o linie de corectură în ele. Era ca omul sigur pe sine, care nu se uită îndărăt, când merge spre ţinta sa. De aici vine că, adeseori, sunt întrebat de cei ce l-au cetit: Cum a fost în viaţă omul acela, multilateral în cunoştinţe şi profund în cugetare?

Precum spuneam mai sus, el cercà prieteniile în jos: neamul său descălesc dela şcolile superioare centrale şi dela cele primare. Aşa am ajuns noi tinerii profesori dela institutul pedagogic-teologic din Arad în raza influenţei sale binefăcătoare. Formal umbla după noi şi la locurile de distracţie, din care adeseori ne alegeam cu câte-o zi Horaţiană, Petrarcană, Götheiană, Rousseau-iană, cum numeam noi evocările sale din viaţa şi operele clasicilor vechi şi noi. Dintre colegii mei de atunci numai eu mai sunt în viaţă. Cuvine-se lui pomenirea în sferele ştiinţelor universale, între neamul său descălesc mai mic. Cu cei mari erà pe picior de răsboiu.

www.digibuc.ro

Lumea lui era şcoala. Să o organizeze şi provadă cu planuri analitice, manuale şi să facă literatură socială. Să apere şcoala românească în marele Kulturkampf urzit de legile şcolare de maghiarizare din 1879. Intre acesta să mai vrea, nici mai mult nici mai puţin de cinci gimnazii pe teritoriul eparhiei Aradului. Dar toate acestea le scrie d'amănuntul mâna neobosită a autorului în cercetarea trecutului românesc. Eu scriu aceea ce nu este în carte, fac numai rama contimporană la omul, care inspirà odată şcoala românească cu idealurile naţionale şi culturale, cari vibrau în toată fiinţa lui.

***

Noi Bihorenii avem nume rău în lumea românească, care nu ne cunoaşte decât din împroşcala ce s'a aruncat asupra noastră: cu voie şi fără de voie, nu-i aici locul să o fixăm. Bunăoară un „conferenţiar" dela Iaşi ne aruncà în faţă, la un festival naţional petrecut în teatrul din Oradea: „Eu am venit aici în ţara trădătorului Mangra". Ista face dară din Bihor ţara trădătorilor. Iar altul, imigrat dela Satu-mare la noi, vezi Doamne, să spună şi el ceva mare din trecutul Bihorului, sfidează în o broşură ierarhia anteluptătorilor naţionali din Biharia, prin afişarea prepozitului canonic, Augustin Lauran, între marii români ai trecutului bihorean. Dar ce o să se mai scrie după ce va muri generaţia, care a cunoscut pe prepozitul canonic Lauran în ipostaza lui de Sal-ul Românismului şi nu va mai fi de cine să roşească cel ce aruncă pe pereţi nezdrăvanii vremilor apuse?

Ori, ţara Biharhiei e ţara iobagului care, atunci când erà târâit de sbirii stăpânirii streine la stâlpul catolicismului, reclamà la împărat: „Noi toate dările le dăm ţării şi fiii noştri de soldaţi îi dăm Impăratului; numai sufletul nu ni-l dăm. Mai bine morţi, decât să n'avem vlădică de legea noastră".

www.digibuc.ro

Când delegaţia bihonerilor cereà dela Mitropolitul Şaguna intervenţia pentru restuarea episcopiei ortodoxe în Oradea, acesta le răspundea: Eu cunosc suferinţele bihorenilor şi am plâns cu ei. Ctitorul tinerimei, Emanuil Gojdu, aici s'a născut. De aici au ieşit Mitropoliţi, fruntaşi naţionali, ca Partenie Cosma, preoţi, profesori şi intelectuali de toate categoriile, ctitori culturali ca Zsiga. Vremea va desvăli şi misterul trădării lui Mangra. Că aici a existat o cultură românească, mărturie sunt: catedrala noastră care, în anul acesta, îşi serbează al 150-lea an al minunatei ei clădiri, şi minunile acele de biserici româneşti de lemn, seculare, în cari a stat aprinsă candela iubirei de neam. Comoara de cărţi, bisericeşti şi manuscrise. Popor care a păstrat mai curat motivul românesc în cântecele neamului românesc. Toate aceste dovedesc, că acest popor are suflet. Cine nu vede în poporul bihorean decât sărăcia, acela nu ştie că cel mai mare judeţ latifundiar din Ungaria latifundiară a fost Bihorul. Domeniul episcopiei romano-catolice din Oradea se estindea dela Oradea până la Beiuş, iar dela Beiuş până la Vaşcău cel al episcopiei unite. Din ozonul frunzişului codrilor n'a putut să se îmbogăţească. Nu la sărăcia lui Vă uitaţi, ci la bogăţia lui sufletească. La ce a dat universităţii naţionale pe terenul cultural!

Atmosfera defavorabilă, creată Bihariei prin întrigi, trebuie să se cureţe. Inceputul se face prin editarea personalităţii lui Gheorghe Popa. Nădăjduesc într'o continuare şi se va şti odată pretutindeni aceeace noi ştim, că această Biharie are suflet şi veche cultură românească.

Nu suntem leproşii naţiunei!

Oradea, Februarie 1934.

Episcop ROMAN CIOROGARIU.

www.digibuc.ro

1. Vechea familie preoţescă Popa din Câmpani (Bihor).

Dr. Giorgiu[1]) Popa se trage dintr'o veche familie preoţească, din Bihor, de pe Valea Crişului-negru,[2]) ea însăşi o străveche aşezare românească, cu unii preoţi, cari credeau a-şi întinde ascendenţa familiară şi preoţească, pe bază de documente istorice, până în veacul XIV, cum a fost Popa Pascu cel Bătrân din Leheceni-Cărpinet[3]). In acest Bihor, viaţa românească era incadrată din vechime într'o organizaţie politică, a mărunţilor voevozi, — demnitate, care uneori trecea asupra feţelor bisericeşti, cum e menţionat, pela 1533, Voevodul Ioan, preot şi nobil de Hăşmaş, în ţinutul Beliului[4]). Nu e de mirat deci, că acolo a trăit o lămurită conştiinţă preoţească. Deci, nu poate fi fără de interes, că pe Valea Crişului-negru, tocmai în Câmpani, — locul natal al lui Dr. Giorgiu Popa — găsim în veacul XVIII, un preot-protopop omonim, răspunzând la numele de Popa Gheorghe, expo-

---

1) Ii scriem numele aşa, cum şi dânsului îi plăcea să şi-l scrie şi pronunţe, după felul popular din numirea „Gân-Giorgiu".

Nu e identic cu omonimul său Dr. Gheorghe Popa de Teiuş (1324—67), de naştere din Galşa (jud. Arad), care a fost primul prefect (comite suprem) al judeţului Arad.

2) In ţinutul Vaşcoului.

3) S. S. Secula: Biserica din Leheceni—Cărpinet, schiţă istorică (Arad, fără arătarea anului, reproducere din „Biserica şi Şcoala").

4) Dr. Const. Pavel: Şcoalele din Beiuş, pag. 101 (fără arătarea isvorului).

www.digibuc.ro

nent al Bisericii noastre în acel ţinut[1]) şi purtător de cuvânt în numele preoţilor. Cu prilejul unei vizitaţii canonice adeca, pe care o făcea episcopul Aradului de atunci Ioanichie Martinovici (episcop între 1710—20) în ţinutul Vaşcoului, la Câmpani, episcopul socotise că este cu cale să se atingă de prerogativele protopopeşti ale lui Popa Gheorghe. Acesta i-a răspuns, dârz: „Părinte, dacă eŭ nu voiu fi protopop, nici Tu nu vei fi vlădică"[2]).

In tradiţia familiară a lui Dr. Giorgiu Popa, într'adevăr, era şi aceea că se trage din o veche şi remarcabilă familie preoţească. Şi este semnificativ, că nota de împotrivire dârză o întâlnim şi la urmaşul de peste două veacuri, despre care vorbim.

Registrele psrohiale dela Câmpani, fiind defectuoase, nu ne dau lămuriri suficiente despre aceasta familie preoţească, Oameni bătrâni ori alte mărturii, scrise, cari să fi putut da oarecari informaţii mai corecte, lipsesc deasemeni. Aceea ce ştim cu preciziune, însă, este că străbunicul lui Dr. Giorgiu Popa încă fusese preot, tot în Câmpani, şi purta numele Ioan, iar cel familiar era sârbizat, după moda vremii de atunci, în Popoviciu. El primise, dela Pavel Avacumovici, episcopul sârb de atunci al Aradului, o simghelie în româneşte, — pentru biserica cu hramul Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil din

---

1) Comuna Câmpani e în apropiere de comuna Şeghişte (la d. *N. Iorga: Ist. Bis. Rom.* ed. I. vol. I. pag. 171), e scrisă „Şegheşti", după ungurescul Segyesl. Şeghiştea era un centru ierarhic, în frunte cu protopopi cu atribuţii quasi-episcopale. menţionaţi între 1503—54 (*Ibid.*) Centrul ierarhic, în sens diminuat la proporţia puterii protopopeşti, se pare să se fi mutat mai apoi la Câmpani, devenit loc de scaun protopopesc. Mare pagubă, că biserica veche, de peatră, cu mai multe rânduri de picturi murale, dela Şeghişte. s'a ruinat în zilele noastre când avem Comisii de ale monumentelor istorice.

2) Archiva jud. Bihor, No. 23, fasc. VIII. din 1727 — Acum şi archiva s'a — dus! E dată ungurilor, toată până inclusiv actele despre revoluţia din 1848. Aşa ne dispar comorile, pe rând!

www.digibuc.ro

Câmpanii-de-jos — şi încă într'o bună românească[1]), datând din anul 1798. Acesta a avut un fiu, pe Popa Gheorghe tot în Câmpani, iar din familia acestuia se ştie de doi urmaşi, fraţi între olaltă, preoţii Popa Atanasie[2]) şi Popa Vasilie, tatăl lui Giorgiu, de a căruia viaţă şi activitate ne ocupăm.

Care era starea de spirit a preoţimei din partea de sus a Crişului-negru, şi în alte privinţe, din aceea vreme, se vede din următoarea împrejurare: In judeţul Bihorului încă se resfrânsese un val din revoluţia lui Horia. Trei preoţi bihoreni făceau propagandă deschisă pentru revoluţie. Şi când veni ordinul de potolire al comitatului, unul din acei trei preoţi — Popa Joan din Leheceni — striga în piaţa Vaşcoului: „De-ar aduce Dumnezeu pe răsculaţi aici, căci de nu va fi mai bine, mai rău nu poate să fie" şi „lasă, protopoape, să arză, că şi aşa a lor a fost."[3])

Din acest mediu, de conştiinţă preoţească şi de demnitate românească, s'a ridicat Dr. Giorgiu Popa, moştenind şi afirmând un crez bisericesc şi naţional, pentru care a trăit şi muncit cu pricepere şi devotament, tăindu-şi drum prin multa sa învăţătură şi prin neprihănita onestitate.

1) Am publicat-o în *Revista Teologică* dela Sibiu an. VII. (1913), pag. 28—9. Mi-o dăduse nepotul său, Popa Atanasie. preot în Câmpani.

2) Acesta îmi spunea cum oscilau pe vremuri numele familiare, după influenţele vremii. El însuşi purtase, la început, numele de Popovici; la şcoală, numele i-s'a maghiarizat în Pap; când s'a preoţit (la Carlovet?) i-s'a impus numele de Popovici; — mai la urmă şi-a luat numele de Popa, care a rămas apoi numele statornic al familiei.

3) Nic. Densuşianu: Revoluţiunea lui Horia, Bucureşti 1884, pag. 288.

www.digibuc.ro

2. Tinereţa lui Giorgiu Popa:

Studii şi întrarea în viaţa publică.

Isvoare de informaţie, mai de seamă, despre viaţa dânsului[1]) nu avem, deoarece aceasta n'a fost cercetată şi înfăţişată până acum mai deaproape.

Tinărul Giorgiu s'a născut, după informaţiile din conscripţia parohială[2]) dela Câmpani (1855), la 14 Iulie 1841, în Câmpanii-de-jos (jud. Bihor), din părinţii Popa Vasilie şi Ana Codău, aceasta din urmă de naştere din Lunca, lângă Câmpani. Căsătoria lor a fost binecuvântată de Dumnezeu cu un băiat şi două fete: Giorgiu, Marta şi Ana (Nişca). Dar, nu peste mult, îi lovi nenorocirea, că muri preoteasa Ana, în vârstă de 33 ani, la începutul anului 1854, când tânărul Giorgiu d'abia 12 ani, dimpreună cu două surori, mici şi ele, rămân orfani, iar tatăl lor, un om sărac dealtfel, se alege cu mizeriile văduviei şi cu grija creşterii celor trei copii. Dintre aceştia, mai târziu, Nişca (Ana) se mărită în sat, cu ţăranul fruntaş Nicolae Stana; pe sora ei Marta o ia în căsătorie absolventul de teologie Petru Dalea, preoţit mai apoi în comuna învecinată Sârbeşti, rămas şi el văduv încurând.

1) Vezi C. *Diaconovich*: *Enciclopedia română*, la titlul „Popa"; apoi gazeta „*Deşteptarea*" dela Timişoara, al căreia colaborator era şi el la 1896, în ale căreia coloane îi scrie viaţa (N. 149. din 1897) advocatul din Timişoara Pavel Rotariu.

2) După cartea de botez ce mi-a dat-o prietenul Dr. Ioan Pop, preşedintele Curţii de Apel din Cluj — fiu al unui bun prieten cu Dr. G. Popa — acesta s'a născut la 10 Iulie 1841. — Tot dela d. Dr. I. Pop am şi certificatul de „maturitate" (bacalauriat) al lui G. Popa.

www.digibuc.ro

Pelângă toată vitregitatea văduviei şi a sărăciei, preotul Vasile n'a pregetat să se gândească la buna creştere a fiului său şi de a-l purta la şcoală, văzându-i trezvia, care l-a caracterizat dela început. Din casa părintească chiar, tinărul Giorgiu, o fire receptivă cum erà, a primit bune inspiraţii pentru cele sufleteşti şi înţelegere pentru cele bisericeşti, păstrându-le în toată viaţa. Atmosfera sănătoasă familiară îşi găseşte un foarte târziu răsunet în viaţa lui, când — după cum vom vedea — în unele din notiţele sale din vremea bărbăţiei, îşi reaminteşte de unul din sfaturile de comportare, primit în senz biblic dela părintele său, şi de duioasa îngrijorare a mamei sale, pentru vremea când el va fi eşit în viaţă.

Pe vremea aceea, în Câmpani nu era şcoală. De aceea tinărul Giorgiu fu dat, la fragedа vârstă de 6 ani, la şcoala din Băiţa, oraş montan din apropiere. Acolo avu parte de un bun dascăl, în persoana harnicului şi lăudatului învăţător Dimitrie Cristian.[1]) După doi ani, a trecut la şcoala germană din acelaş oraş, având învăţător pe Anton Mayer, unul din cei mai buni pedagogi, om sever dar deştept, şi plăcut şi Românilor, fiindcă vorbea bine româneşte şi şcolarilor români le „tălmăcià lecţia şi în limba română".

In anul al zecelea de vârstă, tinărul isprăvi cu şcoala germană şi trecu în prima clasă de liceu (gimnaziu) dela Beiuş (1853), unde a stat până la terminarea cursului secundar, în 1860, ca primul clasificat între 19 colegi de clasă, — cu nota „laudabil" la toate materiile, afară de limba maghiară cu „bine".[2]) In vara aceluiaşi an se distinse la fel, cu prilejul examenului de „maturitate" — bacalauriat — când, în ziua de 30 Iulie, obţinù prima notă de clasificaţie („eximio modo maturus" la toate materiile).

[1]) Gazeta „Dreptatea" spunea greşit „Crişan". Corectare de I. Tuducescu, rudă cu G. Popa.

[2]) Informaţie dela Direcţiunea liceului din Beiuş (No. 668/933).

www.digibuc.ro

Ca student sărac a fost avizat la puterile proprii, de a se susţinea la şcoală, în liceu, cum o făceau aceasta foarte mulţi tineri români din trecut, ajunşi la situaţii de seamă în viaţa Românilor ardeleni şi ungureni.

La 1860 când tocmai se inactivase „fundaţiunea" (internatul) mecenatelui Nicolae Zsiga (Jiga) la Oradea, tinerul Giorgiu Popa îşi urmă studiul, primit fiind în acel internat. Aşa se inscrise, pentru anii şcolari 1860/61 şi 1861/62 la Academia de Drept de acolo, unde-şi făcù studiile cu nota de „distincţie".[1])

In timpul feriilor, îsi continuă îndeletnicirea de până atunci, de a face pe instructorul la unele familii mai de seamă. In chipul acesta ajunse la notarul Drăgan, din Comuna Mânerău (jud. Aradului), care erà înrudit cu truntaşul român Sigismund Pop. Acesta cunoscându-l mai deaproape, l-a îndrăgit; l-a angajat şi în familia sa de înstructor şi, totodată, şi de colaborator la revista sa „Concordia", ce apăreà în Pesta,[2]) asigurându-i astfel existenţa şi posibilitatea de a-şi continuà studiul.

La anul 1864, tinărul Giorgiu Popa a terminat Dreptul obţinând absolutorul obişnuit şi prestând examenul de stat, iar în anul următor, în Noemvrie, întră ca advocat stagiar în cancelaria advocatului Fülepp Leopold din Pesta.[3])

Pe acest timp dăinuia lupta politică între maghiari şi austrieci, în vederea unui nou aranjament politic, care a şi urmat mai târziu, sub numirea de „Dualism". Fruntaşii nostri politici din aceea vreme, cu Mocioneştii şi cu Vincentiu Babeş în frunte, au aflat de bine să infiinţeze, în Viena, renumita foaie politică-naţională „Albina". Primul redactor al acesteia a

[1]) Informaţie primită dela Academia de Drept din Oradea.

[2]) „Concordia", jurnel politic şi literar, a apărut în Pesta, intre August 1861—Dec. 1870, având redactor, proprietar şi editor pe acelaş Sigismund Pop.

[3]) Tribunalul din Pesta, Nr. 68469/1865.

www.digibuc.ro

fost tocmai Giorgiu Popa care, părăsind acum situaţia de advocat stagiar, trece la Viena, cu gândul să urmeze la Universitate studiile filosofice.[1]) .

Pe vremea aceea — după revoluţia dela 1848 şi înainte de a se fi lămurit suficient cărările politicei de stat austro-ungare — nu erau definte precis nici scopurile şi nici mijloacele politicei Românilor din acel imperiu. Programa „Albinei" erà tocmai de a mijloci statorirea unui adevărat program naţional".[2]) Şi, pe lângă inspiraţiile erudite ale atât de bunilor Români cari erau fraţii Mocioneşti cu Vincenţiu Babeş şi alţi fruntaşi ai vremii, redactorul Giorgiu Popa, prin pregătirile sale largi şi temeinice, aveà să fie şi să rămână o apreciată forţă de condeiu şi de acţiune în aceasta grupare. El a şi rămas, de atunci chiar, în strânse legături cu Mocioneştii cari, cum vom vedea, i-au ocrotit şi activitatea de propagandă naţională-culturală. Primul număr al „Albinei" apare cu data zilei de Paşti (27 Martie) din anul 1866, sub redacţia lui Giorgiu Popa, fiind direcţionată de fruntaşul Vincenţiu Babeş, pe atunci jude la Tabla regească din Budapesta şi deputat dietal.[3]) Aci se cuvine să menţionăm, ca o caracterizare de forţă, articolul de fond al gazetei, semnat de cei patru Mocioneşti: Andrei, Georgiu, Antoniu şi Dr. Alexandru Mocioni, cari justificau apariţia gazetei cu împrejurările vremii, că „în Europa toată, dar mai vârtos în *patriile noastre* ale Românilor, evenimentele politice se îmbulzesc, referinţele publice ... necontenit se încurcă", şi deci se cere o lămurire a intereselor de viaţă românească şi

---

[1]) D-l Dr. Caius Brediceanu, azi ministru plenipotenţiar român la Viena, unul din referenţii şcolari dela Arad, cari au urmat lui Dr. G. Popa, a făcut cercetări, dar n'a reuşit să găsească până acum informaţii, în archiva Universităţii de acolo, despre studiile antecesorului său, nefiind arhiva mai veche în cea mai bună ordine.

[2]) Enciclopedia Română alui C. Diaconovici, titlul „Albina",

[3]) Ibid.

www.digibuc.ro

o apărare a drepturilor noastre.[1]) Programul politic al „Albinei", deci, erà „de-a mijloci statorirea unui adevărat program național" ; de a desvolta și reprezenta adevărata valoare etnică, politică și economică a elementului românesc, și totodată a deștepta și conduce lupta pentru existența și cultura acestui element.[2]) Foaia cu acest program apăru sub redacția lui Giorgiu Popa, care inzestrat cu frumoase daruri firești și impodobit cu aleasă învățătură, numărà atunci d'abia 25 ani și erà cele mai indicat din generația sa pentru aceasta misiune.

„Albina" care, prin întransigența sa și calitatea superioară a scrisului ei, erà predestinată a deveni o foaie națională generală, a întîmpinat displăcerea guvernului maghiar, din care cauză i-a fost denegată, la 1869, întrarea în Ungaria[3]) La orice caz, aceasta oprelişte erà un titlu de înaltă laudă pentru inspiratorii și redactorul ei. Opreliştea avu ca una din urmări, că gazeta trecu, cu redactorul ei cu tot, la Pesta, unde și-a continuat viața și afirmarea, până la sfarșitul anului 1876.[4]) Regretabil că, prea rară fiind aceasta publicație, n'am putut-o consulta integral, pentru a examina scrisul redactorului său. Calificarea acestei activități, însă, vine din alta parte și mai competentă, când Giorgiu Popa pleacă la Oradea, la o funcțiune culturală-bisericească, după patru ani de activitate publicistică în Viena și Pesta.

La plecarea sa dela „Albina", Vincențiu Babeș avea cuvinte foarte măgulitoare, pe cari le reproducem în parte, despre redactorul care primea acum alta misiune. V. Babeș adeca sublinia[5]) „erudițiunea și agerul condeiu" ale celuice plecà,

---

[1]) N. Hodoș și Al. Sadi Jonescu: Publicațiile periodice românești: Tom. I Bucureşti 1913. pag. 13.

[2]) C. Diaconovich l. c.

[3]) N. Hodoș și Al. Sady Jonescu: Publicațiile periodice românești: Tom. I. Bucureşti 1913. pag. 13.

[4]) Ibid.

[5]) „Albina" din 9/21 lulie 1870, Nr. 5.

www.digibuc.ro

„recunoscute şi respectate înaintea naţiunei" în cursul activităţii sale redacţionale. „Mult am stat pe gânduri — spunea V. Babeş mai departe — socotindu-ne, că oare perderea lui pentru „Albina" sau câştigul bietelor noastre şcoale din Biharia, are să fie mai mare, are să cadă mai greu în cumpănă?" Drept răspuns, V. Babeş spuneà mai departe, că Giorgiu Popa ar fi mai greu de inlocuit în fruntea şcoalelor din Biharia, decât la „Albina", de care se depărtà, însă fără de a o părăsi. Şi mai adăogà, drept un prognostic: „E timpul şi ocasiunea, ca amicul nostru, teoriile şi învăţăturile sale cele frumoase să le traducă în viaţă." Aşa îl aprecia V. Babeş.

Ce se întâmplase, adeca? Incă până ce erà redactor responsabil la „Albina", Giorgiu Popa fu ales, de sinodul eparhial dela Arad, în 12 Mai 1870, de asesor-referent şcolar la Consistorul din Oradea[1]), cu leafă anuală de 1200 fl.[2])

Ajuns la Oradea, dânsul a aflat în adevăr stări desolate în învăţământ, provocate de multele neajunsuri istorice-politice şi economice, în cari au trăit în Bihor Biserica ortodoxă şi şcoalele sale. Pe lângă aceasta, erà tocmai începutul reorganizării vieţii administrative-bisericeşti şi şcolare, pe baza Statutului organic, atunci pus în aplicare, şi totul erà de făcut din temelie, în privinta şcoalelor noastre bihorene.

Dar la Oradea nu a stat decât până la 1872, când, în primăvara anului, fu ales, la 28 Aprilie, în postul similar dela Consistorul din Arad.[3])

La intrarea sa în funcţie bisericească, aduceà cu sine un prestigiu şi o încredere din afară. De aceea, începând cu anul 1870, când se înaugurează viaţa constituţională bisericească şaguniană, îl vedem figurând ca membru marcant al

---

[1]) Protocolul Sinodului eparhial din 1870, concluzul Nr. 161.
[2]) Arhiva eparhială Arad. Nr. 90 Pres. din 12 Mai acelaş an.
[3]) Arhiv. ep. Arad, Nr. 751 Pres. din 7 Mai 1872.

www.digibuc.ro

acestei sinodalităţi, atât în adunarea eparhială dela Arad, cât şi în congresul naţional-bisericesc dela Sibiu. La congresul din Sibiu din 1870, unde representa cercul electoral al Vaşcoului, între alţi fruntaşi designaţi a se ocupa de Regulamentul pentru organizarea învăţământului naţional-confesional din din mitropolie, pe care-l iniţiase congresul din 1868, fu încredinţat să facă pe raportorul chestiunei în congres.[1]) Tot astfel primi dânsul misiunea onorifică, de a referà in acelaş congres, chestiunea înfiinţării unei foi mitropolitane[2]) pe lângă „Telegraful Român".

Tot aci putem remarca o împrejurare: Când se deliberà asupra representaţiei congresului către Regele pe motivul că făcuse nişte modificări autoritare în Statutul organic ce-i fusese înaintat spre aprobare, G. Popa propunea: să se şteargă amintirea, că Majestatea Sa este patronul Bisericii noastre, adăogând, că în canoanele Bisericii noastre nu se găseşte nimic prin ce s'ar recunoaşte patronatul. Părerea sa a şi fost primită

Dar omul care veneà în slujbă bisericească din vâltoarea luptelor gazetăreşti politice, nu se putea restrânge numai la preocupaţiile înguste ale funcţiei sale bisericeşti de referent şcolar. Deacea, încurând după ocuparea postului său dela Oradea, în acelaş an întră în luptele politice, candidând în cercul electoral al Tincei, ca deputat în Camera ungară, de sine înleles cu program naţional român. Lupta electorală deatunci a rămas vie în amintire multă vreme, precum şi „acel blând şi foarte înţelept tînăr" cum îl caracteriza pe candidatul G. Popa răposatul protopop dela Giriş, Petru Sârb[3]), după informaţia părintelui său, preotul Damaschin Sârbu un

---

[1]) Protocolul congresual din 1870, concluzul Nr. 156.

[2]) Concluzele congresuale. cari pot fi consultate în chestiune sunt: No. 72, No. 83 şi No. 172/870; apoi No. 294/1878.

[3]) Scrisoarea dânsului, din 4. Iun. 1927, adresată mie.

www.digibuc.ro

prieten preţuit al acestuia. In calea candidatului mersese, drum de 9 Km, un mare banderiu de călăreţi, întîmpinându-l cu steaguri româneşti şi multe trăsuri. Insaşi primirea, la întrare în Tinca, a fost măreaţă: cu cântece naţionale, între cari „Hai să dăm mână cu mână...“ Candidatul a fost salutat, în plin ţârg dela Tinca, de părintele Damaschin Sârbu. Totuşi sfârşitul nu a fost cel dorit, deoarece biruitor a ieşit deputatul ungur, fratele episcopului r.-catolic dela Oradea, Lipovniczky care mobilizase toate forţele domeniului său episcopesc, lucrând pe lângă aceasta cu bani şi cu făgăduinţă de păşunat. Singuri Românii din Husasău au fost aceia, cari s'au ţinut mai bine de candidatul român[1]). Trei ani mai târziu (1875) îl vedem iarăşi candidat naţional în cercul electoral Tinca. Celce a fost primul semnatar al acestei candidaturi a fost parohul Damaschin Sârbu din Giriş, în numele său şi'n al mai multor votanţi din aceaşi comună (7 Iulie 1875). Dar Giorgiu Popa, de asta dată, n'a mai venit între alegătorii cari îl candidaseră din propria lor iniţiativă. Izbânda, şi astadată, prin aceleaşi mijloace, a trecut pe partea fratelui episcopului r.-catolic.

Aşa se vede, Giorgiu Popa, care şi începuse viaţa publică în calitatea de gazetar, nu putea să fie străin de problemele politicei militante româneşti. Dacă, însă, în acest restimp de încercări pentru dânsul, nu-şi putù afla aşezarea statornică în domeniul vieţii publicistice şi politice, fu pentrucă marile prefaceri de atunci din viaţa Bisericii noastre — restaurarea ierarhiei şi mitropeliei române (1864) şi mai ales reorganizarea culturală şi bisericească, începută cu Statutul organic (1868) — îl îndrumară către alte probleme importante, pentru a cărora slujire erà calificat deplin. Prinsese dragoste de problemele şcolare educative, în a cărorà brazdă întrase deja de-a binele.

[1]) Scrisoarea aceluiaşi.

www.digibuc.ro

3. In brazdă culturală-şcolară la Arad.

Sgomotoasele frământări politice nici nu erau de fel potrivite caracterului şi temperamentului său. De aceasta împrejurare şi-a dat seama, aşa se vede, şi dânsul, întrucât nu-l mai vedem păşind de candidat la alegeri parlamentare. Autoritatea eparhială încă va fi fost de părerea, că acest om poate fi utilizat mai bine pentru misiunea de militantism cultural. Prilejul bun chiar veni. După ce Consistorul eparhial însuşi, în lipsa unui organ oficial propriu, se folosise spre acel scop revista „Speranţa"[1]) a studenţilor teologi dela Arad, care tocmai încetase, — acum înfiinţează un organ propriu, oficial în toată forma, al său, care fu revista bisericească „*Lumina*". Consistorul plenar făcu cea mai bună achiziţie, când redacţia revistei o încredinţă celui mai erudit din membrii săi, lui Giorgiu Popa.[2]) Aceasta numire îl ajunse în vara aceluaşi an, în care-şi luase în primire funcţiunea dela Arad.

Dupăcum, însă, nu se potriveau cu firea lui nici trufiile lumii şi nici sgomotul vieţii politice de cari totdeauna s'a ferit, tot astfel nu se simţea bine nici în mijlocul îngrădirilor severe, croite de autoritatea eparhială, cu privire la felul de

---

[1]) Am scris despre ea in revista „Hotarul" dela Arad, an I (1933) Nr. 3—4, pag. 14—18.

[2]) Erudiţia dânsului o remarcă şi P. Sf. Sa episcopul Roman Ciorogariu, prieten şi tovarăş de idei al lui G. Popa. *Biserica şi Şcoala*, Nr. 1—2. din 1927 pag. 4.

www.digibuc.ro

a fi al unei gazete oficiale bisericeşti. Cojocul acelui regulament, care nu îngăduia libera mişcare a acestui mare spirit, era prea strâmt croit.[1])

Totuşi afirmarea la redacţia „Luminei" fu din cele mai bune, până — la un loc, când ajunse în conflict cu autoritatea eparhială. La „Lumina" a lucrat Giorgiu Popa ca redactor, dela 1/13 Aug. 1872 Pus pe muncă, introduce în coloanele revistei chestiuni pedagogice, agreate sufletului său. Aşa tratează[2]), sub titlul „Câteva cuvinte despre instrucţiunea publică în Franţa", pe baza broşurei publicate de Michael Bréal, încă din primul număr al revistei. In acest articol, el militează pentru lucrarea şi tipărirea de cât mai multe opere de cultură pentru popor.

Peste tot, sub durata de nouă luni cât a figurat ca redactor,[3]) revista a fost ţinută la nivel, ocupându-se de însemnate probleme curente ale vieţii bisericeşti şi şcolare. Dispensarea dela funcţiunea de redactor i-a urmat din împrejurarea că — om de multă disciplină fiind în convingeri şi 'n atitudinile sale, pe cari vreà să le vadă şi la alţii —, a lăsat să se strecoare, în gazeta oficială a eparhiei, întâmplarea unui ţăran cu nişte preoţi, pe cari ţăranul îi adasese la oraş şi dispăruseră, pentru a trage o veselie.[4]) Urmarea fu că, pe mai departe, gazeta eparhială fu incredinţată spre redactare lui Iosif Goldiş, atunci profesor de teologie (devenit mai apoi episcop). Consistorul plenar i-a primit dimisiunea din funcţia de redactor, prea îngustă pentru dânsul.

Menţionăm aci un mijloc de lucrare, pe a căruia afirmare

---

[1]) Vezi programa revistei şi în Protocolul şedinţelor Sinodului eparhial din 1872, pag. 71.

[2]) „Lumina", Nr. 1. pag. 2. din 1872.

[3]) N. Hodoş şi Al. Sadi Jonescu, o. c. (pag. 388) arată, în mod greşit. că ar fi rămas redactor până la 11 Iuliu st. n. 1875, în loc de 1873.

[4]) „Lumina", Nr. 23, din 6/18 Mai 1873, pag. 120.

www.digibuc.ro

în folosul şcoalelor, se conta mult în aceea vreme, când se pornise procesul de reorganizare „şaguniană" a Bisericii noastre. Erà constituirea învăţătorilor din eparhia Aradului într'o Reuniune sau asociaţiune profesională proprie. Şi erà o potrivealà de bun augur, că aceasta asociaţie se constituia exact în acelaş an şi în acelaşi lună, în care şi dânsul fu ales asesor-referent şcolar la Consistorul din Arad. Reuniunea se înfiinţase la 20 Aprilie 1872, pentru a aduna, într'un mănunchiu, pe toţi învăţătorii din intinsa eparhie a Aradului, care cuprindeà atunci şi teritorul actualei episcopii ortodoxe din Bihor. Scopul acestei organizaţii erà nu numai apărarea întereselor profesionale sau de tagmă, ci şi promovarea cauzei şcolare-culturale.[1]) Preşedinte fu ales atunci fruntaşul român, fost profesor la Arad, Vincenţiu Babeş, ca prim-vicepreşedinte referentul şcolar Giorgiu Popa, iar ca al doilea vicepreşedinte advocatul arădan Ioan Popovici-Desseanu, cunoscut atunci şi pentru interesul său mare cătră chestiile culturale şi şcolare.[2])

Deslegat de sarcina redactării „Luminei", şi legat acum de aproape cu învăţătorii în asociaţia dânşilor, Giorgiu Popa putu să-şi consacre şi mai mult timpul şi puterile în slujba şcoalei. De aceea-l şi vedem încurând afirmându-se pe acest teren. Adevărat că, încă în aceeaşi vară a anului 1873, nu se puteà despărţi definitiv de ideia profesiunei libere a avocaturei. De aceea începând din 1. Iulie se înscrie avocat stagiar[3]) de astadată în biroul advocatului arădan Ioan Popovici-Desseanu, luptător naţional.[4]) Aşa se vede, nepriindu-i pe de-

[1]) D-l Iosif Moldovan, fost învăţător confesional în Arad, după aceea revizor şi inspector şcolar de Stat, acum în retragere, a scris istoricul acesteî Reuniunei şi mi-a împrumutat datele pe cari le utilizez.

[2]) Ed. I. Găvănescu: Ioan Popovici-Desseanu, Viaţe şi activitatea sà, Arad, 1932. pag. 20—28.

[3]) Tribunalul Arad, Nr. 9650/873.

[4]) Ed. I. Găvanescu (op. cit.), cuprinde bune informaţii politice-culturale din vremea de atunci.

www.digibuc.ro

plin atmosfera în care trăia şi neavând nici siguranţa postului, — în care nu aveà nici stabilitatea, trebuind să fie ales, din nou, după fiecare trei ani —, înţelegem bine de ce persista până în 1 Ianuarie 1887 să figureze ca avocat stagiar,[1]) prin ceeace îşi ţineà deschisă aceasta uşă de reservă către profesiunea liberă. Totuşi, preocupaţia sa de căpetenie şi statornică a rămas grija şcoalelor.

Pentruca să avem şi oarecari termini de comparaţie mai târziu, vom arătà aci: care erà, în resumat statistic, situaţia şcolară în eparhie, pe teritorul Consistorului dela Arad, la 1872, când Giorgiu Popa trecu în serviciul acestuia. La acest Consistor se alesese asesor-referent şcolar, încă în 1870, un om cu frumoase pregătiri, profesorul de limba şi literatura română dela gimnasiul (liceul) de stat din Timişoara, Georgiu Crăciunescu.[2]) Acesta întocmise, pentru sinodul eparhial dela 1872, un raport despre starea învăţământului, numărul şcoalelor şi al învăţătorilor, precum şi despre salarizarea acestora. In raport se arătà,[3]) că dintre 306 comune, câte se ţineau de Consistorul dela Arad, numai în 16 din ele nu se aflau şcoale elementare (primare). Posturi învăţătoreşti existau în număr de 328, cu 310 învăţători. Dintre acestia, 297 terminaseră cursurile pedagogice (şcoala normală), iar restul de 13 erau mai ales absolvenţi de teologie, dintre cari doi înşi aveau câte opt clase gimnaziale. Adevărat că, dintre învăţători, d'abia 63 erau diplomaţi (calificaţi) căci. pe vremea aceea şi până târziu, în tipsa mijloacelor constrângătoare, cei mai mulţi învătători se mulţumeau cu absolutorul dela Şcoala normală. Pelângă cifrele statistice, menţionatul raport mai adăoga şi despre

---

[1]) Tribunalul Arad. Nr. 260/1887.
[2]) Protocolul Sinodului eparhial, Arad, 1870, concl. 159.
[3]) Raportul, semnat şi de episcopul Procopiu Ivacicoviciu, nu are un număr oficial (Arhiva eparh.)

www.digibuc.ro

dificultăţile mari, cari stăteau în calea desvoltării şcoalei noastre poporale de atunci. Iar dificultăţile de învins erau: lipsa localurilor şcolare corăspunzătoare; puţinătatea mijloacelor materiale şi chiar a înţelegerii, precum şi a jertfelor poporului pentru şcoala sa; — nu mai puţin se remarcă cercetarea neregulată a şcoalei şi multe alte lipsuri, ca aceea a „planului de învăţământ", a manualelor, a unei organizaţii şcolare sub raport administrativ şi pedagogic. Asesorul-referent Gh. Crăciunescu arătase aceste lipsuri, pe cari sinodul încercă să le remedieze. Dar el, referentul şcolar, căută alta slujbă, făcând loc urmăşului său, cu studii mai potrivite acestei misiuni.

Giorgiu Popa se şi puse pe lucru, îndată după trecerea sa la Arad. Aşa se face, că senatul şcolar, pe care-l conducea ca asesor-referent, fu împărtăşit, de sinodul eparhial din anul următor (1873), de o laudă[1]) bine meritată, pentru activitatea de un an dela sinodul precedent. In toamna aceluiaşi an (1873), când Giorgiu Popa implinise un an de activitate la Arad, dânsul, prezintă autorităţii eparhiale proiecte temeinice de îndrumarea administraţiei şcolare, cari şi fură incuviinţate şi puse în practică, din şedinţa dela 15 Noemvrie 1873. Aceste norme priveau măsurile de imbunătăţirea cercetării şcoalelor; reglementarea îndatoririlor directorilor locali şi ale inspectorilor cercuali ai şcoalelor poporale,[2]) şi ele se puneau în practică în sedisvacanţa urmată după trecerea episcopului Procopie Ivaşcovici în scaunul de mitropolie la Sibiu. Deci, evident, era munca personală a noului referent şcolar. Acesta mai putea avea o mângăiere în anul viitor, când sinodul eparhial iea plăcută cunoştinţă de compunerea şi punerea în practică a Instrucţiunilor din 1873.[3])

[1]) Protoc. Sinod. 1873, concluz 103.

[2]) Ele fură tipărite, într'o broşură de 32 pagini, cu deciziunile consistoriale Nr. 1475, Nr. 1476 şi Nr. 1477/1873.

[3]) Protocolul sinodului din 1874, concl. 188.

www.digibuc.ro

În asemenea împrejurări nici nu era de mirat, că reputaţia dânsului ca om de şcoală, în vara anului 1873 trecuse Carpaţii şi că ministrul Titu Maiorescu îi făcuse invitarea[1]) de a ocupa un post de revizor şcolar, cu salar anual de 4000 Lei, plus diurne şi cheltueli de deplasare. Dânsul, însă, preferă să rămână aici.

Când, în chipul acesta, administraţia şcolară eparhială îşi luase un frumos avânt, care avea să se potenţeze cu măsuri speciale privitoare la problema manualelor şcolare, se întâmplă că, după o trecătoare slugire episcopească, de câteva luni alui Miron Roman, în scaunul episcopesc al Aradului ajunge un bărbat plin de energie, Ioan Meţianu. Acesta încă dela instalarea sa in scaun la 2 Mai st. n. 1875, în cuvântul de două pagini la deschiderea sinodului eparhial,[2]) se anunţă ca un om al faptelor, aceea ce a şi fost. Episcopul, care trăise ca paroh şi protopop în lumea şcoalelor poporale, cunoşteà în senz practic problema şcolară, pe care o ţineà mereu la suprafaţă în discursurile sale dela deschiderea sinoadelor eparhiale, Nu era însă omul vederilor profunde în principiile pedagogiei, ci dornicul de realizări grabnice, pe când referentul şcolar, cu gândire pedagogică metodică, a avut de multeori să se împiedece în combinaţiunile sale, de însuşi episcopul său. Aşa se ajunge la situaţia că, de acum nainte, episcopul lucrà după iniţiative proprii, uneori chiar şi fără de Consistor, nu numai în chestii şcolare, ca de ex. la sinodul din 1876, când puneà problema învăţământului poporal în sinod şi cea

---

[1]) Gazeta „Dreptatea" (Timişoara). Nr. 149/1897 şi informaţia lui Ioan Tuducescu.

[2]) Protocolul sinodului din 1875, pag. 3—5 Atunci spunea, că demnitatea episcopească o ocupă „în prima linie din încrederea" deputaţilor sinodali.

www.digibuc.ro

de inspecţie,[1]) ci şi în alte chestii bisericeşti.[2]) Astfel se ivise între episcop şi referentul şcolar raporturi de mai puţină cordialitate.

Ca urmare a continuelor sale preocupări şcolare, însă, referentul şcolar, totuşi, elaborează şi propune, încă în 1877, superiorilor săi, spre aprobare, rodul ostănelelor sale: „*Planul de învăţământ*" sau programa analitică şi *Normele pentru administraţia învăţământului* poporal din eparhie.

Aceste proiecte ale sale fură încuviinţate din sedinţa consistorială, dela 10/22 Ianuarie ale aceluiaşi an, a Senatului şcolar eparhial[3]), care dădu ordin de publicare şi punerea lor în aplicare. Ceva mai târziu, Consistorul, apreciându-i ostăneala şi prestaţia, îi votează o renumeraţie de 100 fl. pentru întocmirea planului de învăţământ[4]). Dar, aşa se vede, o apreciere şi mai plăcută sufletului său a fost aceea, pe care n'a uitat-o şi şi-o reaminteşte şi mai târziu, că acel „plan" a fost censurat şi calificat de cel mai mare bărbat de şcoală al nostru, de Dr. Paul Vasiciu, în a sa „Higiena şi Şcoala", ca operat „sublim"[5]).

Giorgiu Popa — pe atunci nu luase încă doctoratul în Drept — întrase bine în făgaşul misiunei sale culturale-şcolare. Iar de acum, după creiarea cadrelor didactice şi administrative, mai avea să îngrijească de lucrarea manualelor şcolare, cari lipseau, şi la Arad şi aiurea, în mitropolia noastră. Dar, paralel cu grija pentru creiarea manualelor şcolare, se impunea atenţiei sale încă o grije: aceea a unui periodic

---

[1]) Vezi discursul dela deschiderea sinodului, 1876; apoi concluzele sinodale 208/1877; 64/1878.

[2]) Aşa în chestiile următoare: Proiect de regulament pentru îndeplinirea parohiilor (concluz: 34/876), apoi pentru examenul de calificaţie preoţească (concl. 35/1876);

[3]) Protocolul şedinţelor consistoriale şcolare din 1877; Nr. 1773/1877.

[4]) Ibid: hotărârea 514/1877, Nr 1771/1877.

[5]) Dr. G. Popa: Scrieri şi Vorbiri, 34.

www.digibuc.ro

profesional al învăţătorilor din eparhie, constituiţi deja într'o Reuniune învăţătorească, al cărei vice-preşedinte erà dânsul. Ce era acum mai firesc lucru, decât ca la acest organ — „*Minte şi Inimă*", a început să apară la 22 Mai 1877, în Arad, sub redacţia preotului învăţator Ioan Cioara ca „organ al reuniunei învăţătorilor" — însuşi referentul şcolar[1]) să devină o forţă de colaborare. Revista a apărut d'abia până în primăvara anului viitor (31 mai 1878). — In lipsa unor manuale şcolare, a cărora întocmire formà o preocupare curentă, aceasta revistă a tratat, în teorie şi în lecţiuni practice, materiile şcolare din mai multe discipline ale şcoalei poporale. Giorgiu Popa a tratat următoarele materii: Fizica în şcoala poporală (în 4 numere); — Cele trei ramuri ale economiei şi productivitatea fiecărui ram; apoi: Spese productive şi neproductive; Valoare şi preţ — toate trei, teme din economie, pentru clasele V—VI. — Intre colaboratorii revistei dăscăleşti, îl găsim şi pe compatriotul lui Giorgiu Popa, pe învăţătorul Ioan Tuducescu şi alţii. Revista, însă, trebui să se sisteze după un an de viaţă folositoare învăţătorilor în marea lipsă de manuale şcolare. Şi astfel rămânea, în mod firesc, ca atenţia obştească să se îndrepteze către marea necesitate, din ce în ce mai arzătoare, a manualelor şcolare.

Aveam, ce e drept, şi pe atunci o seamă de manuale mai puţin reuşite, dela autori răzleţi, cari nu găsiseră încă punctul arhimedic al acestei opere şcolare, câtă vreme nu aveam

---

[1]) Referentul G. Popa se vede să fi fost mai mult decât un colaborator al revistei. In articolul-program al revistei se găseşte, până şi în expresiuni, concepţia specifică, solid formulată din punctul de vedere istoric-cultural, cum o regăsim în scrierile dânsului de mai apoi. Să citäm un singur pasaj: ....„In şcoală învaţă băeţii *istoria naţiunei*. Revendicăm naţiunei noastre trecutul cel mai glorios. Şi de ce acesta? Că dela înţelegerea şi voinţa strămoşilor săi, tinărul şcolar să conchidă la puterea înţelegerii şi voinţei sale; să se convingă câtă facultate de înţelegere şi de voinţă moşteneşte el din bătrâni, drept moştenire naţională"...
Rev. „Minte şi Inimă" Nr. 1 (pag. 1-3) din 22 Mai 1877.

www.digibuc.ro

un învățământ poporal organizat unitar, ci numai încercări răzlețe pe eparhii. Așa aveam de a face în școale cu cărțile școlare poporale dela Sibiu, chiar și dela Blaj, ca și din alte părți, cari se îmbiau în lipsa altora mai bune. La Arad, ca eparhie, încă aveam autori de manuale, între dânșii și Ioan Tuducescu, învățător bihorean, trecut la Lipova mai târziu, văr cu Giorgiu Popa. Cel ce, chiar din bună vreme, a simțit necesitatea unei lucrări sistematice în aceasta privință, se pare să fi fost tocmai referentul școlar Giorgiu Popa, de oarece pe dânsul îl vedem, încă la sinodul eparhial (1871), făcând o propunere pentru reglementarea chestiunei manualelor școlare. Dânsul adeca propunea, iar sinodul încuviința, să se aleagă o *comisiune permanentă*, care să *censureze* toate cărțile școlare, câte existau pe atunci în limba română, și să decidă: cari dintre ele să fie introduse în școala noastră națională-confesională. Comisiunea aceea era autorizată și în direcția de a compune cărțile cari lipseau. In comisiune se alegeau de către sinodul eparhial: cărturarul protopop al Timișorii Meletie Dreghici, Iosif Beleș, protopop și mai apoi vicar episcopesc, protopopul Gheorghe Vasilievici, profesorul Dr. Paul Vasiciu, Gheorghe Crăciunescu, Alexandru Gavra și alții și între dânșii referentul școlar Giorgiu Popa[1]). La 1875, Vinc. Babeș propunea sinodului constituirea unui fond pentru tipărirea de cărți școlare, bune și ieftine[2]); dar, în lipsa unui fond special, eparhia se mulțumea se iee în bugetul consistorial, spre acest scop — ca în anul 1878 — o sumă de 800 floreni, pentru scoaterea și premierea de cărți școlare poporale.

Manualele aceste, răzlete, își aveau și note distinse, prin

---

[1]) Protocolul sinodului extraordinar din 1871, concluz 13.
[2]) „ „ din 1875, concl. 149.
[3]) „ „ „ 1878, concl. 159.

www.digibuc.ro

tonul lor românesc, ca de ex. „Istoria Românilor", lucrată de Ioan Tuducescu. Deaceea o şi opri ministerul ungar, care acum cerea şi suspendarea autorului. Consistorul însă îi ia apărarea, răspunzând că va publică oprirea cărţii, dar află de neîntemeiată suspendarea autorului pentru o carte ce nu fusese de mai nainte oprită. Şi motivă nesuspendarea cu aceea, că urmărirea autorului până a nu i-se fi oprit cartea, ar micşora autoritatea învăţătorului[1]). Dar, să privim mai de aproape aceasta importantă chestie culturală-şcolară

Pentru o cât mai bună rezolvare a chestiei manualelor şcolare, la Arad era deja întrodusă, la 1877, practica publicării de concurs. In comisiunea de concurs figură şi asesorul-referent şcolar Giorgiu Popa. Concursul prevedea şi anumite premii pentru cele mai bune manuale[2]). La concursul publicat în 1876, s'a anunţat şi referentul şcolar, al cărui manual de Fisică fu premiat de Consistor[3]). Evident, referentul şcolar îşi lua partea din toate lucrările menite a promora viaţa şcoalei, nu numai ca organizator ci şi ca autor de manuale.

Manualele şcolare, pe cari el însuşi le-a lucrat pentru trebuinţele elevilor de şcoală primară mai ales, îmbrăţişează partea cea mai de seamă a programei şcolare. La munca aceasta l-a determinat şi împrejurarea că, dupăcum se constata în şedinţa consistorială dela 6/18 Aug. 1877, când se deliberă[4]) asupra raportului comisiunei „anchetarie" instituită de sinodul eparhial, nici unul din manualele şcolare de până

---

[1]) Prot. Şed. cons: şedinţa II. seria 40: Nr. 3005/1876. Tot atunci şi tot asa apăra Consistorul şi pe înv. Blagiu Codrean din Sânnicolaul-mic, pe care încă dorea ministrul să-l vază suspendat, pentrucă întrebuinţase în şcoală acelaş manual al lui I. Tuducescu.

[2]) La concursul publicat în 1877 se ofereau premii de câte 100 fl. pentru manualele de religie şi gimnastică; câte 200 fl. pentru aritmetică şi geometrie, geografie, istoria naturală (antropologia), — în total premii de 900 fl. (Archiv. ep. N. 566/1877.)

[3]) Arhiv. ep. No. 1231/878.

[4]) Protocolul şedinţelor şcolare din 1877 Nr. serial 460.

www.digibuc.ro

atunci nu corespundea planului de învăţământ al Consistorului, pe care'l lucrase referentul său şcolar. De aceea Consistorul ia măsuri pentru compunerea şi tipărirea de manuale corăspunzătoare, iar până atunci primeşte şi recomandă, printr'o circulară, manualele mai bunişoare, şi hotăreşte să se urmeze cu publicarea de concurs pentru câştigarea nouilor manuale. S'a mai luat o hotărâre, de a se formà la Consistor o *bibliotecă şcolară*[1]) *consistorială*[2]).

Trecem acum la înşirarea manualelor sale şcolare, pe cât am putut da de ele sau de unele informaţii cu privire la acelea. Chronologiceşte, întâiul său manual şcolar ni se pare să fi fost „*Fizica* în şcoala poporală", Arad, 1878. Deja în luna Iunie o remarcà Dr. Paul Vasiciu, consilier şcolar în retragere, în revista sa ce o scotea la Gherla[3]). relevându-o ca o carte mult dorită de învăţători, scrisă în stil uşor şi pe care o recomandă călduros. — Nu mai puţin remarcabilă este şi a sa „*Istorie universală, [mai] ales a naţiunei române* şi a regatului Ungaria, tipărită în Arad la 1879. Această istorie e un foarte reuşit resumat al istoriei universale, în cadrele căreia a aşezat cu multă iscusinţă — ceace îl pasiona în mod deosebit — mai ales istoria naţiunei române. E interesant, *cât* şi *cum* scrie despre Mihai Viteazul, în cinstea căruia îl citează pe istoricul german Engel, cu caracterizarea provenită dela dânsul: „Să aruncăm flori pe mormântul unui principe român, care interesează istoria lumii".

De fel nu e mirat deci, că aceasta carte şcolară, apărută în cursul vremii în trei ediţii, în total de 3000 exemplare[4]), a fost interzisă de guvernul maghiar.

---

[1]) Arhiva ep. Nr. 1711/1877.

[2]) O seamă de manuale şcolare, adunate la Consistor, am văzut, urmaşii lui G. Popa nu au continuat colecţionarea.

[3]) Higiena şi Şcoala, 1878, Nr. VI. pag. 95.

[4]) „Dreptatea" (Timişoara), an. 1896 No. 195.

www.digibuc.ro

Deşi nu era teolog, a scris manuale şi pentru religie. Astfel, aceea minunat de concisă şi totuşi uşoară şi simplă la stil „*Istoria biblică*" a Testamentului vechiu şi nou, care, în anul 1894, ajunsese la adiţia IV. Alături de aceasta şi pentru slugirea sentimentalui religios a întocmit şi o *Carte de rugăciuni*, din care n'am văzut nici un exemplar.

A mai publicat, cu ilustraţii, pe *Robinson Crusoe* după Joachim Enric. Nici aceasta n'am văzut-o. Mai târziu, la 1888 după temeinice pregătiri publică. la Gherla, aceea minunată „*Merinde dela şcoală*", care eră, şi mai este încă, o adevărată enciclopedie culturala pentru popor şi o lectură foarte folositoare şi pentru pătura cărturărească. Vom reveni asupra ei.

Pelângă interesul pentru şcoalele poporale, în eparhie mai prinsese şi dorul de gimnazii confesionale. Pe vremea aceea, în întreg ţinutul Ungariei locuite de Români, exista d'abia o singură şcoală secundară: liceul g-catolic din Beiuş. In asemenea împrejurări, aspiranţii la intelectualism românesc din fosta Ungarie erau avisaţi la şcoala secundară dela Beiuş cercetată pe vremuri şi de bucovineni, şi mai ales la şcoalele ungureşti, cari deveniau tot mai pernicioase — prin şovenismul lor unguresc[1]) — pentru interesele culturii româneşt! Biserica noastră însăşi, era avizată să facă achisiţii pentru dăscălie şi preoţie din şcoalele viciate de şovenismul unguresc. De aceea, fu aşa de explicabilă dorinţa după şcoale secundare confesionale ortodoxe. La sinodul eparhial din 1877, chestiunea fu pusă printr'un raport al senatului şcolar consi-

[1]) Liceul din Beiuş, infiinţat pe bază confesională catolică şi organizat în felul liceelor statului, sub a căruia îndrumare era ţinut, — cu profesori formaţi în teologiile catolice maghiare şi în universităţile maghiare, mai ales dela maghiaronul episcop Ioan Oltean (1873—77) încoaci, nu putea resista din destul tentativelor politice şi culturale maghiare, cari se încununară cu resultatul dorit de unguri, sub blândul episcop şi filantrop Mihai Pavel prin aceea că, în prag de Crăciunul anului 1888, în clasele superioare ale liceului fu introdusă limba maghiară, la predarea tuturor materiilor, afară de studiul religiunei şi al limbei române.

www.digibuc.ro

storial din Arad, al cărui referent era Giorgiu Popa. Sinodului eparhial i-se cerea să adereze la infiinţarea alor cinci gimnazii pe teritorul eparhiei, şi anume în Arad, Lipova, Timişoara, Buteni şi Tileagd[1]).

Discuţiile au fost variate. Comisiunea şcolară a sinodului — în sinul căreia fuseseră aleşi cei mai de seamă din bărbaţii vremii, cari se ocupau în eparhie de chestia învăţământului[2]) — se declară de acord cu acest proiect şi propune înfiinţarea menţionatelor şcoale. Giorgiu Popa, firește, era pentru votarea acestei propuneri. In firul lungilor discuţii s'au mai făcut patru propuneri pentruca, puse la vot, să cadă toate patru, dinpreună cu însăşi propunerea comisiunei şcolare, fără de a se fi luat o hotărâre meritorie, concretă.

Cel ce s'a simţit mai atins de acest refuz a fost referentul şcolar, care, nu peste mult timp, a început pe tema gimnaziilor confesionale o discuţie publică, în revista şcolară dela Arad „Minte şi Inimă", a învăţătorilor din eparhie. In cursul celor treisprezece luni cât a apărut aceasta revistă (Mai 1872—Mai 1873), Gh. Popa a plasat şase articole, informative şi de polemică, în chestia gimnaziilor. In răspunsul său, semnală împrejurarea, că „nemţi-ungurii câteva mii, au gimnasii. Românii peste jumătate milion în dieceză, *n'au nici'unul*. Să ne mirăm că nu înaintăm? ...*Incă nu s'a pomenit o naţiune regenerată prin şcoli străine*... In sinod s'au făcut mai multe propuneri contra comisiunei şcolare (care susţinea chestia gimnaziilor), dar au căzut... cu 24 voturi contra 22. Cei mai înverşunaţi contrari erau ceia cari de alteori s'au indatinat a striga: şcoală şi iarăşi şcoală"...[3]) Aceste se scriau la câteva

---

[1]) Protocolul Sinodului eparhial din 1877, concl. No. 173 şi 181.

[2]) Protoc. Sinodului din 1876, concl. 13: clericii M. Dreghici şi P. Suciu, apoi mirenii Dr. Paul Vasiciu, Georgiu Popa, Vasiliu Paguba, Ioan P. Deseanu, Ioan Tuducescu şi Vinc. Babeş.

[3]) „Minte şi inimă", an I. (1877) pag. 7.

www.digibuc.ro

zile după terminarea sesiunei sinodului eparhial. In reflexiunile sale, referentul şcolar afirmà, prin cifre, existenţa mijloacelor financiare suficiente pentru a susţinea cel puţin trei gimnazii.

Păşirea în public a lui Giorgiu Popa nu putu duce mai departe cauza şcoalelor secundare, la cari se gândeà. Tot atunci deputatul sinodal Paul Rotariu dela Timişoara — care se împotrivise printr'un articol, publicat în „Minte şi Inimă" îndată după apariţia primului articol al lui G Popa în chestiune — printr'o interpelare la sinodul din anul următor (1878) puse chestiunea din nou în discuţia sinodului eparhial[1]), dar numai pentru a da episcopului prilej de a combate afirmaţiile referentului şcolar. Acesta a încercat să răspundă, dar nedându-i-se cuvânt, a demisionat din funcţia de asesor referent, — cum o spune în una din notele sale — fără să i-se primească demisia. A pus în vedere sinodului, că va continua cu discuţia publică asupra chestiei[2]), invitând pe oricine vrea, să participe la discuţie. Dar revista „Inimă şi Minte" inceta de a mai apărea; discuţia publică încă rămase.

Tot în anul 1878, în vară, intervine o alta chestiune de interes obştesc, în care era desacord între episcop şi referentul şcolar: erà chestia îndeplinirii alor trei catedre la institutul pedagogic-teologic şi anume una la teologie, ocupată de Vinc. Mangra, şi două la şcoala normală, ocupate de Teodor Ceontea şi de Dr. Lazar Petrovici. Diferendul se reducea la împrejurarea, că aspiranţii nu aveau diplomă de profesori, dela vre-o universitate. De aceea, dânsul propuneà ca, deoarece nici unul nu avea asemenea diplomă, să nu se facă alegere definitivă, ci să se mai menţină provizo-

---

[1]) Protocolul sinodului din 1878, concl. Nr. 63.
[2]) Ibid.

www.digibuc.ro

ratul, deoarece „nu se pot institui profesori definitivi aceia cari nu au diplomă de profesor". Consitorul însă, în şedinţa sa plenară dela 11/23 Iulie trecu peste motivarea referentului; alese pe cei doi dintâi, iar pentru al treilea se dădură voturi egale, situaţie pe care o decise episcopul cu votul său, ceeace avu de urmare ivirea unui diferend de constituţie, care aduse cu sine ca să se pronunţe Consistorului mitropolian, ca for apelator[1]). Profesorii nu erau, deci, definitivaţi nici în 1879. Atunci unul din ei (T. Ceontea) îşi ceru din nou definitivarea, iar referentul şcolar se împotrivi din nou, pe acelaş motiv al lipsei de diplomă dela universitate[2]).

Am fixat din adins cazurile acestea[3]), al gimnaziilor şi al catedrelor profesorale, pentru a avea prilej de a vedea ţinuta referentului Giorgiu Popa, în relaţiunile sale oficiale, în cari n'a cunoscut nici prieteni, nici interese lăturalnice, şi nu s'a lăsat nici terorisat de părerile contrare ale episcopului său. Dacă dosarele din arhiva eparhială sunt defectuoase în privinţa aceasta, avem, totuşi, posibilitatea unei informaţii directe dintr'o scrisoare alui Gh. Popa, către amicul său Damaschin Sârbu, preot în Giriş. Acestuia îi destăinuia prin scrisoarea din 30 Iulie 1878, la câteva zile după şedinţa din chestie a

---

[1]) A se vedea protocolul şedinţelor plenare ale Consistorului, din II/23 Iulie 1878. Gravamenul de nulitatea alegerii fu ridicat de asesorii Iosif Popovici şi cu dânsul Ioan Popovici-Desseanu şi alţii, Consistorul mitropolitan închise incidentul, ratificând votul diriment al episcopului.

[2]) Consistorul, ca senat şcolar, fu pentru definitivare (No. 2290. din şedinţa dela 3/15 nov. 1879); referentul dădu vot separat în senatul şcolar; dar Consistorul plenar acordă definitivarea (1. Dec. n. 1879) motivând, că aspirantul „în cei trei ani de probă s'a dovedit (!) bine calificat (?) pentru postul ce ocupa... (Vezi: Protocolul şedinţelor Consistorului plenar, concluz Nr. 47 d n 1879).

[3]) Giorgiu Popa revine la aceste doua chestii şi în polemicile sale de mai apoi. Cu privire la gimnazii ni-se spune, că sinodul eparhial fusese de acord să se deschidă unul, dar atunci eparhia nu mai avea mijloacele materiale, de cari despunea la 1878 (*Scrieri şi vorbiri*, pag. 54).

In privinţa felului de utilizare a profesorilor dela institutul pedagogic-teologic (înlocuind pe unii, şi aducând pe alţi[i] după cruterii neacademice), a se vedea *Scrieri şi Vorbiri*, pag. 16, 34, şi 78.

www.digibuc.ro

Consistorului, mari îngrijorări ale sale, pe cari le trăia în mediul administraţiei bisericeşti şi în legătură cu problema naţională[1]). El spuneà, că de curând se făcuse alegere de profesori la preparandie (şcoala normală) şi la teologie, şi că i a fost nesocotită propunerea de referent. de a se alege oameni cu studii universitare incheiate, în loc de „provisori cu deobligamentul ca în trei ani să-şi câştige calificaţiunea"... Eu, din contră, de *după principii îmi cerc amicii*, aşa aş face pentru sântul interes naţional — de ar fi vorba... fie de mine sau de fratele meu... Eu ţin mai departe la principiul meu, că numai profesori calificaţi pot să califice bine şi iute (încurând) o naţiune..." Dânsul adaogă a se văierà până şi de insultele dela contrarii săi, cari tot mai mult se concentrau în anturajul capului eparhiei, şi roagă pe prietenul său, să nimicească aceasta scrisoare, ca să nu poate fi judecat vr'odată, că s'ar apărà lăudându-se pe sine. In aceasta scrisoare, el trece şi la politica naţională, militând pentru solidaritatea naţională, ce trebuie să se afirme prin primirea „pasivităţii" adoptate mai întâi în Ardeal, dar adaogă îngrijorarea: „Bunul Dumnezeu ştie, că unde ne va duce .. procedura de pasivitate sau abstinenţă". Cum vedem, Giorgiu Popa, nu s'a lăsat încătuşat, de nimeni şi de nimic, nici în viaţa culturală bisericească şi nici în cea politică naţională. Aşa a rămas dânsul, statornic, un mustrător al scăderilor administrative şi al oportunismului bisericesc în politică şi şi-a păstrat, necontenit, strânsele legături cu comitetul naţional dela Sibiu şi mai ales cu gruparea Mocionistă, cu care 'n legătură credea a-şi slugi mai bine neamul.

Dânsul nici n'ar fi putut să se desfacă de problemele politice şi de drept. Din contra, pentru a le servi şi pe acestea mai bine, încurând îşi încununa studiile, obţinând la 11. Nov.

[1]) Scrisoarea o am dela răp. protopop Petru Sârbu, fiul preotului Damaschin, şi am publicat-o în *„Biserica şi Şcoala"*, No. 28—2 9 din 1928.

www.digibuc.ro

1878, la vârsta de 37 ani, diploma de Doctor în drept la Universitatea din Budapesta.

De arsenalul studiilor în drept avea trebuință și în funcțiunea sa administrativă-școlară, din care avea să facă și o *apărare în afară, a școalelor.* Dar în aceași vreme atenția și purtarea lui de grije continuă de a îmbrățișa și opera internă, de o nouă orânduire administrativă școlară și de înzestrarea pedagogică a școalelor. Aceasta o îndeplinea dânsul prin două mijloace: prin inspecțiile școlare, ce le făcea în eparhie, cu cel mai mare folos pentru pedagogie, cultură și pentru Biserică; dar și ca vicepreședinte al Reuniunei sau Asociației învățătorilor.

Pe controlul școalelor, Consistorul a pus, dela început chiar, mare preț. Inspecția de căpetenie o făcea referentul școalelor; dar nu era suficient numai el singur. De aceea, episcopul propunea sinodului eparhial din 1878, creiarea încă a unui post de referent școlar, pentruca prin cei doi referenți, — câți ar fi fost astfel, — să se poată inspecționa toate școalele din eparhie, măcar odată la an. Dar propunerea nu s'a realizat nici dacă veneà dela episcopul. Astfel a rămas, ca singurul referent să facă administrația și inspecțiile, câte le putea, pe lângă protopopi și alți inspectori școlari cercuali. Referentul Giorgiu Popa s'a achitat și de aceste inspecții, într'un mod deplin reușit. De altfel, cum va fi procedat el cu prilejul inspecțiilor școlare cari îl puneau în contact, deodată cu învățătorii și elevii, precum și cu comitetele școlare ale Bisericii, avem modelul, clasic și tipic în aceeași vreme, în capitolul despre inspectorul școlar, din o lucrare a sa[1]).

Calitatea de vice-președinte al Reuniunei generale învățătorești și-a păstrat'o până la 1887, când s'a ales președinte. Din vremea când era vice-președinte, se remarcă memoriul

[1]) „Merinde dela Școală", pag. 107—115.

www.digibuc.ro

adunării generale din 1878, presidată de dânsul — „preşedintele" V. Babeş nu avea domiciliul în Arad, ci în Budapesta — memoriu trimis sinodului eparhial, în care se cereau mai multe îmbunătăţiri pentru şcoală şi învăţătorii din eparhie. Se cerea autorităţii bisericeşti: înfiinţarea unui fond de pensiune pentru învăţători; regularea salarelor învăţătoreşti; unificarea măsurilor pentru înfiinţarea de fonduri şcolare: eparhial şi parohiale, pentru ajutorarea învăţătorilor; aplicarea integrală a normelor de cercetarea şcoalelor, votate după propunerea deodinioară a referentului şcolar Giorgiu Popa; apoi pedepsirea preoţilor şi învăţătorilor, cari s'ar ataca reciproc, în public[1]). Ca preşedinte al Reuniunei *generale* învăţătoreşti rămase numai până la 1890, când Reuniunea s'a reorganizat pe *districte:* unul al învăţătorilor din ţinutul Aradului, altul al bihorenilor şi al treilea al învăţătorilor bănăţeni[2]) Dr. Giorgiu Popa însă nu putu fi de acord cu această fărâmiţare a forţelor dăscăleşti. De aceea se dădu la o parte, făcând loc altor elemente, noui, la conducere[3]). Astfel în fruntea Reuniunei învăţătorilor din ţinultul Aradului (7 protopopiate din dreapta Mureşului) fu ales preşedinte profesorul de preparandie (şcoală normală) Teodor Ceontea[4]), un profesor insufleţit pentru cauză, ajutat şi de colegul său, reputatul pedagog Dr. Petru Pipoş, profesor la aceeaşi şcoală. Prevederile lui Dr. Giorgiu Popa, însă, s'au verificat mai apoi, întrucât după aceasta fărâmiţare a Reuniunei învăţătoreşti a progresat cel mult Reuniunea aradană; învăţătorii însă şi-au pierdut posibilitatea de afirmare ca şi corp unitar, în eparhie. La orice caz, cei 18 ani de con-

[1]) Memoriul fu trimis de sinodul eparhial, la Consistor, pentru rezolvare.

[2]) Fărâmiţarea se motiva cu lipsa de mijloace materiale, a învăţătorilor, de a participa dela distanţe prea mari la adunările generale învăţătoreşti.

[3]) Aceasta era şi pe placul guvernului eparhial.

[4]) Acesta era vice-preşedinte dela 1887 încoace; şi ca profesor deja de 14 ani, avea o seamă de aderenţi în rândurile învăţătorilor.

www.digibuc.ro

tact direct, presidenţial, al lui Dr. Giorgiu Popa cu Reuniunea generală a învăţătorilor din întreaga eparhie, a putut să fie numai de mare şi bun folos pentru şcoală şi dăscălime.

In programa de acţiune culturală alui Dr. Giorgiu Popa, pe care-l văzurăm ca autor de manuale şcolare şi ca îndrumător profesional al învăţătorilor din eparhia Aradului, se cuprindeà şi aceea, de a publicà o lucrare, prin care să ducă mai departe de cadrul oficial al învăţământului, problema de carte şi cultură în rându ile largi ale poporului nostru. Din aceasta preocupaţie a răsărit, după pregătiri mai lungi şi temeinice, aceea operă cu titlu aşa de caracteristic: „*Merinde dela şcoală*".

Aceasta lucrare a fost concepută după consultare cu ilustra familie a Mocioneştilor, cu cari autorul îşi aveà vechi legături de reciprocă preţuire[1]), şi a apărut în Gherla (1888). Aceasta operă de sintezà culturală şi de popularizarea culturii, a fost închinată, în mod firesc, „Ilustrei Familii de Mocioni". Pentru a lămuri sintetic rostul acestei lucrări în lumina intenţiilor autorului şi după rolul Mocioneştilor în cauză, vom cita mai întâi din „dedicaţia" ce li s'a făcut: „*După îndemnul Vostru* se înşirară, aici în carte, idei şi cugete: *candele modeste pe cărarea naţionalităţii*. Mulţumind pentru onoarea că m'aţi invitat la operă, Vă rog să cercaţi, dacă am înşirat bine: *limbă şi religiune, virtuţi strămune, tradiţiuni* şi datini de cultură naţională şi religioasă, dorul de învăţătură, nizuinţa la progres"...

La acest apel, Familia Mocioni răspundea prin scrisoarea din Foeni dela 5 aprilie 1889, a Doamnei Laura Mocioni[2])

---

[1]). Părintele Dr. T. Botiş, care fusese, ca student, instructor în familia Mocioneştilor, ştie că aceştia au avut şi prilejuri de lămurire cu Episcopul Aradului, căruia îi solicitau alta apreciere pentru Dr. G. Popa.

[2]) După informaţia părintelui Dr. T. Botiş, a fost soţia lui Anton Mocioni, născută din familie sârbească.

www.digibuc.ro

Csernovits[1]), mulţumindu-i pentru lucrare şi făcând urarea, ca „Merindea dela Şcoală" să producă mari rezultate în folosul naţiunei române.

Cartea într'adevăr a găsit o foarte bună primire, aşa că în curând se gândea autorul să scoată o nouă ediţie, pentru care începuse deja să facă unele pregătiri. Dar şi de altfel rămâne caracteristic cazul că, de ex. Andrei Cosma, directorul băncii „Silvania" din Şimleu, d'abia înfiinţată în acelaş an cu tipărirea „Merindei", a comandat mai multe exemplare, pe cari le-a distribuit gratuit pela şcoalele din judeţul Sălagiului.

Paralel cu pregătirea manualelor şcolare, cari sporeau mereu în ediţii, şi a „Merindei", dânsul era în continuă preocupare de a îmbunătăţi şi perfecţiona „Planul de învăţământ" şi Normele administrative dela 1877. Astfel ajunge ca, la 1888, să şi eprobe cu autoritatea eparhială *Planul de învăţământ*[2]) primar, într'o nouă şi mai precisă formulare[3]). Dar nu trec de cât doi ani, până când îşi complectează şi rotunjeşte şi Normele de administraţie şcolară, sub titlul de *„Manuducere la afacerile învăţământului poporan"*, cu o culegerea dispoziţiunilor în vigoare şi a deslusirilor necesare. Aceasta colecţie normativă de administraţie şcolară a fost aprobată[2]) de Consistor în şedinţa sa dela 12 Mai 1890.

„Manuducerea" aceasta merită s'o schiţăm pe scurt. Ea

---

[1]) Avem însă indicii, pe cari le semnalăm aci (după *Al. Gavra: Monumentul Şincai—clainian*, tip. în Buda, 1844, la prefaţa nenumerotată) în cari ni se dă geneologia, din vechime, a Cernoviceştilor, începători ca sârbi, din veacul XIII, şi încuscriţi cu Glogovenii din Muntenia. Ni se înfăţişează „ramul arsenian, sau maghiaro-româno-iliric" al acestei familii, cu care profesorul dela Arad, Al. Gavra, îşi „împodobea" lucrarea, drept recunoştinţă pentru „darurile" cu cari îi ajuta tipărirea lucrării sale. Prin Mocioneşti, deci, se continua o tradiţie culturală, care era şi a Cernoviceştilor de pe vremuri, maghiarizaţi mai apoi.

[2]) Arhiva eparhială Nr. 3174/1888.

[3]) Arhiva ep. Nr. 2255/1800.

www.digibuc.ro

cuprinde, pe 97 pagini de tipar, într'un mănunchiu, toate dispoziţiile bisericeşti cu caracter organizatoric-şcolar. In partea primă sunt măsurile pentru constituirea şi felul lucrării comisiunilor şcolare locale (din comună), a directorilor locali şcolari, cari erau preoţii, ca preşedinţi ai comisiilor şcolare; — apoi vizitatorilor şcolari, onorifici; ale inspectorilor cercuali şcolari, ale comisarilor sau delegaţilor Consistorului. — In partea a doua se reglementează infiinţarea caselor şcolare de păstrare, reuniunile, sau asociaţiile şi conferinţele didactice învăţătoreşti, apoi, *bibliotecile poporane şi corurile* vacale. A treia parte a colecţiei cuprinde în sine Regulamentul provizor pentru organizarea învăţământului poporan; regulamentul disciplinar şi o seamă de legiuiri şi ordonanţe ungureşti, obligătoare, cari reglementau învăţământul poporal, sub toate raporturile şi în toate direcţiile sale ca şcoală primară, raporturi sanitare, instrucţia industrială, a servitorilor etc.

Cu un cuvânt, în aceasta lucrare şi în Planul de învăţământ menţionat, era depusă întreaga organizaţie a şcoalei *naţionale şi confesionale* — aşa se sublinia pe atunci caracterul şcoalei — româneşti din eparhia Aradului, la anul 1890.

Ajuns la acest stadiu al activităţii sale pedagogice, Dr. Giorgiu Popa creiase cadrele de bună funcţionare a învăţământului poporal din eparhia Aradului, şi mai rămânea acum, ca aceasta lucrare să fie, oareşi cum, consacrată şi generalizată, pelângă unele mici corective ce i-s'au aplicat, de către Congresul naţional-bisericesc dela Sibiu, pentru întreagă mitropolia Ardealului. Lucrul acesta s'a şi făcut, în curând, în mare parte cu concursul direct al referentului şcolar dela Arad, membru şi raportor în sinul acelui congres naţional bisericesc.

E interesant să vedem, cum înţelegea referentul şcolar dela Arad, să şi desăvârsească opera. La 20 Oct. 1895, — la

www.digibuc.ro

mai puţin de doi ani înainte de moartea sa — cere mijloace pentru a putea visita biblioteci în ţară şi străinătate. Consistorul îi votează spre acest scop suma de 100 fl.[1]) Obţinând aceasta sumă merge la Bucureşti, unde a cercetat mai multe institute şi instituţiuni. Din discuţiile urmate la Academia Română şi la Ministeriu, a constatat, că acolo nu se lămurise din destul chestia bibliotecilor poporale; dânşii încă fluctuau ca noi.[2]) Maiorescu îi spusese să facă cerere scrisă şi Academia va da bucuros publicaţiile sale. In raportul său, referentul şcolar mai adăogà, că ideia bibliotecilor poporale progresează şi în România. Ministeriul adeca a tipărit, la Socec, clasicîi români; editorii încă se mişcă, luând contactul cu scriitorii moderni şi au şi publicat o seamă de opurî poporane. Bucovina introduce „cabinetele de lectură", iar Asociaţia Transilvaniei întroduce biblioteci ambulante.[3]) Iată signatura preparativelor, cari îl preocupau pe Dr. G. Popa, dupăce îşi revăzuse şi complectase cadrele didactice şi administrative ale operei sale şcolare: de a da viaţă *bibliotecilor poporale, corurilor, caselor de păstrare şcolare, reuniunilor etc.*, pe cari le codificase în „Manaducerea" sa. Dar, din nefericire, nu mai avù răgaz, deoarece, după cum vom vedeà, îl păscuseră mari amărăciuni şi nemulţumiri, cari îl împinseră la polemice, şi mai apoi spre mormântul ce aveà să î-se deschidă foarte încurând — peste un an şi mai puţin de nouă luni.[4])

[1]) Raportul dânsului, în Arhiva ep. Nr. 6474/1895.

[2]) In eparhia Aradului aveam deja două biblioteci: la Curtici şi la Nădab, pe aceea vreme, Ibid: Nr. 10/1879.

[3]) Arhiv. eparh. No. 434/1896.

[4]) Aceasta moştenire culturală, ce rămâneà acum după dânsul, tocmai de acum înainte trebuia chivernisită sistematic. Dar conducerea eparhială nu s'a îngrijit să aibă un om, *pregătit* în special pentru *aceasta* misiune şi căruia să î-se garanteze stabilitatea în acest serviciu eparhial, de înaltă importanţă. Aceasta îngrijorare încă pusese stăpânire pe sufletul lui Dr. Giorgiu Popa, cătră sfârşitul vieţii sale. — Mai apoi a urmat *epoca vântoaselor* în politica şcolară-culturală ungurească; şicanarea cu ordonanţele şi, apoi, legile de maghiarizarea şcoalelor. In aceasta epocă eram buni-bucuroşi şi numai de o acţiune *defensivă*, de pela 1904 încoaci.

www.digibuc.ro

În călcâiul acestei expuneri, în care am marcat mai ales activitatea culturală-şcolară alui Dr. Giorgiu Popa, se cuvine să menţionăm încă o împrejurare, prin care se dă dovadă de realismul cugetării sale. Din conferenţa dela 29 Noemvrie 1879 a inspectorilor şcolari ajunsese, la sinodul eparhial, propunerea lui Dr. Giorgiu Popa, pentru constituirea unui fond eparhial de asigurarea edificiilor şcolare şi bisericeşti, în contra focului, Sinodul eparhial află ideia de salutară şi hotăreşte, de a se luà contactul în acest scop cu mitropolia şi cu eparhiile sufragane.[1]) La sinodul din 1883 — de oarece până atunci ideia nu se realizase — el sulevă chestia din nou. Sinodul îi primeşte propunerea, de a se tratà cu careva societate de asigurare, în condiţii avantajoase[2]). La 1886, stăruie din nou în sinod pentru aranjarea chestiunei, printr'un urzoriu scris[3]) şi d'abia la 1887, avù mângăierea de a vedeà, că se încheie un aranjament de asigurare cu Societatea Franco-ungară.[4]).

Ţinem să revenim aci la o chestiune culturală importantă, pusă mai întâi de referentul şcolar, dar fără necesarul sprijin al diecezei, şi reluată apoi de episcopul, fără a o fi putut realiza: era chestia şcoalelor secundare româneşti, ce ne lipseau în Ungaria de atunci. Deja la 1882, însuşi episcopul relevà în cuvântarea sa de deschiderea sinodului eparhial, necesitatea unui „institut confesional mediu de cultură“[5]). Sinodul grăbeşte a-l autoriza pe episcopul să lucre pentru realizarea ideii[6]), a căreia iniţiativă o reluase acum episcopul. Dar nu se realiză nimic, nici până la 1885, când aceeaşi ideie o presintă sinodului eparhial senatul şcolar al eparhiei, care

---

[1]) Protocolul sinodului din 1881, concluzul Nr. 107.
[2]) Protoc. sinodului 1883 concl. 147.
[3]) Protoc. sinodului 1886, concluz 10 şi 122.
[4]) Protoc. sinodului 1887, concluz 39.
[5]) Protocolul sinodului din 1882, pag. 4.
[6]) Ibid. concluz 153.

www.digibuc.ro

credea de realizabil acest lucru în forma unei complectări a institutului pedagogico-teologic cu o „Şcoală medie pregătitoare", pe care sinodul o încuviinţează[1]). Se şi fac demersuri la Ministeriul ungar de Culte şi Instrucţie pentru deschiderea şcoalei, dar fără resultat. Sinodului eparhial următor i-se şi raporta despre aceste dificultăţi[2]), pe cari nu le puteau înlătura. Exclusă posibilitatea înfiinţării unui liceu confesional, Consistorul şi Sinodul se gândeau (1888) să înfiinţeze o şcoală de cultură generală pentru fete şi o şcoală normală (pedagogiu) de fete[3]) pentruca, un an mai apoi, din prilejul iubileului de 40 ani de domnie a regelui Francisc Iosif, episcopul şi Consistorul să revină la ideia infiinţării de liceu confesional[4]). Şi totatunci se insistă din partea Sinodului şi pentru înfiinţarea, până la proxima sesiune, a unei şcoale de fete cu un pedagogiu de fete[5]), pentruca un an mai târziu, Sinodul să revină la ideia înfiinţării unei şcoli medii (secundare) confesionale şi afară de Arad[6]). E de remarcat şi aceea că, tocmai în aceasta vreme de incoherenţă a politicei şcolare-culturale în eparhie, se mai adăugau unele măsuri, nu din cele mai fericite, cu privire la noua îndrumare a şcoalei eparhiale de fete, deschisă la 1890 ca şcoală a Reuniunei femeilor române din Arad. Şi anume, în şcoala aceasta, — care era o şcoală poporală-superioară de fete — dupăce trecu sub ascultarea

---

[1]) Ibid. concluz 92.
[2]) Protocolul Sinodului din 1886, concl. Nr. 114.
[3]) Prot. Sinodului din 1888 concl. 101 şi 109.
[4]) Protoc. Sinod din 1889, pag. 5. şi concluz 29.
[5]) Ibid, concl. 57.
[6]) Protoc. sinodul din 1890, concl. Nr. 107.

www.digibuc.ro

Consistorului, fură introduse aşa numitele „cursuri pentru preparandiste“[1]).

Asemenea stări de lucruri l-au nemulţumit profund pe chibzuitul om şi pedagog, care erà Dr. Giorgiu Popa, în aşa măsură, că la 1888 şi-a înaintat dimisia din slujba eparhiei Aradului, dimisie repetită la sinodul eparhial din anul următor[2]). Amărăciunile acestea, cari erau mai mult de natură obiectivă decât personală, i-au dat multe temeiuri de critici şi de polemici, la adresa sistemului în curs, de administraţie bisericească în eparhie.[3])

Inainte de a încheia acest capitol despre activitatea culturală-şcolară alui Dr. Giorgiu Popa, se cuvine să relevăm, sumar măcar, starea învăţământului primar din eparhie, care formase problema de căpetenie a preocupaţiilor sale. Dacă

---

[1]) Ideia de a deschide o „preparandie“ — şcoală normală — de fete pentru întreaga mitropolie ardeleană o avea episcopul I. Meţianu, de lungă vreme. La congresul naţional-bisericesc din Sibiu o pusese în discuţie în formă de propunere, încă la 1878. Congresul o dă în studiu Consistorului mitropolitan, cu îndatorirea: de a studia şi raporta la proxima sesiune. Dabia la 1888. chestia — privind întreagă mitropolia — fu trimisă eparhiilor, să se pronunţe asupra ideii şi a mijloacelor de realizare. La 1888, se proiecta prefacerea şcoalei civile de fete a Asociaţiei culturale („Astra“) din Sibiu, în „preparandie naţională“: dar fără de a se realiza ceva (Vezi: în *Protocoalele congresuale*, hotărârile Nr. 191/1888, 106/1881, 207/1886, 168/1888). De aci în colo, nici nu se mai discută problema. Iar ep. I. Meţianu se sufulcă să o realizeze, la Arad prin întroducerea în şcoala eparhială de fete dela Arad, a aşa numitelor cursuri pentru „preparandiste“. — Istoria acestei şcoli am scris-o deja cu toate detailurile (dar n'am mijloace de tipărirea ei). Examinând arhivul, n'am dat de v.'o hotărâre a *Consistorului*, ori de a Sinodului eparhial, care unul sau altul măcar — să fi adus hotărâre concretă de aprobarea acestei mixturi didactice, care, alături de unele foloase relative, a împiedecat desvoltarea normală a şcoalei eparhiale de fete.

[2]) Protoc. sinodului ep. din 1889 Concl. Nr. 85.

[3]) Iată cum caracterizà dânsul la 1895, aceasta stare de lucruri, în polemicile sale „*Scrieri şi Vorbiri*“ (pag. 70): „In lumea din bătrâni era în Frigia un râu mitologic, cu numele Meandru. Acesta curgea prin mai multe albii deodată. Pe unele albii apa curgea dela răsărit la apus, pe altele dela apus la răsărit şi iarăşi pe alte albii se întorceau valurile undelor şi se repezeau unele asupa altora, de se luptau şi se băteau în capete. — Râul numit este administraţiunea dela noi.“

Cum îşi închipuia dânsul viaţa constituţională — administrativă şi culturală a Bisericii se vede din următorul citet al său (*Scrieri şi Vorbiri*

www.digibuc.ro

la 1872, pe teritorul supus Consistorului din Arad, existau 328 staţii învăţătoreşti, cu 310 învăţători din cari numai 63 aveau diploma de învăţători, — la 1897, în anul morţii referentului şcolar, înfaţişarea lucrului eră cu total alta, mult mai favorabilă. Şcoalele poporale primare erau 427, din cari 391 de băeţi, iar 36 erau şcoale de fete[1]). Aceste şcoale, cea mai mare parte, erau conduse de învăţătoare calificate. Numărul învăţătorilor calificaţi sporise mult, după cum se îmbunătăţiseră toate condiţiile materiale şi de viaţă ale învăţământului, — ceeace nu intră în cadrele presente de a le înfăţişà în amă-

---

pag. 55). „Ori cine va fi episcop, va trebui să aibă în vedere două postulate ale administraţiunei. Unul este: că va fi avizat să facă bine şi să facă încontinuu că dacă nu va lucra din propriul îndemn, vin sinoadele, pe an ce merge tot mai luminate şi mai mature, şi aduc concluze în favorul progresului necesar. Alt postulat este că rezultatele se obţin, încurajând pe conlucrători prin stima ce li-se cuvine, dela vicar până la învăţătorul provizoriu. Odată Roma, cu războaiele africane, se exhauriase de oameni, cum se numeau cetăţenii. Tiberiu Gracu a căpătat comanda peste o ceată de servi. Dupăce i-a înarmat, li-a dat numaidecât poruncă, să nu zică cumva unul altuia „serv". Ce mare desclinare între T. Gracu şi împăratul Nero. Acesta îi considera pe toţi senatorii imperiului de servi ai Curţii împărăteşti — de slugă la dârloagă. Nu reclamăm aici pentru conlucrători, partea lor din lucru şi din merite *Dorim numai să ferim naţiunea de aceea credinţă*, contrară şi la Statutul organic şi cu păţitele (experienţele) noastre politice, înţelegem credinţe, ca să-şi aştepte mântuirea şi fericirea dela un om. Toţi caută să lucre!"

[1]) Protoc Sinod. 1898 (despre anul 1897), anexă şi raportul consistorial Nr. 1810/1895.

In acest raport — o lungă şi amănunţită expunere a lui Iosan Lengeru secretar consistorial, orientat în chestii şcolare, cu cari se familiarizase de lungă vreme, ni-se mai dau următoarele informaţii despre starea învătamântului şi şcoalelor poporale din eparhia Aradului.

Din cei 425 învăţători, 327 erau acum definitivi în posturile lor, având şi calificaţia în regulă. Aplicaţi provizor erau numai 98 inşi, cari, însă, nu toţi erau fără calificaţie, ci numai nu ajunseseră toţi să se stabilească definitiv în vr'un loc. Iar vacante erau numai două posturi învăţătoreşti. Existau apoi: 94 biblioteci şcolare şi 104 coruri vocale.

Lefurile învăţătoreşti încă sporiseră, în cea mai mare parte, la minimalul de 300 fl. unele chiar şi mai mult, încă de înainte vreme. Numai 44 învăţători aveau leafă mai mică de câte 300 fl. Aceste lipsuri făceau d'abia 3047 fl. 10 cr. „Nu avem nici o comună parohială — zice raportul — în care pruncii să rămână fără carte, din lipsă de şcoală", deoarece comunele mici, fără şcoele, sunt afiliate la comunele cu şcoale. din apropiere. Aveà deci un bogat seceriş, politica ungurească, ce tocmai se înaugură atunci în judeţul Aradului, de a surpa şcoala românească, prin înfiinţarea şcoalelor de stat, ceeace se arată, cu informaţie temeinică şi largă, în acelaş raport către Sinodul eparhial.

www.digibuc.ro

nunte[1]). Şi-a avut, fără îndoială, şi episcopul Ioan Meţianu marea sa parte de merit la îndrumarea spre bine a învăţământului; mai ales prin actele de autoritate: pentru renovarea şi ridicarea de şcoale, precum şi pentru înbunătăţirea condiţiilor de salarizarea învăţătorilor, — dar munca de îndrumare pedagogică şi de întocmirea măsurilor de organisare, didactică şi administrativă, a rămas în grija asesorului referent şcolar, cum erà şi firesc lucru. Iar dacă, între episcop şi referent — uneori, cum uşor se poate întâmplà în viaţa constituţională-bisericească, în care lucrările şi răspunderile sunt distribuite — s'au ivit deosebiri, de păreri şi chiar conflicte, ele au isvorit din gândul de a slugi, fiecare după ale sale orientări culturale şi după ale sale răspunderi în viaţa constituţională, progresul şcoalelor naţionale confesionale[2]).

Dupăce cunoaştem cele de până aci, vom înfăţişà acum personalitatea şi cultura dânsului, sub raport general şi profesional.

---

[1]) Totuşi, mai dăm o informaţie, ce provine dela însuşi Dr. G. Popa. In 1875, dotaţiunea (salarele) învăţătorilor era de 98.429 florini. La 1896, ea făcea, anual, 158.164 fl. In calcul rotund, un învăţător avea, la 1875, dotaţie anuală de 277 fl., iar la 1896 avea 395 fl. (A se vedea gazeta „*Dreptatea*“ din Timişoara, foişoara polemică, scrisă de *Dr. G. Popa* (în Nr. 194—200), sub titlul: *Oleu mai mult* l (în capitolul XVIII).

[2]) In decursul polemicilor, în cari s'a simţit Dr. Giorgiu Popa nevoit să între, i-se atribuia, că învăţământul primar n'ar fi progresat deajuns, şi că e ameninţat de stăpânirea ungurească. Dânsul însă a răspuns, în felul ce-l reproducem, ca informaţie caracteristică de ordin istoric-cultural:

„Fiscul (jurisconsultul) consistorial P. Truţia, ca ablegat (deputat) dietal, socrul d-sale ca ablegat şi cu tact distins, alt fisc consistorial iarăşi ablegat, şi părintele episcop vorbeşte cu înălţatul împărat faţă în faţă: de ce n'aţi făcut să încete ameninţarea? Noi, internaţi în cancelarie (birou), avem numai parte de spaima ce ni-se vine din acele ameninţări... O ameninţare a învăţământului naţional o vedem în predilecţiunea ce domneşte aici pentru oameni necalificaţi... (*Scrieri şi Vorbiri: 60*).

Iar în alt loc: ...In lupta pentru conservarea caracterului naţional confesional al învăţământului nostru, noi nu am pierdut nici'o şcoală, nici către stat, nici către comune (politice), ci din contra s'au mai înfiinţat la una sută de şcoale nouă române ortodoxe, ceeace a recunoscut şi d. episcop in plenul congresului la sesiunea din 1892. Mai adăogăm, că împăratul l-a decorat pe ep scopul nostru cu un ord înalt pentru cauza învăţământului în diecezâ. Dacă era regres trebuia d-l episcop să mulţumească de omenie, dar să nu primeească aceea distincţiune împărătească, — ca non dignus tali honore... *Ibid.* pag. 64.

www.digibuc.ro

4. Concepţia sa culturală şi de viaţă.

Opera şcolară-culturală, pe care Dr. Giorgiu Popa a îndeplinit-o, îşi are, fără îndoială, preţul său mare, mai întâi ca muncă de iniţiativă, dar şi ca realizare culturală. Într'adevăr, către sfârşitul veacului al XIX-lea, nicăiri în Ardeal şi Ungaria, şcoala românească nu fusese mai bine organizată şi cu repercusiuni culturale mai largi şi mai reale, în masele poporului.

Dar, deoarece autorul acestei opere nu avuse răgaz să publice lucrări mai vaste, în afară de cele menţionate în legătură cu şcoala, din cari să se fi putut vedeà cu adevărat priceperea şi marea cantitate a cunoştinţii sale de carte, vom urmări acum aceasta personalitate culturală, şi din alte puncte de vedere, pentru a cunoaşte şi mai deaproape omul, mediul cultural şi social, în care dânsul s'a mişcat, dimpreună cu problemele sale predilecte, dar pentru a cărora deslegire nu i s'a hărăzit o vieţă destul de lungă şi de tignită.

Din acest punct de vedere, vom putea să vorbim şi despre gândurile lui; despre concepţia sa, ca om de cultură. Iar în aceasta privinţă vom aveà ca isvor de informaţie, între altele un carnet al său, cu felurite notiţe, pe cari — potrivit firei sale de o filosofică discreţie, în deosebire de limbuţii şi orgolioşii veacului său — le-a scris numai pentru sine. Carnetul cuprinde simple notiţe, nepretenţioase, în cari şi-a trecut

www.digibuc.ro

între anii 1884—1892, unele întâmplări şi lucruri din viaţa de toate zilele (menaj, îmbrăcăminte, relaţii familiare, sociale etc). Dar carnetul mai cuprinde şi însemnări despre lectura ce o făceà, seu o doreà, precum şi despre problemele, a cărora deslegare îl preocupà. In alta parte, carnetul cuprinde şi anumite citate din unii autori. In carnet se găsesc şi unele reflexii proprii, la cari ajungeà pe urma lecturilor sale: de istorie, filosofie, drept, teologie, cultură clasică şi modernă, stăpân fiind în aceeaşi vreme — pe lângă limbile clasice — pe limbile: germană, francesà, italiană şi maghiară, ajutat încă şi de o fenomenală memorie, ce-i înlesneà studiul. Carnetul acesta ni-l presintă, pelângă problemele de carte şi cultură, care îl pasionau, încă şi în tovărăşia amărăciunilor sale.[1])

Utilizând o seamă din aceste note alături de unele idei din opera sa tipărită, ne vom strădui să-i înfăţişem cadrul general al culturei sale vaste şi al concepţiei sale, din mai multe puncte de vedere, — fiind un tip select de cărturar al vremii sale: bun Român şi drept credincios în accepţiunea proprie a cuvântului.

a) Religie—Dumnezeu—Biserică—Ierarhie.

Intreg scrisul rămas după Dr. Giorgiu Popa şi întreagă afirmarea sa dovedesc neîndoios, că avem de a face cu un puternic *cugetător creştin* şi un *distins pedagog*. In concepţia sa religioasă şi pedagogică domină, ca principiu central, credinţa în existenţa personală a lui Dumnezeu, cu derivatele

[1]) Multe din acele notiţe sunt utilizate în „Merinde dela şcoală", din 1888 şi în polemicile sale. Avem deci dovada, cu cât răgaz şi migăleală se apucà dânsul de lucrarea ce o aşterneà pe hârtie. Din notele dela 1889 din carnetul său se vede, că deja la un an după ieşirea „Merindei" din tipar, aduna însemnări pentru a pregăti o nouă ediţie. Un bun exemplu, pentru pripitele condeie din zilele noastre!

www.digibuc.ro

de cugetare şi de vieţuire. Era distanţiat, ca ceriul de pământ, în ce priveşte concepţia filosofică materialistă a vremii sale[1]).

El, omul cu vastă cultură laică: filosofică şi juridică, care concilia în sufletul său credinţa şi ştiinţele naturale, nu pregetă a face o mărturisire categorică, pozitiv-creştină şi despre raportul dintre Filosofie şi Religie: „Numai religiunea poate resolvà problemele, ce le-a sulevat filosofia." Aceasta mărturisire o face dânsul după Malebranche, care, la rândul său, o împrumutase din Laforet: Der moderne Unglaube, Mainz, 1873.

In chipul acesta, Dr. Giorgiu Popa puneà, în notiţele sale, în repeţite rânduri, în discuţie, ideia despre *Religiune*, din punct de vedere filosofic, dar mai ale practic, în legătură cu ideia de Biserică[2]). Şi, spre a remarcà superioritatea Religiei faţă de Filosofie, istoria acesteia din urmă, o înfăţişează ca un cimiteriu: „Istoria filosofiei — zice el — e un *cimiteriu* de siste-

---

[1]) „Merindea" (pag. 98) are următorul pasaj, limpede şi hotărât, în sens teologic pozitiv, despre raporturile dintre Credinţă şi Ştiinţă, sau dintre Sf. Scriptură şi Natură: „...natura este o epistolă deschisă, ce a trimis'o Dumnezeu la adresa omenimei. ...Comentarul din natură şi textul scripturei, în o deplină armonie, se întregesc împrumutat. Nici poate să fie o contrazicere în ceva, că amândouă sunt dela un autor, dela Dumnezeu; iar Dumnezeu în perfecţiunea Sa şi în iubirea Sa de oameni, nu va să ne amăgească... Contrazicerile, ce au socotit unii că le-ar fi aflat, mai vârtos în istoria creaţiunei, toate sau redus până acum la cazul, în care sau preotul n'a înţeles bine textul Scripturii, sau naturalistul n'a ajuns încă să cunoască natura. Sânta Scriptură nu s'a compus numai pentru seclul nostru ...fără pentru eternitate. Caută dar să progresăm, preoţi şi naturalişti, că progresul netezeşte acele contraziceri părute, aducând lumini nouă, le netezeşte până la dispărere sau înfrăţire. Teologia, regină între ştiinţe, când s'ar retrage şi s'ar izola, nu s'ar mai simţi majestatea, autoritatea şi puterea sa în societate... Aşa fiind, dece oare numai preotul vostru să nu iasă în natură, să nu cilească aceea epistolă sântă?"...

Aşa se întrebă autorul, prin rostul preotului fictiv, Vasilie Mărginean, pe care-l pune să vorbească în comitetul parohial..

[2]) In „Merinde" (pag. 28) pune în gura învăţătorului, în prima lecţie a anului şcolar. următoarele cuvinte, pline de cuprins şi semnificaţie: „Biserica cu *religiunea*, familia cu *amoarea* (iubirea) şi şcoala cu *învăţătura*: iată cei trei factori, cari au să conlucre la cultura voastră... *Biserica cumine cându-ne cu sântele daruri ale religiunei*, are să ne deie învăţătura după demandaţiunea Domnului Cristos, şi să ne iubească ca o mamă..."

www.digibuc.ro

me, *Hic jacet* ce a clădit unul, a reformat altul. Sunt morminte mari, frumoase, altele mici, modeste." Numai religia se înfăţişează, în cugetarea sa, ca ceva monumental, viu, durabil şi de viaţă aducător.

Acestui sistem de cugetare, înfăţişat aci numai fragmentar şi necomplect, dânsul cearcă să-i deie şi o justificare filosofică şi alta practică. Şi anume: După ce văzurăm cât de reuşit înfăţişă raportul de acord dintre Biblie şi Natură, recurge pe mai departe, ca la argument doveditor, la *principiul armoniei*, pe care-l vede în creaţiunea divină (multiplicitatea naţiunilor şi religiilor) şi în opera artistică umană. Tot aşa recurge dânsul şi la principiul *utilităţii* individuale şi naţionale a Religiei la Români, Iată, care este ordinea sa de idei, în aceasta privinţă.

Principiul armoniei îl caută dânsul, mai întâi, în varietatea cântecului paserilor şi în multiplicitatea religiilor. Multiplicitatea religiilor, însă nu o admite necondiţionat, ci numai exprimată cu dubitativul „poate". Iată aceasta cugetare a sa; „Cum li-a dat Dumnezeu pasărilor mai multe moduri de cântare şi oamenilor mai multe limbi, aşa *poate* că a voit să avem *mai multe religiuni*, spre a se desfăta în capacitatea şi eficacitatea fiecarei forme de cult, şi *din toate a compune* o *armonie*, un buchet. *Atacă armonia divină cine-mi atacă limba saŭ religiunea.* Marele creator al armoniei n'a putut voi disarmonia sau bellum omnium contra omnes. Nu este disarmonie şi centrifugal ce a ieşit din mâna Lui creatoare, care *a creat şi causa naţionalităţilor;* calităţile naţionale vor marcà şi esprimà mai bine culorile buchetului". (Ideia aceasta o esprimase pela 1884).

Dânsul caută şi găseşte acelaş principiu justificător, al armoniei, şi în opera umană, în arhitectură şi musică, pe cari

www.digibuc.ro

le aduce de asemenea în legatură cu ideia Religiunei. „*Arhitectura* şi *musica* zice el, amândouă *ţin la acelaş principiu de armonie*, metru. Armonia musicei purcede dela momentele de timp, dela *distanţa sunetelor*, armonia arhitecturei dela momentele de spaţiu, dela *distanţa locurilor*. Ce ne încântă, este în amândouă armonia. Aşa fiind, un edificiu estetic clădit, încă ne poate *cânta* şi *încânta*"[1]). Tâlcul moral al armoniei în arhitectura bisericească ni-l dă în următoarea admirabilă frază: „Admirăm arhitectura bisericească: s'a pus fundamentul în semnul sfintei cruci, drept desemn; pe acela se ridică zidurile şi apoi întregul edificiu, spre a se fini la turn, în vârf cu semnul sfintei cruci. *Fundament şi vârf, aceeaşi expresiune. Câtă armonie, câtă elocinţă!*"[2])

Cum a înţeles dânsul — ne întrebăm acum — aplicarea la individ şi la societate, a acestui principiu al „armoniei", în cele ale religiei?

La întrebarea aceasta răspunde el însuşi, prin următoarea notiţă, din care se vede, cum aplica dânsul, mai întâi de toţi, *la sine* postulatul religiei creştine, de a crede în Dumnezeu şi de a i-se supune, prin cugetarea şi felul vieţii sale. „Fie cine — zice dânsul — datoreşte mulţumită lui Dumnezeu, că l-a creiat. Eu *datoresc mai mult*, că pe mine *m'a creiat de repetite-ori, după fiecare smintă*, prin care m'am dat morţii. *Ar trebui să trăesc numai Lui* deacum, spre a mă răsplăti". Aceasta cugetare, care figurează între notele sale scrise pela anul 1888—9, exprimă ideia: cum e dator omul să se pună pe sine în acord cu principiul armoniei, voită în planul divin al economiei mântuirii sufleteşti. Dela acest postulat divin, solicitat individului, trece la aşteptarea de ordin social-colectiv:

---

[1]) Ideia o exprimă şi în „Merinde", pag. 62—63.
[2]) A se vedea tot acolo, la pag. 62.

www.digibuc.ro

ca şi viaţa obstească — familia, neamul întreg, genul omenesc — să se supună datoriei de vieţuire conform voinţei lui Dumnezei şi a Bisericii.

Biserica, pentru dânsul, cum văzurăm, este un aşezământ divin împărţitor de *haruri* şi de *învăţături* divine, pe cari suntem datori a le primi, pentrucă sunt dela Dumnezeu; dar aceste haruri şi învăţături divine slujesc şi pentru rosturile naţionale ale Bisericii româneşti. De aceea dânsul se revoltă împotriva păturii sociale intelectuale, care s'a înstrăinat de cele sfinte ale neamului[1]) şi nu sunt şi creştini practicanţi.

Se vedem acum resumativ, cum îmbină dânsul într'o cuprinzătoare şi sfântă sinteză, elementul divin cu cel uman în privinţa unei vieţi creştineşti, pentru Români: „...religiunea ne zice, să nu ne temem a păşi, că ni s'au sfinţit picioarele în botez, când ni-se unseră tălpile cu sântul mir, ca să umblăm în cărările ce plac lui Dumnezeu. Intăriţi de religiune, păşim după încredinţarea, că paşii noştri nu vor fi o insultă pământului, şi nu o blasfemie, pe cât timp vom păzi poruncile Domnului. *Suntem dar responsabili pentru o sântă taină, pentru mir. Numai cu acest sacrament cutezăm să atingem pământul, ţărâna sântă a străbunilor; şi fiţi cu atenţiune la toţi paşii în viaţă, ca fiecare paş să devină un act sacramental.*"[2])

Ori cine va ceti acest pasaj, va trebui să remarce cele două elemente constitutive ale acestei cugetări; Divinul şi Na-

---

[1]) Icoana ce o face în „Merinde" (pag. 73) se potriveşte, în mare măsură şi stărilor de azi; de aceea reproducem acest pasaj: „...inteligenţi (intelectuali) civili au Românii şi astăzi, destui. Româneşte nu ştiu bine şi prin casele lor vorbesc alte limbi. De literatură şi de afacerile româneşti se feresc. La biserică nu umblă. De popor nu se interesează. In clasa acestora are naţionalitatea română cei mai mulţi renegaţi. Se zice că indienii au un nas fin şi pot spune fiecui de pe miros, dacă se nutresc cu carne sau cu vegetale. Mi-ar plăcea să vină la noi, să ispitească pe unii domni, feciori de preoţi şi de învăţători, oare mai miroase cutarele a presură naţională? Ce folos de aceşti inteligenţi?"

[2]) „Merinde", pag. 80—1.

www.digibuc.ro

ţionalul, într'o formulare indisolubilă, legată de sufletul românesc şi de glia românească. Câţi, oare, dintre intelectualii noştri de azi — nu numai mireni — *cugetă* şi *vieţuesc* aşa de armonic, după porunca de mai sus?

După cugetarea lui Dr. Giorgiu Popa, dublul apostolat — divin şi naţional — are să se afirme prin două elemente legate organic de olaltă: instituţiunea Bisericii şi instituţiunea Ierarhiei. In năzuinţa sa de a imbina strâns elementul divin, ortodox, de cel latin şi naţional, merge în cugetarea sa atât de departe, încât îi place să pună începutul predicării Creştinismului la Români, în înseşi cuvintele depe Cruce, ale Mântuitorului Răstignit, la ale căruia picioare erau străjeri din ostaşii Romani[1]). După dânsul Creştinismul a venit încoaci nemijlocit înaintea vulturilor Romei[2]). Evident, e ceva forţat în aceasta afirmare. Credincios acestei concepţii de Creştinism latino-roman, dânsul leagă categorice aşteptări în consecintă nu numai religioase, ci şi naţionale, de Ierarhia românească.

Discret, cum erà, însă, Dr. Giorgiu Popa nu a făcut în chip sgomotos afirmaţiunile ale despre puritatea dogmelor Bisericii noastre, ci numai indirect. Aşa de pildă, în una din notiţele sale, porneşte dela o cugetare originală, a sa, în acord cu doctrina despre Biserică, a Sfântului Pavel apostolul, care i-a fost o lecturà predilectă[3]), pentruca apoi s'ajungă la combaterea atât a concepţiei catolice, cât şi acelei protestante. Dânsul îşi începe resonarea în chipul următor: „Creştinismul genuin este o religiune de nuntă... Christos mire, biserica mireasă; ne cuminecăm cu sf. trup. Antiteză dela viaţa ascetică a lui Ioan Botezătoriul etc." Şi pentru a trage concluzii din teza paulină despre raportul dintre Hristos şi Biserică,

---

[1]) Notă din carnet.
[2]) Merinde, 281; şi: Scrieri şi Vorbiri, p. 24.
[3]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 30.

www.digibuc.ro

trece cu gândul la satira lui Ferrante Pallavicini din veacul XVII, scrisă sub titlul „Divorţul în ceriuri," în care se afirmă, — împotriva Bisericii Romei şi a Protestanţilor de opotrivă — următoarele: Că ierarhia catolică, ascetismul ei celibatar, nesincer şi impur, de care s'au făcut vinovaţi chiar şi o seamă de papi, a compromitat pe mireasa lui Hristos, care este Biserica. Şi când, din pricina aceasta, Hristos a refuzat Biserica şi ierarhia Romei şi i-s'au oferit de mireasă Luteranii şi Calvinii; Hristos — o spune satiricul Pallavicini — preferă să rămână... celibe. — Adevărat, că marchisul Pallavicini a plătit cu capul (1667) aceasta satiră, dar concluzia *tăcută* a lui Dr. Giorgiu Popa se evidenţiază; că nici Catolicismul şi nici Protestantismul, ci numai Biserica ortodoxă poate fi mireasa lui Hristos. Pe Pallavicini îl refuză, însă, cu ideia sa că ierarhia ar putea compromita pe mireasa lui Hristos adeca Biserica. Cum ajunge dânsul la aceasta concluzie? Aşa, că în polemicile sale avuse cuvinte de critică despre episcopul său, iar jurisconsultul eparhial îi răspundeà, că criticând pe episcopul, loveşte în Biserică, mireasa lui Hristos. Dr. Giorgiu Popa, însă, în deosebire aci de concepţia lui Pallavicini, stăteà pe un teren doctrinar ortodox, răspunzând, că „e o blasfemie a zice, că un prelat poate compromite mireasa Domnului."[1])

Da; dânsul, oricât de devotat erà *Bisericii*, a avut nemulţumiri cu *Ierarhia*, pe care ar fi voit-o la nivelul misiunei de dublu apostolat: divin şi naţional. Numai în acest chip se explică, de ce dânsul avea cuvinte tari, atât pentru episcopii catolici, cel papistaş şi cel unit, din Oradea, cari pe întinsul cuprins al domenniilor lor eclesiastice aveau mai multe birturi decât şcoale[2]), dar şi împotriva episcopilor nostri — tot

---

[1]) Scrieri şi Vorbiri, 45—6.
[2]) Merinde, pag. 241.

www.digibuc.ro

mai izolaţi pe atunci de politica naţională — cari, totuşi, aveau pretenţia de a fi şi „capi naţionali“ ai Românilor din fostul stat ungar[1]) — In schimb însă, cât de mult a îmbrăcat dânsul în preţuirea sa pe preotul ideal (acel personaj fictiv, Vasile Mărgineanu, din „Merindea“ sa), în gura căruia el pune cuvinte şi idei înalte şi solid formulate, de cultură religioasă, politică, naţională, economică şi socială, pentru a le tălmăci credincioşilor săi. Pentru un asemenea preot, dânsul are în opera sa, calificativul cel mai distinctiv: *„poezie sântă, ce vieţueşte şi umblă între noi în chip de preot“*... Aşa dorea el să fie Ierarhia Bisericii sale!

Am dorit să facem aceste precizări în vederea justei înţelegeri şi aprecieri cu privire la motivul polemicilor sale, prin cari ajunsese în conflict cu autoritatea eparhială.

Poate, aci, se potriveşte mai bine să adaogăm o propunere caracteristică a dânsului. La sinodul eparhial din 1876, când se tratà asupra rapoartelor secţiunilor bisericeşti dela consistoarele din Arad şi Oradea, Ochiul pătrunzător şi simţul pentru Ierarhia bisericească l-au îndemnat să propună sinodului, care i-a şi primit propunerea, ca Episcopul să fie rugat a se ocupa de sistemizarea unor „posturi de diaconi, ca să nu se întrerupă diaconatul în dieceză (eparhie), că acum avem numai un diacon“[2]) în întreaga eparhie.

b) Concepţia despre Om şi Viaţă.

Omul după concepţia lui Dr. G. Popa este o creatură alui Dumnezeu, cu o menire distinctă şi precisă — spirituală şi ma-

[1]) Ibid, pag. 72: ...nu mai vezi episcop la atare conferinţă naţională, expunându-se pentru turma lor. Se poate, atari oameni să devină capi naţionali, în jurul cărora să se cristalizeze şi să se continue tradiţiile politice, fără de cari nu există viaţă publică şi de stat la un popor?“

[2]) Merinde 276.

[3]) Protocolul sinodului eparhial din 1876, concl. 54.

www.digibuc.ro

terială, individuală şi socială, religioasă şi politică — obligat a trăi pentru a realiza o misiune, care este fericirea proprie şi binele social-obştesc. În cugetarea sa despre om, el se înalţă — în timp şi în concepţie — până la creaţiune şi îşi pune întrebarea şi despre păcatul strămoşesc. Dogma despre acest păcat, prin care s'a tulburat destinaţia originală a omului, el o recunoaşte. Dar nu-l interesează întratâta ca „dogmă" cât mai mult faptul *căderii* omului, pentru a pune aceasta cădere în legătura cu problema *educaţiei*. Deaceea, într'o notiţă a sa despre educaţie porneşte dela părerea marelui pedagog şi filosof creştin, fericitul Augustin, vechiu episcop african, care încă admite în pedagogia sa elementul căderii originale a omului. Dela fer. Augustin, se urcă pe scara filosofiei, trecând pela pietistul Franke, apoi pela Comenius, filosofii Rousseau, Kant şi Schleiermacher, cari sunt de acord cu doctrina despre păcatul strămoşesc şi problema pedagogică a ridicării fiinţei umane[1]).

Problema educaţiei, deci, dânsul o consideră nu numai în aspectul ei „profesional" sau uman, ci şi din punctul de vedere etic şi dela timpul, când a început pedagogia divină, a religiei, pentru reformarea omului căzut dintr'un început.

In concepţia pedagogică a dânsului întră şi principiul positiv-creştin despre *colaborarea Divinităţii* la opera pedagogică de îmbunătăţirea omului. Dânsul zice: „Când a spus

[1]) In acest sens este de a se considera aceasta substanţială exprimare a dânsului: „Erbsünde d. h: die natürliche Hinneigung zum Bösen, womit der Mensch seit Adams Fall behaftet. — *Augustin* susţine contra Pelagius et Celestius cari negau degenerarea. — *Franke*, cu pietiştii o pun de bază pedagogiei. — *Comenius* despre tipul şi asemănarea lui Dumnezeu dar nu neagă nici păcatul strămoşesc, ci zice că totuşi precumpeneşte tipul lui Dumnezeu. — *Rousseau*, cu filantropii cari-l imitează, zic că e. natural, bun omul. — *Kant*: două principii se luptă în om pentru domnire; principiul binelui şi al răului. Omul nu poate, de sine, ajunge la bine, ci numai prin participare la comuniunea religioasă, prin idealul religios-moral. — *Schleiermacher*: carnea se luptă cu spiritul, în prunci, pasiunea cu mintea. *Educaţiunea este: să devingă* (învingă) *mintea.*

www.digibuc.ro

Isus Christos adevărul, L-au restignit, şi sfinţii apostoli L-au părăsit. A căutat (Domnul) să le trimită pe *Duhul Sânt* spre cooperare şi confirmare. *Aşa de anevoie se luminează omul.* A căutat să confereze (colaboreze) Trinitatea[1]) întreagă la opera de educaţie a omului." Dar, pentru complectarea acestui principiu de *pedagogie cu rădăcini în iniţiativa Provedinţei* divine, dânsul formulează aşteptări de conformare şi din partea omului însuşi: întâi de toate o *voinţă proprie.* Sub acest aspect „Omul, cu scăderile sale cu tot, e de mai mare preţ decât o ceată intreagă de ingeri fără voinţă[2]). Această voinţă a sa, omul trebue s'o pună în lucrare. In chipul acesta, omul devine, şi el, un factor în pedagogia morală-divină, alături de Dumnezeu. E exact teza ortodoxă, de credinţă: nici arbitrarul doctrinei romano-catolice, care pretinde să descuie păcătoşilor porţile iadului, prin indulgenţe, şi nici predestinaţianismul protestantic, ucizător al voinţei şi răspunderii morale personale.

In aceasta concepţie a sa despre rostul omului, Dr. Giorgiu Popa — care nu erà teolog de profesiune, — recurge la filosofie. Iar dintre filosofi îl îndrăgeşte pe Seneca, pe care îl pune[3]) după concepţia istorică de atunci, în rândurile prietenilor sfântului apostol Pavel. Pentru preţul lor moral vom reproduce din notiţele sale câteva citate din filosoful Seneca, cari privesc doctrina despre om sub raportul economiei divine şi al rostului uman pe pământ: „Om bun nu există fără de Dumnezeu ...In fiecare om locueşte Dumnezeu"[4]) „Omul trebue să îndrăgească tot ce-i place lui Dumnezeu".[5])

---

[1]) Sfânta Treime.

[2]) Der Mensch mit seinen Mängeln ist mehr werth als eine Heerde von willenslosen Engeln.

[3]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 9.

[4]) Bonus vir sine Deo nemo est... In uno quoque virorum habitat Deus. Ideie similară, esprimată şi de Sf. Pavel: „Duhul lui Dumnezeu locueşte întru voi" (Romani: VIII, 9): şi: „Trupul vostru este biserica Duhului Sfânt" (I Cor. VI, 19).

[5]) Placeat homini quidquid Deo placuit.

www.digibuc.ro

Omul, pentru a întrà şi dânsul activ, prin forţele sale, prin voinţa sa, în sfera pedagogiei divine, trebue să muncească, pentrucă „natura omului, a fie cui, pretinde activitate dela dânsul." Incă o pronunţare, aceasta de o vădită origine dela Seneca: „Sufletele generoase le nutreşte munca... de ce să esitezi? cine e om nu se teme de muncă, de sudoare."[1])

In opera sa de popularizare, în „Merinde dela şcoală", are[2]) un tratat despre lucru, ca factor etic şi social. Acolo face o strălucită apologie a muncei. El arată cum, în spiritul evangheliei, prin muncă „ni-s'a făcut onoarea să imităm pe Tatăl nostru cel din ceriuri, în speranţa bucuriei de resultate"; arată, cum, la strămoşii Romani, lucrul fu făcut poesie şi regulă de morală şi de disciplină militară şi nu mai puţin un principiu de stat; arată cum, în veacul nostru, munca duce la proprietatea, naţională; ca atare lucrul e o datorie naţională; el face onoarea civilisaţiunei şi gloria lumei, din care pricină „dela sceptrul împăratului până la sapa grădinarului, lucrul este o necesitate şi o bucurie."[3]) Acestei idei despre lucru, ca factor moral-educativ, dânsul îi dă şi o puternică expresie omiletică, pe care o pune, într'un chip magistral, pe buzele preotului[4]).

Dupăce îşi fixează atitudiunea de om în raport cu Dumnezeu şi cu viaţa, dânsul pune şi probleme despre *fericire*. Aceasta problemă, el o desleagă, ducând mai departe firul

---

[1]) Generosos animos labor nutrit... quid cessas? non est viri timere sudorem".

[2]) Pag. 214—222.

[3]) A se vedea mai ales paginile 215. 217, 219, 221.

[4]) „...nu am avea unde sămăna, dacă nu ni s'ar fi dat aceasta viaţă pământească..." şi: „doară sperați mântuirea fără să ascultaţi de cuvintele Mântuitorului? Doară sperați plată fără să lucrați? *Acolo, la judeţul Domnului, acolo voiu fi eu cu voi, faţă în faţă, şi toate le voiu spune dreptului Judecător*, când va judeca om de om în parte, pre voi împreună şi de sine ca turmă parohiană a mea şi apoi întreagă naţiunea, — eu confrontat cu voi, toate le voiu spune Domnului, că nimica nu se poate ascunde dinaintea lui." *Merinde*: pag. 23—4.

www.digibuc.ro

ideii despre munca omului. In cugetarea aceasta a sa, învocă şi alţi gânditori.

„Carea este suprema fericire, ce omul o speră, se înţelege dincolo de mormânt, unde esistă stabilitatea şi seninătatea ce nici Cresu nu le-a găsit pre pământ?" — Aşa formulează dânsul în carnetul său întrebarea, ca un drept-credincios, cu razim sufletesc în nădejdea vieţii viitoare.

Şi tot dânsul este, care continuă imediat să deie răspunsul :

„A vedeà pe Domnul faţă în faţă", „a lăuda pe Domnul şi a ne rugà Lui" — aşa ne înviată s. biserică. — *Dante* o vede în „pace", că aşa încheie „Comedia Divina". — Lui *Gordon* i-se păreà, că lauda şi ruga continuă ar putea deveni monotonă, deci crede că şi acolo „intreprinderea", „lucrul", „crearea" va fi ocupaţiunea dreptilor. — *Eu simţ* (continuă Dr. Giorgiu Popa, într'un senz cu totul subiectiv şi personal) *cum lucrul nobilită, inspirându-i omului conştiinţa, că bunul Dumnezeu l-a învrednicit, făcându-l luişi soţ în creare. Dar nu văd că lucrul ar putea prosperà fără pace; deci le imbin şi mai adaug ruga, că deja presimt aceea fericire, când mă pot ruga Domnului* cu „inimă înfrântă" şi cu „spirit curat". Combinându-le io aceste îmbinaţiuni, *nu mă tem că tatăl meu şi ceialalţi sânţi mai nainte repausaţi vor fi ducând in ceriu o viaţă monotonă*".

Aceasta puternică şi complectă cugetare creştină a introdus-o dânsul în carnetul său, încă în anul 1884, în cea mai frumoasă vârstă de bărbăţie, la 43 de ani. Temeinicia şi frumuseţa de exprimare ale acestei cugetări filosofice-creştine se reliefează dela sine.

Inzestrat cu asemenea concepţii solide şi ireproşabile, Dr. Giorgiu Popa erà predestinat să joace un rol foarte mare

www.digibuc.ro

şi în viaţa bisericească. Ele esplică, de ce acest om, care ar fi putut să-şi câştige pânea de toate zilele în orice funcţie din viaţa politică-administrativă, ori în învăţământ, ori în profesiunea liberă de advocat, a preferat o muncă anonimă, într'o slujbă bisericească, frumoasă de altfel, dar înconjurat de un mediu ce nu-l înţelegeà, ci, în loc de a se înălţà la nivelul de cugetare al dânsului, mai de multeori îl impedeca.

Dr. Giorgiu Popa a fost un credincios, şi încă un bun credincios, care, pe vremuri putea fi văzut, regulat, cercetând biserica şi aşezându-se în scaunul cel mai de jos din strana stângă a catedralei. El ţineà, cum văzurăm din notiţa sa confidenţială, şi la credinţa în viaţa viitoare. Acestei convingeri îi dă dânsul expresie publică, şi prin tipar, în des amintita sa „Merinde dela şcoală", tratând, sub titlul de „Paştile morţilor", despre viaţa după moarte a celor răposaţi, despre datoriile cătră ei, ale celor rămaşi în viaţă, subliniind şi credinţa în învierea morţilor. Credem, că nu putem să încheiem mai nimerit acest capitol, decât reproducând un pasaj resumativ, care ar face cinste — prin forma sa ortodoxă precisă — oricărui condeiu preoţesc: „Vine creştinismul. Pune sigilul sânţeniei pe legământul între vii şi morţi ...biserica e una şi aceasta „una" cuprinde şi pe cei vii şi pe cei morţi. Toţi vieţuim în Domnul; unii avem viaţă timporană, iar cei de dincolo de mormânt au viaţă eternă. De aci legământul activ sau comuniunea noastră cu răposaţii părinţii noştri. Nu per sufletele drepţi lor; ele văd şi priveghiază paşii nostri... Să ne purtăm aşa, să nu le facem supărare. Ele stau înaintea lui Dumnezeu, vărsând rugăciuni pentru fericirea noastră... să ne împlinim şi noi datorinţele cătră răposaţii nostri ...cari datorinţe sunt: onorarea memoriei lor cu vorba şi cu fapta, pomenile şi rugăciunile pentru iertarea păcatelor..."[1])

[1]) Merinde, 177—184.

www.digibuc.ro

Aşa cugetà şi scrià Dr. Giorgiu Popa, referentul şcolar de pe vremuri. Totuşi la moartea lui, organul eparhial a scris despre dânsul numai treizeci şi trei de rânduri de tipar!

Admiraţie tăriei şi frumuseţei, cu cari a propovăduit credinţa; şi cinste, măcar postum adusă, memoriei lui!

c) Morală şi societate.

Având la temelia cugetării sale ideia religioasă-creştină, înfrăţită cu filosofia, mai ales a stoicului Seneca, de care filosofie s'a lăsat determinat şi în croirea atitudiniilor sale sociale, erà firesc, ca aceasta cugetare să se reverse, şi să-şi reclame partea sa de formulare şi stilizare, şi în concepţia sa despre viaţa morală şi socială, a individului ca şi a colectivităţii de o potrivă. In privinţa aceasta, avem unele însemnări şi în carnetul său, dar mai precis s'a exprimat în lucrările sale tipărite. Şi, cum nu avem intenţia de a înfăţişa acest lucru mai de aproape, ne vom restrânge numai la următoarele indicaţii sumare.

Una din paginile carnetului său cuprinde notiţa următoare: „Virtutea chestiune de stomac?“ Băgaţi de seamă semnul întrebării, pus după aceasta propoziţie eliptică! Este o afirmaţiune, care l-a isbit, neputând trece pe lângă ea cu o simplă ignorare. Şi, cum combate[1]) dânsul aceasta aberaţie? Aşa, că ajunge la rezultatul cel mai contradictoriu: la doctrina despre postul religios, ca element de duhovnicească reculegere individuală şi ca element de reconfortare economică şi socială a naţiunei.

[1]) In notele sale găsim şi aceasta opinie a filosofului Epicur: Nu acela e sărac căre are puţin, ci celce poftește mai mult (Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est). Pentru combaterea lăcomiei, deci, dânsul căutase o mărturie tocmai în filosoful, care propovăduia, în sistemul său, satisfacerea plăcerilor.

www.digibuc.ro

Postul, ca instrument — întâi de toate fizic — pentru regularea vieţii sufleteşti, iată cum ni-l înfăţişază dânsul, în alta din notiţele sale, sub raport colectiv-românesc: „Ce umane sunt vederile omului care posteşte! *Naţiunea română posteşte mult*, de aceea este aşa de umană. Contrarii nostri ne cunosc, şi de aceea abusează de paciinţa noastră".

In slujba acestei cugetări, etice şi sociale, despre post, a scris dânsul[1]) acel minunat capitol despre „post şi ajun", în care desfăşoară evoluţia acestei înfrânări, în lumea greco-romană şi în Creştinism. Reţinem numai propoziţiunile de încheiere, din cari se vede întreagă argumentaţia sa învocată în acel tratat şi scopul final: „Deci momente de *religiune* şi de *cultură*, de *sănătate* şi de *economie*, toate le-au avut în vedere legiuitorii bisericeşti, când au introdus posturile. Invederează, că biserica s'a înspirat dela Duhul sânt. Primind cu mulţumită poruncile ei, să le ţinem cu pietate, că pentru fericirea noastră ni s'au dat!"

Îl interesa, se vede, şi chestiunea pauperismului[2]) sub raport moral şi ca problemă socială, ce-şi cereà, încă pe atunci, o remediare. Dânsul cunoşteà problema aceasta socială, încă din istoria Romanilor. Odinioară statul Roman pentru a împedeca pe turbulenţii oraşelor dela acte de resvrătire — ceva sămănător cu „şomerii" pretenţioşi de astăzi, — aducea pentru hrănirea lor bucate gratuite, din Africa; „voià să fereascâ ordinea publică de escese, dar se făcu patron al lenevirei"[3]). Oare nu e aşa şi la noi, astăzi? Şi, care era remediul, după autorul nostru? Ni-o spune, mai întâi indirect printr'o notiţă pişcătoare despre Anglia, unde se încercà de

---

[1]) „Merinde", pag. 156—165.

[2]) *In note*: „De flămând fură omul sârman, şi statul îl ducè la spânzurători, în loc să-i deia de lucru şi mâncare. Daçă ar cerşi i-ar zice vagabund".

[3]) Merinde, pag. 169.

www.digibuc.ro

a resolva problema aceasta prin mijloace ce i-se păreau nepotrivite[1]). Soluţia, după dânsul, era alta: cultul muncei, modestia în traiu, cultivarea virtuţilor creştine, înclusiv postul şi tot felul de înfrânări. De sine înţeles, practicile Bisericii sale erau, cari îi încălzeau sufletul; Obişnuinţele altor culte în privinţa felului de trai formau d'abia obiectul nedumeririi şi a criticei sale[2]).

Credinţelor sale sociale despre rosturile femeii, de asemenea, li-a dat o magistrală şi complectă exprimare. În carnetul său are o notiţă, scrisă ca pentru dojenirea anticipată a alegerilor de miss-e din zilele noastre: „Frumuseţea şi ruşinea au produs lupte mari psihice în inima frumoaselor, La unele a învins ruşinea şi s'au făcut mame bune, mueri onorabile. La altele a învins conştiinţa frumuseţei lor şi s'au făcut *multe de toate*". Misiunea femenină privită, în evoluţia sa întreagă — dela lumea antică şi până la necesităţile zilelor noastre — încă o vedem lămurită într'un capitol special[3]), magistral de complect, pe fondul ideii religioase şi sociale creştine. Intr'un chip deosebit de reuşit arată apostolatul femeii creştine, în vremea Mântuitorului, pentru a ajunge, pe scara istoriei, la rosturile ei educative sociale moderne, în cercul ei familiar[4]).

---

[1]) Din note: Săracii din Anglia cer pâne, şi bogaţii le dau sf. Scriptură, frumos legată, şi cu preţ ieftin, cum ştie s'o facă Bibelgesellschaft".

[2]) Citâm un caz din tabăra acelora, la cari înfrânarea — şi sub respectul postului — este mai redusă, decât în viaţa amărâtă a preotului român: In Abruzzo ajunsese unul în rumoare de sânt. Cercul (împrejurimea) îl cercetà, şi comuna făcea bune trafice. de (încât, din care cauză) oferi nutremânt sântului. Sântul se plânsese, că macaronii nu sunt buni. Comuna replică, că unui sânt nu se cuvine etâta G frässigkeit (mâncare, să fie aşa de mâncăcios).

[3]) Merinde, pag. 134—55.

[4]) Aci putem a adaoga o vorbă şi despre rostul *moralizator* al publicistului, scoasă din carnetul dânsului: „Ein Mistbauer, der bei jedem Hause im Hofe klingelt — mi-se pare un foiletonist, că din toate stratele (straturile?) societăţii adună materialul de critică. Amândoi sunt necesari!" Şi unul şi altul e menit să purifice atmosfera!

www.digibuc.ro

d) Ortodoxie şi Românism, în raport cu alte culte.

Ce credeà Dr. Giorgiu Popa în aceasta privinţă, — nu ne este indiferent. Care erà, după concepţia sa, adevărata religie a Românilor? Intrebarea aceasta şi-o pune el însuşî, mai întâi pentru sine, în menţionaiul său carnet, pe la 1888, — pentruca în „Merindea" sa apărută în acel an, să-i deie acestei întrebări, un răspuns. Dânsul se întrebà, în carnetul său: „*La religiune, care este adevărată?*" Intrebarea nu-i puteà fi indiferentă, unui cugetator şi erudit de talia dânsului. In carnet, dânsul dă răspunsul, foarte pe scurt.[1]) Dar în „Merinde", expune, magistral de scurt şi bine, concepţia sa despre formarea simultană, din străvechime, — religioasă şi etnică, — a poporului Român, la lumina Creştinismului genuin. Concepţia aceasta merită să fie indicată aci: „Sânt-Andrei apostolul a predicat evanghelia pe ţărmurii dela marea neagră. pe pământ românesc..., episcopul Climente Romanul... fu esilat la gurile Dunării, ca odinioară poetul Ovidiu .. Climente a mers cu crucea nemijlocit înaintea vulturilor Romani, ce-i aduceau legiunile... Aici a stat Crucea, aşteptând să sosească vulturii legiunilor, ca lucrând împreună, să fondeze o naţiune românească şi civilisaţiunea Orientului. La toată întâmplarea... noi Românii am luat învăţătura Mântuitoriului *deadreptul* dela sfinţii apostoli şi dela părinţii apostolici, din isvorul cel neturburat de vre-o eresie..."[2]) In acelaş capitol cercetează şi înfăţişează pe sfinţii naţionali din pământul Daciei, punându-i

[1]) „Romanii, dela Christos au primit evanghelia, că pe atunci erau osteşi Romani în Palestina, şedeau la picioarele Mântuitorului, ascultau şi credeau. Sutaşul din Capernaum sântul Cornelie — fasiune (mărturie) autentică". (Din *carnetul* său). *Mai mult chiar*: „... *apologia primă a creştinismului a parces din gura unei femei Romane* (soţia lui Pilat), *inaintea tuturor sânţilor părinţi*... femeia se încumetă a lua lupta cu Testamentul (Vechiu) şi cu toţi profeţii (cari prorociseră moartea Mântuitorului) ca să-l mântue pe Isus" dela moarte. *Merinde*, pag. 140.

[2]) Merinde, pag. 280—2.

www.digibuc.ro

alăturea de ceilalţi luptători „eroi la spadă şi sânţi la Cruce!“[1]) După concepţia dânsului viaţa românească se resumă în sinteza, aşa de plastic şi bisericeşte exprimată, astfel: „Amorul naţional, cu pietatea religioasă, cari duc rugăciunile noastre şi aduc binecuvântările dela Dumnezeu“[2]). Aceasta concepţie a dânsului erà — şi ar fi şi azi — mult mai edificătoare de suflete, decât criticismul, exagerat şi steril, al istoriografiei zilelor noastre... In chipul acesta. — pe temeiuri de Creştinism genuin şi străvechiu — răspundeà, discret, la întrebarea ce şi-o pusese, că religiunea cea adevărată este aceea a Românilor, de sine înţeles în ipostasul ortodox...

Ortodoxismul discret al dânsului nu erà nici sgomotos şi nici provocător. Văzurăm doară, cum înţelegeà el multiplicitatea limbilor şi a religiilor, de sine înţeles, pe fiecare popor cu drept la specificul său sufletesc şi religios. Ori cât de conciliant[3]), însă, sub raportul acesta, el trăgeà, conştient, hotare precise între Biserica românească şi între celelalte culte. In carnetul său, ca şi în lucrările sale. mai ales în „Merinde“, are juste şi înţelegătoare aprecieri istorice despre biserica romano-catolică[4]), precum şi despre apendicii ei uniţi, şi tot astfel şi despre protestantism. Acestora, depotrivă, le scoate la iveală nu numai multe din scăderi şi deosebiri în raport cu Biserica ortodoxă, ci şi anumite note accesorii, de preferinţă.

---

[1]) Ibid, pag. 285.

[2]) Ibid, pag. 279.

[3]) In carnetul său are aceste cuvinte îngăduitoare ale lui S. de Montfort: Gläubige und Ketzer, alles niedermachen; überlassen wir Gott, sich die Seinigen aussuchen.

[4]) De ex. despre rosturile clerului apusean în arhitectura bisericească, spitale. medicină, etc. şi totatunci adaogă şi cuvântul de scuză pentru preotul român (care „n'a putut emulá cu soţul său din apus“ căci a fost „persecutat şi ca român şi ca ortodox“). *Merinde*: pag. 92—3.

Dar tot aşa. reproşează romano-catocilor doctrina despre *indulgenţe*, a cărora absenţă în învăţământul Bisericii ortodoxe o înfăţişează ca motiv. pentru care Protestantismul nu a putut prinde — neavând teren — printre Români. (In *carnet*).

www.digibuc.ro

Aşa de ex. îi impune respect biserica apusenă, cu ordurile ei călugăreşti, atât de varii şi active[1]) trecute în istorie; dar nu perde din vedere de a semnalà în carnetul său şi chestiunea de actualitate pe aceea vreme (1888), că romano-catolicilor germani le lipseau anumite aşezăminte filantropice sau de ocrotire socială[2]), la a cărora înfiripare începeau mai dinadins, d'abia atunci, să se gândească,

In aceeaşi vreme, însă, îi repugnă aberaţiile din sînul Catolicismului[3]) Cea mai de seamă este sistemul papal, cu absolutismul şi inconsecvenţele sale. „Roma papală — scrie dânsul în carnetul său — face şi desface" în chestii matrimoniale[4]): de a decretà indisolubilitatea căsătoriei, dar tot atunci admiţând căsătoria morganatică pentru cei mari[5]).

Pentru unieţii nostri, cari tot mai mult se catolicizau,

---

[1]) Merinde p. 92—3; 161.

[2]) „Biserica rom.-catolică face mai bine; a îmbrăţişat reuniunile; le accentuiază şi ea de un drept cardinal; — făcea solidarităţi, congregaţiuni, fraternităţi; — cu spitale, călugării săi culeg recunoştinţe şi dela necatolici. „*Wiener Allgemeine Zeitung* „împută preoţilor, că pre săraci nu-i cunosc. *Berliner Zeitung* din 23 l. c. (notiţa aceasta erà scrisă în 13/25 aug. 1888) zice. că preoţii catolici s'au folosit cu tact de instituţiunile liberalismului, însă sunt neglese Armenwesen, Waisen-u. verwahrlose Kinder, Alter — Gebrechen — Unglücksversorgung".

[3]) „In biserica noastră nu s'au făcut clase de *indulgenţe*. nici s'au vindut indulgenţe în public, şi *dispensaţiuni* nu erau. De aceea reformaţiunea nu a putut pătrunde în biserica ortodoxă cu Luther; şi mai apoi *dispensaţiunile de astăzi*, precum le vedem la ortodocşi, sunt luate şi făcute după norm a catolicilor". — Aşa scria în carnetul său. — Părerea aceasta despre dispensaţii (de căsătorie, etc.) are acoperire şi în opinia profesorului *Constantin Popovici* dela Cernăuţi (*Gr. or. Kirchenrecht* — manuscris din 1902 — pag 720), care spunea, mai lipede ca alţii: „...folglich kann nach positiven Gesetzen von einem Dispensrechte der Bischöfe rücksichtlich der Ehehindernisse nicht die Rede sein.

[4]) „Cesare Borgia duce la regele Franciei desfacerea matrimoniului şi capălă renumeraţiune, devenind „Duca Valentine". Aşa s'a desfăcut (matrimoniul) a principelui de Monaco, Hamilton, Festetich etc. în butul (pofida) teoriei, că matrimoniul e indisolubil. *Unde nu-i sunt indămână motive drepte, acolo permite celor puternici matrimonii la mâna stângă.* Fie oricum: la dreapta sau la stânga, numai să nu-i piardă din frâne". Aşa scrie o notiţă, în carnet.

[5]) O alta mare şi groaznică aberaţie a bisericii apusene — inchiziţia — e satirizată prin aceasta observare: „Galilei jură în faţa judecătorilor. că pământul nu se învârte. Şi chiar în momentul acelą se învârtea cu dânsul şi cu judtecătorii".

www.digibuc.ro

încă a avut o caracterizare, un reproş şi o satiră, cu privire la originea şi rostul lor: „Dece uniţii nu s'au făcut *romano*-catolici? să nu fi rămas *greco*-catolici, numai *halbe*[1]) *Maassregel*? Incă plus, să se fi făcut iesuiţi şi ultramontani; cu iesuitismul combăteau pe calvinii din Transilvania — că contra protestanţilor s'a înfiinţat iezuitismul; — iar cu ultramontanismul ar fi combătut pe toţi catolicii nemţi şi unguri şi pe guvern; ar fi cuptuşit toate naţiunile din ţară — din stăpâne ne deveneau supuse, şi ajutau papei în contra împăratului, şi duceam pe împăratul la judecată înaintea scaunului papal. Feciori din Roma păgână! nu vedeţi voi câtă putere are Roma papală? Nu vă lăpădaţi de mama voastră, că tot Roma este, fie păgână, fie papală"! — Satira aceasta, scrisă în carnet la 1885, îşi are sensul ei religios şi politic: Biserica unită ardeleană făcuse prin sinodul său dela Blaj, aprobat de papa la 1882, întorsătura radicală, primind întreagă dogma Romei papale; iar ierarhii uniţi, siliţi de legăturile lor cu Catolicismul unguresc, stăteau şi mai la distanţă de politica românească[2]), decât arhiereii ortodocşi. Se potrivea, deci, la situaţie dictonul: Difficile satyram non scribere...

Cât îi priveşte pe protestanţi are pentru ei o elocventă — tăcere. In întreg carnetul său face o singură menţiune, despre un singur lucru, ce-i convenea în viaţa protestanţilor: îndrăzneala pentru confesiunea lor. Aşa, citează în carnet (1884) cazul, că în oraşelul Klostergrab, care se ţine de arhiepiscopul r.-cat. din Praga, şi în Braunau, ambele în Boemia

[1]) Caracterul indefinit şi balansant al bisericii lor îl recunoşteau şi unii din uniţi, ca jurisconsultul episcopiei din Lugoj Dr. Isidor Pop, care spunea: Uniţii suntem ca *liliecii*. Şoarecii se lapădă de noi, deoarece avem aripi şi ne trimit la pasări, — pasările ne trimit la şoareci, deoarece suntem cupăr. *Comunicare a d-lui I. M.* din Arad. fost înv. în Lugoj.

[2]) De ex. tipurile de renegaţi şi maghiaroni, în al căror suflet era cu desăvârşire atrofiat sentimentul naţional prin cel de apartinenţă la Catolicism: episcopul Ioan Oltean (1870—77) la Lugoj, apoi la Oradea, şi episcopul Ioan Szabó (1879—1911) la Gherla.

www.digibuc.ro

deodinioară, supuşii şi-au ridicat biserici, cu toată împotrivirea stăpânirei şi a împăratului. Aşa se vede îi erau simpatice luptele religionare pentru apărarea dreptului la libertatea conştiinţei religioase, pildă pe care ar fi dorit-o în mai mare măsură, şi în Biserica sa.

Cum a apreciat dânsul Biserica ortodoxă ca doctrină şi aşezământ spiritual şi naţional, am văzut-o. Şi deşi îi acordă superioritatea morală în raport cu alte culte, totuşi îşi are şi nemulţumiri, al căror obiectiv îl formau uneori unele lipsuri de ordin cultural superior, în ce priveşte conducerea bisericească[1]) ori lipsuri de propovăduire[2]) şi unele lucruri ce i-se păreau a fi mai mult abuzuri, decât regulă de viaţă ortodoxă pură.

Ochiul său pătrunzător erà mereu îndreptat spre lipsurile noastre culturale[3]) şi bisericeşti. Intre aceste din urmă semnalăm obişnuinţa, de a aveà parohiile clasificate în categorii şi tot astfel de a clasificà pe candidaţii de preoţie, la ieşirea din seminar, pentru toată viaţă lor. In chipul acesta se ajungeà „ca preotul aşezat (odată în o parohie) să nu fie silit a se mai calificà, iar candidaţii slabi să-şi găsească locuri de seama lor[4]). Dânsul, om de multă carte, nu se puteà împăcà de

---

[1]) Pentru a ţine un sinod ecumenic se recere cultură clasică, nu episcopi b.....i, cari cum vedem, n'au calificaţiunea nici pentru susţinerea autonomiei (bisericeşti, către statul ungar — de sine înţeles), ci însultă şi ei în ziarul oficial arhidiecezan" (notiţă din carnetul său).

[2]) Cu prilejul unei predici din catedrala din Arad (1885) a scris în carnet obiecţiunea: „Ce frumoasă e *evanghelia*; ce frumoasă e *limba românească*, şi ce urîtă îi fu predicaţia! In zadar, că a jó pap holtig tanul (proverb unguresc: preotul bun învaţă până moare)! dar acesta, nici până aci n'a învăţat, nici teologia, nici filosofia, nici limba".

[3]) Era nemulţumit cu modul de afirmare al institutului pedagogie-teologic, cu profesori nestabili, deci fără posibilităţi de a dovedi resultate, mutaţi şi strămutaţi după capricii (Vezi: *Scrieri şi Vorbiri*, p. 34—5). Posturile de profesori la teologie până de curând, erau posturi de transiţie — *în jos* — către protopopiat rural. Deci era de înţeles amărăciunea dânsului, cuprinsă în aceasta notiţă din carnet: „La poarta institutului nostru, toate ideile ţin carantină câte zece ani".

[4]) Merinde, 71.

www.digibuc.ro

fel cu acest „statism" în ale calificaţiei preoteşt[1]), mai ales când, de ex. la r.-catolici erau aşa numitele examene „concursuale", prestate periodic şi regulat.

Deprins astel a-şi intinde larg privirea în viaţa bisericească, erà firesc să găsim la dânsul şi câteva notiţe cu privire la biserica ortodoxă sârbească a Carloveţului, cu care avusem o ierarhie şi cauză comună în cele bisericeşti până la 1864. Dânsul remarcă atitudiunea de rigoare a mitropolitului Ştefan Stratimirovici, mult impunător clerului său[2]). Tot în carnetul său are despre ierarhia sârbească observarea, că e o „aristocraţie de înteligenţă, de morală şi autoritate, carea reşede în Carloveţ". Iar despre insuşi mitropolitul Stratimirovici ne redă opinia contelui Pálffy din aceeaşi vreme, care l-a caracterizat astfel: „Alium tantopere prudentem nón novi", recunoscând în el pe practicul şi politicul.

Din aceste fugitive informaţiunei şi notiţe se deprinde un lucru sigur: Dr. Giorgiu Popa era un râvnitor pentru Biserica ortodoxă a neamului său şi un *apologet al ideii, de a accelerà procesul nostru de refacere ierarhică şi culturală în sensul unei vădite discipline bisericeşti, al unei culturi teologice solid înfrăţită cu un propagandism cultural naţional.*

---

[1]) „Preotul nu predică, că nu are îndemn la învăţătură, şi e mai uşor să capete dela Consistor decret de „bine meritat", ce valorează şcoli şi facultăţi şi studii, cât voeşte decretul. Li-se pare că *meritul* poate suplini *studiul.* La ce te-ar folosi autoritatea unui meritat fără învăţătu ă? *Cu necalificaţiune împinge poporul la sminte,* şi poporul se duce de dragul autorităţii" *(Merinde, 71).*

Iar sub alt aspect privind chestiunea de cultură profesională a clerului, în raport cu necesităţile vieţii pastorale dela sate, — iată o notiţă din carnetul său: „Din birtul satului întinde evreul brâncile, ca un polip. *Preotul,* dela dieceză *aşteaptă arme să înceapă defensiunea sa pastorală.* Nu eram antisemiţi acum un deceniu, dar s'au făcut dânşii (evreii) *antiromâni,* şi chestiunea e limpezită. Vai de el român, săracul..." Evident, dece cerea Dr. G. Popa cât mai multă cultură solidă, pentru clerul nostru!

[2]) Inaintea mitropolului se presentase odată un preot bătrân, care la reproşul ce i-se făcuse, a răspuns mitropolitului: Cine să aibă curajul a se presenta Ţie, cu capul limpede? [Din carnet]

www.digibuc.ro

Pentru aceasta convingere a sa a ridicat de multeori cuvântul, — înainte şi după-ce i-s'a luat (la 1878) posibilitatea de a refera chestiuni de cultură teologică şi bisericească[1]). Iar mai târziu, i-au rămas numai polemicele ca instrument auxiliar şi corectiv în acest scop.

Poate, nu va fi lipsit de interes să adăogăm la acest sfârşit de capitol, că Dr. G. Popa, creştinul care cerceta regulat biserica, în lucrarea sa de popularizare are cuvinte de apreciere etică şi naţională şi despre sărbătorile religioase şi despre cultul sfinţilor, cu multă preferinţă chiar pentru sfinţii naţionali[2]). In acest chip credea dânsul, ca realizabilă înălţarea conştiinţei religioase a poporului nostru prin Biserica sa naţională, Dânsul e, prin urmare, un precursor vrednic al celor de astăzi, cari au pus în discuţie de a se înfiripà cultul sfinţilor naţionali româneşti.

Cu privire la sărbătorile noastre religioase, pe cari autoritatea politică administrativă ungurească a judeţului doreà să le ştie reduse, el, bunul creştin, trece în carnetul său următoarea notiţă, plină de temeiu şi de revoltă sufletească: „In comisiunea administrativă a comitatului Arad s'a decis — scrie dânsul în 1885 — recercarea episcopatului român pentru reducerea sărbătorilor. Ei, eterodocşii, pretind a şti necesităţile ortodocşilor; îşi aroagă a se pronunţa în locul corporaţiunilor competente eclesiastice, despre sărbători. Sunt *viriliştii* şi *usu-*

---

[1]) *Dreptatea* [Timişoara], an. III. [1896] nr. 196. Dela 1878 încoaci, se vede, chestiunile şcoalei teologice au fost reservate exclusiv senatului bisericesc, şi nu celui şcolar, al Consistorului.

[2]) *Scrieri şi Vorbiri* (pag. 16—27) are un capitol despre „Sânţii noştri", în care se cuprinde aceasta frumoasă exprimare motivătoare: „Până nu ştie românul, ca în pieptul său moşteneşte virtuţi religioase dela străbuni sânţi, până atunci nu simte şi nu moşteneşte nimica. *Să-i înspirăm poporului aceea ştire* (cunoştinţă) *şi acel simţ, atunci virtuţile, astăzi amorţite şi leşinate în sufletul său se vor deştepta şi se vor trezi la lucru; iară vom avea un popor mare şi sânt*".

www.digibuc.ro

rarii, cari aspiră la un preţ mai eftin al lucrului; şi prin împuţinarea sărbătorilor se înmulţeşte ofertul braţelor muncitoare, fără a se înmulţi cercarea (căutarea după muncitori). *Dar nu aceea dăunează poporului, cumcă biserica este deschisă în zi de sărbătoare înainte de amiazăzi, ci dăunează, că după amiazàzi sunt deschise birturile, în cari atunci se cheltuie* câştigul de o săptămână. *Să serbăm mai bine ca anglo-saşii, închizând şi birturi şi teatre; — nu tot birturile să fie regale* şi *regeşti*, încă (=ci) şi *necesităţile morale religioase şi de cultură ale poporului; — nu ospetăria, ci biserica şi şcoala să fie regale*".

Acesta e un cuvânt limpede, căruia doar atâta explicativ îi adăogăm că şi în „Marindea" sa pune în discuţie apărarea sărbătorilor noastre religioase şi mustră pe comitat, că se amestecă în treburi pastorale ale preoţilor[1]). Iar drept complectare adaogă în aceeaşi lucrare, frumoase pagini de învăţătură convingătoare, impotriva vinarsului şi despre cumpăt[2]), apoi despre: industrie, comerţ, institute de credit[3]). Deci, scriă şi proporânduia în spiritul străbunului dicton: Ora et labora!

In râvna sa pentru a se păstra doctrina şi spiritul genuin ale instituţiunilor noastre duhovniceşti, el nu s'a sfiit să iea lupta pe faţă cu oricine, dupăcum verifică aceasta polemicile sale „Scrieri şi Vorbiri". Un caz tipic în aceasta privinţă vom menţiona aci. Era la 1886, după terminarea frumosului edificiu, în care s'a adăpostit apoi institutul teologic şi şcoala preparandială (normală). Colegiul profesoral dela cele două institute, ţinând seama de ostănelile apreciate ale episcopului cu colectarea sumelor necesare şi cu edificarea, hotărîse, ca drept hram al institutului, să se aleagă sfântul Ioan Botează-

[1]) Merinde, 69—70.
[2]) Merinde, pag. 190—210, şi; 242—9.
[3]) Merinde, p. 250—6.

www.digibuc.ro

torul, care era şi patronul personal al episcopului[1]). Raportul în chestiune fu adus — fără de pregătire, la vr'o comisiune ori la cutare senat — d'adreptul în şedinţa plenară a Consistorului, ceeace referentul şcolar escepţiona[2]). Şi tot atunci a făcut o magistrală espunere despre rostul educativ — religios şi naţional — al cultului sfinţilor. Nu-i conveneà sfântul Ioan Botezătorul, cel din urmă în seria profeţilor Testamentului Vechiu, care a sfârşit-o îndoindu-se de Mesianitatea lui Hristos, pe care el însuşi îl botezase. De aceea, dorea ca şcoala eparhială, închinată religiei şi cultului naţional, să-şi aleagă un patron din moştenirea pură a Creştinismului Roman, chiar românesc, un sfânt cu propovăduire luminoasă şi categorică. Expunerea aceasta, de zece pagini în polemicile sale[3]), n'a impresionat pe asesori. Până a nu fi terminat referentul şcolar alocuţia sa, episcopul s'a depărtat din şedinţă, lăsând să presideze administratorul protopopesc Moise Bocşan, cel mai bătrân în rang. Şi astfel s'a hotărât, ca propunerea profesorilor să fie recomandată sinodului eparhial, pentru încuviinţare[4]).

La sinodul din acelaş an, lumea se aşteptà la o ciocnire. Dr. Giorgiu Popa, însă, văzând mersul lucrurilor şi al pregătirilor, a tăcut. Sinodul apoi a încuviinţat, ca hramul şcoalei eparhiale să fie S. Ioan Botezătorul[5]).

Aşa înţelegea Dr. Giorgiu Popa, ca vasta sa cultură să o armonizeze cu principiile etice ale Bisericii, apărându-le pe acestea faţă de oricine, când se simţea în drept, şi să săvârşească, prin graiu şi prin condeiu, un apostolat laic în rândurile largi ale poporului.

---

[1]) Hotărîrea colegiului profesoral: 3 Ianuarie 1886.
[2]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 17.
[3]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 16—27.
[4]) Protocolul şedinţelor cons. plenare din 18/30 Apr. 1886.
[5]) Protocolul Sinodului, 1886, concl. 119.

www.digibuc.ro

5. Concepţia sa politica-naţională.

Concepţia aceasta a lui Dr. Giorgiu Popa ne interesează de asemenea, din pricina radicalismului politic-românesc, care l-a caracterizat, mai ales dupăce, la 1878, îşi încoronă studiile cu titlul de doctor în drept.

Tocmai în anul când obţineà aceasta promoţiune academică, cum văzurăm erà îngrijorat, în scrisoarea sa cătră amicul său preot la Giriş, de politica românească a vremii, lipsită de unitate; *pasivism*, decretat la 1869 în Mercurea, pentru ardeleni, şi *activism* pentru Românii ungureni. Dr. Giorgiu Popa nu înţelegea resonul acestei diferenţieri.

Aceasta a fost credinţa sa politică şi mai târziu, la 1881 când s'a întrunit la Sibiu, în zilele de 12 Mai, conferenţa representanţilor alegătorilor români din Transilvania, pentru a fixà programa partidului naţional şi atitudinea politică a Românilor ardeleni şi ungureni. La conferenţă au trimis delegaţi şi cercurile electorale româneşti din Ungaria. Intre aceştia figurà şi Dr. Giorgiu Popa, ca unul din cei doi delegaţi ai cercului electoral Radna[1]). Comisia de 30 a conferenţei naţionale propuneà pentru ardeleni menţinerea pasivităţii, iar pentru ungureni continuarea politicei activiste. Faţă cu aceasta, Dr. Giorgiu Popa făceà propunerea contrară: „pentru toţi românii, sau activitate în cadrul posibilităţii, sau pasivitate din

[1]) *Memorial politic*, publ. de Comitetul naţional, Sibiu, 1882, ed. II. pag. 172.

www.digibuc.ro

causa pedecilor". De părerea de a se creiă o uniformitate în viaţa politică a Românilor ardeleni şi ungureni erau şi alţii mai mulţi, ca de ex. Ion Lengeru, care propuneă activitatea politică pe toată linia[1]).

La chestiune a luat cuvânt, de două-ori, Dr. Giorgiu Popa, care făceă provocare la telegrama mandanţilor săi trimisă conferinţei naţionale, militând pentru pasivitate. Comunicările sale sunt înregistrate în publicaţia oficială[2]), şi ele merită să le redăm aci. Dânsul doreă să vadă, în viaţa politică românească a vremii, ceva mai mult decât o strategie activistă, sau pasivistă; el doreă „să ne păstrăm tradiţiunile noastre, de acaea am accentuat omenia, adecă voiu, ca *conceptul nostru de Drept* să rămână *etic*. Aceasta accentuare înseamnă mult în timpul modern în care, pe cum zise on. antevorbitor prof. Bozocea, darvinismul se răspândeşte peste sfera ştiinţelor naturale. Aşa e, că prin Ihering a întrat în ştiinţele juridico-politice, prin Schleicher în filologie s. c. l. Dar ilustrul antevorbitor Bariţiu... carele tocmai acum în foaia sa tratează despre Ihering, ne arată şi partea neacceptabilă, ca Dreptul să fie acel Saturn, carele însuşi mânâncă pe fiii săi, şi dacă peştele mare înghite pe cel mic, este un act de rapacitate din lumea fizică; dar *nu e un moment din ordinea Dreptului şi din lumea morală*. Noua direcţiune poate conveni asupritorilor, cari comit nedreptăţiri, dar nu convine celor asupriţi, carii sufăr nedreptate. Dreptul, ca concept de forţă, îl adoptă şi-l mănuesc aceia, cari au interes să seducă naţiunile şi să le irite între sine (adevărat!). *Dar pentru Români, Dreptul este un ce etic şi religios* (foarte bine! aşa e!): *este o condiţiune de cultură*, de care condiţiune avem *neapărată trebuinţă, pentru a implini*

[1]) Ibid 179—180.
[2]) Ibid, 214 şi 230—233. A se vedea şi I. V. Păcăţianu: Cartea de Aur, vol. VII.

www.digibuc.ro

misiunea noastră de om şi de naţiune (aşa e! foarte bine!) — După aceste reflexiuni vin la merit (fondului chestiunei). Meritul are două părţi: una e *chestiunea de solidaritate*, şi alta chestiunea, că oare să fim *activi* ori *pasivi*. Propunerea mea se referă numai la chestiunea primă. Dar din o parte onorabilă li-s'a dat desbaterilor o bază mai estinsă, cerând să se enunţe solidaritatea dimpreună cu activitatea (aşa e!) Estind şi eu propunerea mea, şi cer să se enunţe *solidaritatea cu pasivitatea*, pentru toţi Românii, dincoaci şi dincolo de deal (Bravo! foarte bine!)..."[1])

Deşi aveà argumente serioase pentru teza sa, Dr. Gîorgiu Popa a înţeles, că hotărârea conferenţei naţionale, care aveà să formuleze din nou programa naţională şi să creieze şi platforma luptelor politice de urmat, trebuia să se deie cu unanimitate. Astfel, n'a mai însistat pentru propunerea sa separată, cum şi Ion Lengeru şi-a abandonat propunerea contrară, şi s'a alăturat hotărârii majorităţii. Dar. oricum, noi profităm din prilejul acestei discuţii, pentru a semnalà o dovadă autentică despre nota *fundamentală positiv-creştină a cugetării sale şi despre politică, după care*, pentru Români şi la Români, şi *Dreptul îşi are o temelie etică şi religioasă* şi că aceasta *e o tradiţie ce trebue să se urmeze şi pe mai departe în viaţa românească.*

Dar, în calea unei politice mai pe placul dânsului stătea o desagreabilă împrejurare: noul curent de politică „moderată" în al cărei semn se formase, în Martie 1884, partidul moderat român, sub presidenţia însuşi mitropolitului ortodox dela Sibiu, Miron Romanul, cu care ajunse dânsul în polemii, mai târziu. Aşa se vede, noul curent politic, aşa de contradictoriu faţă de convingerile sale politice, l-a făcut să steie şi mai departe

[1]) Memorialul citat: 230 sq.

www.digibuc.ro

de viaţa politică. Aşa devine înţeleasă declaraţia sa din anul următor. Şi anume, la o *conferinţă* preoţească-învăţătorească, ţinută în Arad la 26 Nov. 1885, el face în aceasta privinţă o mărturisire, care-l caracterizează, „...eu nu fac *politică* şi n'am lipsă de ea. Mie-mi ajunge *istoria*, şi aceasta este permisă, deci eu răspund cu istoria. Ce zice istoria? Zice că Românii, de câteori au lucrat, totdeauna au sporit, fie la biserică, fie la şcoală, deşi niciodată, pentru noi, niciun guvern n'a fost bun"[1]). Aşa motivă dânsul colaborarea preoţilor şi învăţătorilor, în slujbă comună a apostolatului religios şi naţional şi îşi justifică totodată predilecţia faţă de istorie, în locul politicei militante. Şi de fapt, toată afirmarea condeiului său străluceşte de pilde, luate din istoria tuturor epocelor şi puse în serviciul causelor pe cari le serveà.

Cam din acest timp, de „schismă" pentru politica naţională românească din Ardeal şi Ungaria, datează şi notele sale trecute în carnet, cuprinzând păreri, uneori, aşa de radicale, încât ele nici nu ar fi putut întrà în larga publicitate a tiparului politic de atunci, fără de riscuri pentru autorul lor. Tocmai de aceea, aceste note merită, măcar acum, să fie semnalate, oricât de fragmentar şi incidental numai erau ele trecute în acel carnet. Dintre aceste notiţe, vom spicui numai pe cele mai caracteristice, pe cari le credem de potrivite pentru a vedeà firul general al gândirii sale politice.

Mergând pe acest fir şi, în parte, pe al scrisului său tipărit, vedem, că obiectivul cugetării sale politice are două laturi, una morală şi alta fizică; una este vechea moştenire culturală; „concepte, datini, tradiţiuni naţionale, .. de o cultură veche şi clasică, pe a căror scară ne vom urcà iară la mărirea stră-

---

[1]) Pr. Ioan Cioara: Conferinţa cu preoţii şi învăţătorii din prot. Aradului (Arad, 1886) pag. 15.

www.digibuc.ro

bună"[1]; iar cea de a doua este vatra strămună, „moşia ce avem în naţiune şi în patrie", pe care ni-o primejduesc străinii[2]) şi avem să ni-o apărăm cu toate mijloacele. Reproducem aci o insemnare a sa despre aceasta moştenire: „Pământul e leagănul şi mormântul părinţilor; numai cu respect să-l atingă buzele, cum a făcut Brutus. Viaţa şi moartea-s identificate în pământ. Iarăş respect, oame;[3]) te teme şi griji de paşii tăi, că-i apasă responzabilităţi. La botez s'au uns talpele, ca să păşeşti corect pe cărările tale. Multe generaţiuni zac în pământ, şi multe epoce de civilizaţiune, abia le pot desmormântà arheologii, încă şi mai abia le pot înţelege sau isplica. Şi câţi au murit toţi au încăput în pământ". Deci, ideia de moşie strămună, pe care avem datoria s'o păstrăm şi sporim prin acţiuni politice-economice şi culturale, după dânsul, are la temelia sa motive, întâi de toate, etice[4]), exprimate aşa de scurt şi reuşit, ca obligaţii pentru conştiinţa politică a Românului. Moşia românească, în acest senz, erà şi un sanctuar naţional, după cugetarea dânsului. Numai o politică românească, concepută în acest senz, puteà să ducă la sporirea moştenirii trecutului şi la fericirea neamului.

In vederea înfăptuirei unei reuşite politici româneşti, dânsul examinează factorii politicei de stat şi ai 'celei româneşti, şi-i trece prin ascuţişul obiecţiunilor sale, cari, tocmai în aceea vreme de prin anii 1884—5, aveau la bază foarte serioase lecturi politice, în special pe Thomas Morus şi Henry George.

Mai la 'inceput (1884), făceà în carnet, despre *Domnitori*, următoarea apreciere: „Fiecare păstor cugetă mai mult

---

[1]) Merinde: 38.
[2]) Ibid. 44.
[3]) Arhaism bisericesc, în loc de „omule".
[4]) Cum văzurăm, şi *Dreptul*, în cugetarea lui, aveà la temelie, motive etice.

www.digibuc.ro

la sine, decum la turmă. Dece regii se aseamănă păstorilor?" Pe cine vizà prin o asemenea obiecțiune, se vede din alte însemnări ale sale (1884): „Nimeni nu poate purta *două* co*roane*, a servi la doi Domni, satisfăcând două națiuni". Și mai cuprinzătoare, ca fond și ca satiră, exprimată în nemțește, avem părerea despre împărații austrieci, regi ungari totodată, că ei pentru misiunea lor[1]) au avut mai puțină pricepere decât ce li erà necesară. Aceasta caracterizare datează din anul 1892, când se hotărâse înaintarea Memorandului la împăratul din Viena...

Il preocupà (1884) ideia democratică în rosturile sale politice și în legătură cu problemele de parlamentarism și de guvernare politică. Democrația, însă, nu și-o știà închipui decât în raport cu egalitatea economică, pe care o cità în carnetul său, din — sau: în legătură cu — studiul lui Henry George, marele agitator și autor politic-economic din America[2]), vestit pentrucă tocmai în același an trata, profund, problema socială (Social Problems).

Iar ideia de parlamentarism îl interesează, nu numai ca origine și ca instrument al vieții politice-sociale, ci și sub raportul expresiunei sale culturale, sau a limbei naționale. Din primul punct de vedere, fixează (1885) opinia istorică, după care „*Parlamentismul nu este al democrației.* Ea l-a primit din feodalism, amăgită de popularitatea ce avuseră în Francia les états generaux, pentrucă acestea se opuseseră unui regim regesc și absolut".

---

[1]) Verstand haben sie (unsere Caesares) aus verschiedenen Häusern gehabt, jedoch nie so viel als sie benötigten.

[2]) Iată notița sa: Henry George, despre democrația socială: Verstaatlichung der Eisenbahnen, des Versicherungswesens, und nur Verstaatlichung oder Nationalisation des Bodens; Acumulațiunea capitalelor este identică cu coruperea legislațiunei și administrațiunei, și cu confiscarea drepturilor politice ale celor săraci. Votul sclavului este al stăpânului său; s'a văzut votul invalizilor din asil. *Fără egalitate economică nu se poate egalitate politică.*

www.digibuc.ro

Dar parlamentarismul, în forma şi în afirmările sale din unele vremi. nu întră în aprobarea necondiţionată alui Dr. Giorgiu Popa. Idealul lui, după cum se vede din două notiţe pişcătoare, cari datează una din 1885, alta din 1886, erà un parlament, care să nu fie o *fabrica de legi peste legi*[1]) *şi un for de limbuţie*[2]) *politică.*

Ce ar zice, oare, acest om — dacă ar trăi — văzând inconsecvenţa şi incoherenţa legislativă românească de a zi? şi anumite obişnuinţe ale parlamentarismului bătăios, „teatru de limbuţie", „scenă de gladiatori din gramatica limbei de stat" şi de întrecere după osul de ros?!

Ideia de guvern — era, fireşte, vorba despre guvernele ungureşti — încă îşi găseşte în Dr. Giorgiu Popa pe criticul just. In aceasta privinţă, iată cum dă el (1885) definiţia — prin negaţie — a unui *bun* guvern: „Cine nu ştie guvernà fără de a săraci pe cetăţeni, face ca medicul rău, ce în curarea unui morb mic produce altul mare". El mai arată o scădere a guvernelor din vremea sa (1885): din bugete se vede, că guvernele se ocupă astăzi mai mult de resbele, decât de pace, deşi pacea ar merita mai mult". Iată-l deci, şi pe pacifistul, care, citându-l pe T. Morus[3]), mai trece în notiţele sale

---

[1]) Dacă parlamentarii vreau să ne înşele, noi protestăm, că dacă ei sunt înşelători. noi nu vrem să fim cei înşelaţi de nerozi ce ne socotesc. *Cerem constituţiune ca în Sviterà*, unde *poporul votează legi, de nu se fac ca din fabrică*, cât nici legislatorii nu le mai cunosc, *una sterge pe alta.* Vrem *ca în Roma*, unde legile se întregesc în consonanţă, de le adunà Justinian pe toate, fără abrogare. *Nil admirari că avem partite* (partide) *naţionale;* şi Roma când a avut partite (partide), a trimis la străini, în Atena, pe decemviri" (*ca să studieze şi să aducă legile de acolo*).

[2]) „In parlament învinge cine ştie vorbi mai bine, cine cunoaşte mai intensiv limba desbaterilor şi e mai versat în ea. *Oare limba să fie deajuns? Oare* (parlamentul) *este un teatru de limbuţie? Este aceasta parlamentarismul? Este o scenă de simpli gladiatori din gramatica limbei de stat? Intre cofărite* (precupeţe) *încă învinge cea mai limbută, fără ca aceasta învingere să fie taxată de un act de stat sau de eveniment parlamentar*".

[3]) *Thomas Morus* (*More*), bărbat de stat şi umanist englez, decapitat în Londra (1635), autor al multor lucrări de Drept şi Teologie, între ele op ul

www.digibuc.ro

şi aceasta ideie „pacifistă": „Multe state au susţinut armate mari, şi aceste au spart statele, ca Roma, Carthago, etc."

Dupăce-i văzurăm ideile politice fundamentale, să vedem cum i-se cristalizează concepţia politică în raport cu *ideia „imperială" „austro-ungară"*. In anul 1885, în doua rânduri, prin două notiţe politice, dă expresiune de ceeace erà Austria şi Austro-Ungaria, sub raportul politic, pentru interesele româneşti.

„Ideia imperială, resuscitată în a. 800, se refereşte la imperium urbis et orbis, aşa a moştenit-o şi înţeles-o Austria ca ereditară a imperiului; sabia materială să devină universală şi ecumenică, caşi sabia spirituală a papei. *Cu un asemenea imperiu este în colisiune ideia de naţionalitate. Şi totuşi, noi dela împărăţie* să sperăm satisfacerea postulatelor noastre naţionale?"

In a doua notiţă è şi mai esplicit: „Austria se crede erede la imperium orbis. Ca atare îi convine Patriarhatul din Roma, că este ecumenic şi universal. Faţă cu atâta cosmopolitism imperial şi ecumenic, mai vedem, că *totuşi unii speră dela Austria o satisfacere a pretensiunilor naţionale. Speranţe ce nu se pot motiva cu istoria, şi nici cu logica, dar cu psihologia:* pentrucă cei slabi speră pururea dela cel tari. *Biata psihologie, ea uită, că cei tari sunt egoişti, de comun. Şi cugetările Austriei, totdeauna departe de sublimitate, au fost cugetări comune, ordinare*".

Evident, îi displăceà ideia de impresialism, atât cel politico-austriac cât şi cel eclesiastico-papal al Romei, pentru că şi unul şi altul, prin centralismul ce-l representau, egalau cu negarea dreptului la viaţă al ideii naţionale. In deosebire de

„*Utopia*", în care visează despre un stat în sensul filosofului Plato, întemeiat pe ideia de libertate, dreptate şi perfecţiune.

In notiţele din carnetul dela 1885, găsim indicaţia acestui vestit autor, mai de multe ori.

www.digibuc.ro

stările politice ale minoritarilor din Austro-Ungaria, dânsul înţelegeà politica Irlandezilor catolici[1]) într'un stat protestant, ca Anglia, având sprijinul Papismului. Dar nu înţelegea de fel politica minoritarilor din Austro-Ungaria catolică, politică ce, şi ea, se răzimà de sugestiile Papismului. In acest chip, sunt vizaţi mai ales Românii din statul ungar, ale căror legături cu Roma, în deosebire de Irlandezi, nu valorau sub raportul politic-naţional, nimic. Aceasta observaţie alui Dr. Giorgiu Popa provine din vremea, când (în ciclul parlamentar ungar 1884—7) numărul reprezentanţilor naţionali de marcă pură scăzusè la trei, iar alături de ei stăteau nouă deputaţi români guvernamentali, înglobaţi la partidul liberal[2]) Firește, „Irlandezii" din Ardeal şi Ungaria, supuşi Papei în cele duhovniceşti, erau buni numai de umplătură politică în conturile austro-ungarè!

Că în acest chip resona dânsul se vede şi din următoarea împrejurare: Incă la 1885 trecuse în carnetul său aceasta observaţie cu privire la politica Românilor ardeleni, care nu puteà să-şi iea avânt, pentrucă, deoparte şi de alta, îi erau legate de aripi două balaste: prea marea încredere în Viena politică şi prea marea atârnare a unor Români de Roma papală, tovarăşa Vienei. „*Ce a fost totdeauna* — se întreabă Dr. Giorgiu Popa — *sminta noastră?*" Şi tot el răspunde: „că am fost *mai adicţi Austriei şi Ungariei*, decât Austria şi Ungaria! *Şi astăzi, noi ne luptăm mai mult pentru interesele lor decât pentru ale noastre!* Dacă ar fi pentru noi, ar trebui să zicem că este bine aşa, starea de azi, ce ne ducè la destrămare economică, etică, *prin apăsarea de naţionalitate*, şi *ne duce la*

[1]) „Irlandezii câştigă simpatii, că-i sprijineşte Papismul, şi că, trimiţând câţiva deputaţi în parlamentul din Londra, schimbă relaţiunile între partide, ceri din acel parlament direg o lume, fiind putere mare, — dar la noi nici simpatii, nici parlament aşa puternic, în Budapesta.

[2]) T. V, Păcăţianu: o. c. VII. 207.

www.digibuc.ro

barbarism prin împiedecarea învățământului, adeca ne duce unde un stat se desface, ca să pregătească și să ceadă (cedeze) locul altuia mai cult".

Tot în aceea vreme (1885), în mintea lui Dr. Giorgiu Popa, problema politică românească din Ungaria trăia și în legături de comparație cu stările politice ale altor naționalități oprimate, ca de ex. Polonii din Germania. Astfel printr'o comparație, a chestiei polone și acelei românești, arată, cum „*guvernul prusesc persecută* pre poloni, despoaie de drepturi, etc., ca apoi — așa se pare — când în o oră de ispită va avea lipsă de ei, atunci făcându-le concesiuni, câte-*cu-picătura*, să-i redobândească și să-i oblige. Atunci vor uita persecuțiunea, de dragul picăturii. Deci *o bună politică de pasivitate* — continuă el, cu aplicare la Români, cari decretaseră din nou pasivitatea pentru Ardeal (1884) și avea s'o decreteze și pentru Ungaria (la 1890), — *pretinde să respingi picătura și să dechiari (declari) egemonilor din capul locului, că nu vei primi nici o picătură de concesiune;* că prin aceasta dechiarare previi și nimicești speranța lor de a te îndulci loruși și a te seduce la ora de ispită".

Românii, de fapt, s'au afirmat mai refractar față de politica ungurească cu „picătura", al căreia sfârșit era maghiarizarea. Dovada acestui refractarism sănătos era acțiunea „memorandistă"[1]). — În legătură cu politica de maghiarizare a statului ungar, dânsul are — încă din 1885, credem — o cuprinzătoare însemnare, ce merită să fie reținută întreagă: „Miot de Melito ni spune, că Napoleon nici în 1796 nu vor-

[1]) Tocmai pe atunci scria dânsul, în carnet, aceste cuvinte ce însemnau o rezervă de onoare pentru politica românească: „Dacă societate pe acțiuni este naționalitatea, atunci — zice dânsul despre popoarele mai fragile sub raportul maghiarizării — neamțul și slovacul, de ce să nu să facă maghiari, că capătă dividendă fără a fi solvit la fond? Am solvit și noi românii. Noi altmintrea înțelegem naționalitatea..."

www.digibuc.ro

beà corect limba francească. Baumgarten istoricul, despre Carol V. scrie, că acesta erá deja rege, când isponiolii prin adresă l-au rugat să li învețe limba, că el n'o știa deși a fost general. Voltaire, în prefațiune la Oedip se plânge, că din limba francească îi lipsește doi ani, adeca timpul cât l-a petrecut în Anglia. Așa de anevoie se învață a doua limbă; și totuși *pruncul român să învețe, ca să întreacă pe Napoleon, Carol, Voltaire, fără să aibă aspirațiune de rege sau autor unguresc*"!

„Mai bine este nouă — scrià dânsul în carnetul său, tot cam atunci — să fim oameni culți și să nu știm ungurește, decât învățând ungurește să omitem procurarea culturii". Așa înțelegèà dânsul să facă „politica": nu în sensul comun, militant, ci prin armele culturii naționale, cari, bine manuate, niciodată nu dau greș.

Dar, pe cât de convins erà dânsul despre eficacitatea acestei arme și de necesitatea, în aceeași vreme, a politicei militante a partidului național român, tot pe atâta erà el de pornit împotriva partidului „moderat" român, ocrotit și de mitropolitul ortodox dela Sibiu, fiu al Bihorului și dânsul, din aceeași Vale a Crișului-negru. Iată ce cuvinte treceà Dr. Giorgiu Popa, la 1884, în carnetul său: „Națiunea ne îndrumă la biserică; biserica *de acum* ne trimite la partida guvernamentală (adeca maghiară); este iarăși fabula fraților cu asinul comun"[1]). Din aceeași vreme de revoltă sufletească a sa datează și apostrofarea la adresa cercurilor noastre bisericești, gravitante spre partidul „moderat" român: „Vă amestecați în toate; (dar) pe terenul politic nu sunteți de acord cu programa națională; pe terenul bisericesc — nu de acord cu s. scriptură. Ce sunteți dară? canon pe capul Românului."

[1]) Nu cunoaștem fabula.

www.digibuc.ro

Să dăm o mică indicaţie acum şi în privinţa orientării sale politice în afară. Despre România, în a căreia istorie politică îi plăceà să vadă momente de o afirmare superioară faţă de istoria altor popoară, are (1884) următoarea frumoasă judecată: „România este mai veche şi independentă, decât Austro-Ungaria. Dovadă, că acel stat (România) e mai productiv de capacităţi politice..."

Dar dânsul, stăpân şi pe limba şi cultura italiană aveà gândul îndreptat şi spre Italia. El se gândeà (1884—5) chiar la posibilitatea unor legături culturale cu Italienii: „Înfiinţarea unei reuniuni, ce s'ar numi apriat pentru „italienizarea" orientului şi ar aveà de membri italieni şi români, ar favorà causei noastre naţionale din Austro-Ungaria, pe toate terenele, precum: politică, literatură, instrucţiune. Din Roma s'ar putea face începutul mai bine". In aceasta ordine de idei, face menţiune despre Asociaţia şcolară italiană „Pro Patria" din Tirolul de sud, cu peste 5000 de membri, creiată din necesitatea de a se împotrivi „Schulverein"-ului german de acolo.

Un „Schulverein" italo-românesc — pe care, se vede, îl doreà constituit din oameni ai şcoalei — şi-l închipue, ca un organ „pentru deşteptarea naţionalităţii române, carea din situaţia topografică e chemată a formà alianţa şi a o susţineà între — şi cu „latini" şi „slavi"; că suntem o catenă, avem origine cu latinii şi istorie cu slavii şi o rolă latino-slavă a-lungul seclelor, de unde conchidem la viitor". — „Un Schulwerein italo-român ar înrădăcinà etimologia, ar şterge fonetica, carea nici latinismului, nici slavismului nu face folos, nici măcar cât ni-au făcut cirilicele. Mai bine cirilice decât codiţe" (?) Omul imbibat de cultura latinizantă şi etimologistă a vremii sale, nu puteà evità aceasta concluzie extremistă! Dar măcar de s'ar fi înfiinţat aceea asociaţie italo-română, la care se gândeà!

www.digibuc.ro

Aceste notiţe răzleţe şi necomplecte, cari represintă numai foarte sumare fragmente din ideile sale politice, ne dovedesc, totuşi, un lucru de reţinut: cam ce gânduri frământau pe un intelectual român, care, nefăcând politică militantă, îşi vărsà focul politic al sufletului său, prin conferinţe şi întruniri naţionale, în note confidenţiale, — poate, şi prin articole din ziarele politice ale vremii, pe cari n'am ajuns să le consultăm — iar în largul vieţii politice româneşti se afirmà şi ca un doctrinar politic, între altele, traducând — credem, pentru întâia-oră — Contractul social[1]) al lui J. J. Rousseau.

Cu privire la contactul său cu comitetul naţional avem dovezi în înseşi notiţele sale. Aşa de pildă, in 1891 îl vedem participând la trei şedinţe, ţinute în Sibiu, la 18/30 şi 19/31 August, ale comitetului naţional central. Notiţele sale resumative, pe cari le avem despre cele discutate acolo şi trecute în publicitate numai sumar[2]), ne dau câteva detailuri ca privire la chestiunile discutate şi despre ceice au purtat cuvântul cu acel prilej. Cu ocasiunea a celor şedinţe adeca trebuiau lămurite şi împăcate unele disensiuni ivite în sinul comitetului naţional pe urma faptului, că unii membri ai acestuia umblaseră pela Bucureşti, unde dăduseră, în calitate particulară, unele informaţii, pe urma cărora se păreà că lipseà unitatea de vederi în sinul comitetului naţional, iar unele gazete bucureştene începuseră chiar a lovi în comitetul naţional ardelean. Şi mai erà, tot atunci, în discuţie şi chestia Memorandului ce trebuia pregătit, pentru a fi presentat regelui ungar.

Incă în prima şedinţă a comitetului întrunit pentru examinarea situaţiei, Dr. Giorgiu Popa propusese constituirea

---

[1]) „Contractul social sau Principii de Dreptul politic, de Ioan Iacob Rousseau, din limba francesă l-a tradus Dr. Giorgiu Popa (Retipărit din „Luminătorul". (Timişoara) Timişoara. 1885.

[2]) I. V. Păcăţianu: Cartea de Aur, vol. VII. pag. 457 şi urm.

www.digibuc.ro

unei comisiuni, care să examineze faptele expuse prin foi şi, potrivit resultatului ce se va vedeà, să se rectifice respectiv să se desmintă prin foi. Dar, membrii comitetului aveau şi alte păreri: de a ascultà lămuririle celor ce, prin amestecul lor particular la Bucureşti -- cari erau Dr. A. Mureşanu, Dr. V. Lucaciu şi I. Coroianu — dăduseră prilej la ivirea disensiunilor din chestiune. Astfel, în cele două lungi şedinţe dela 31 Aug., după retragerea preşedintelui V. Babeş, care încă erà atras în discuţie, sub presidenţia ad hoc a fruntaşului arădan Dr. Nic. Oncu se dă curs lămuririlor. Dintre 21 de membri presenţi la şedinţă, Dr. Giorgiu Popa remarcă 13 vorbitori în cursul şedinţelor.

Nu e la locul său să utilizăm aci integral conţinutul acelor notiţe ale fruntaşului Dr. Giorgiu Popa; reţinem cel mult, comunicarea lui V. Babeş, despre declaraţia, provenită dela Brătianu, Cogălniceanu şi toţi dearândul, la adresa ardelenilor: Să nu vă amestecaţi în causele noastre, că nu ne amestecăm în ale voastre... Cătră sfârşitul discuţiilor din ultima şedinţă, s'a hotârît exmiterea unei comisiuni de cinci, pentru redactarea unui comunicat, de trimis tuturor ziarelor româneşti. Comunicatul[1]) desavuà pe ceice făcuseră pela Bucureşti declaraţii neavenite. Intre cei cinci, cari au redactat acest comunicat erà şi referentul şcolar Dr. Giorgiu Popa dela Arad. Cu aceasta, ne restrângem numai de a semnalà devotamentul, care-l caracterisà pe Dr. Giorgiu Popa în legătură cu causa politică-naţională.

Si mai mult ieşì la iveală marea trecere a dânsului, când se ajunse în pragul procesului pentru „Memorandul" presentat de fruntaşii români împăratului-rege dela Viena, peste capul guvernului unguresc din Budapesta. Dr. Giorgiu

[1]) Publicat în T. V. Păcăţianu; Cartea de Aur, 1. c.

www.digibuc.ro

Popa, care erà îndreptăţit şi pentru avocatură, se ocupà serios cu gândul, ca să figureze şi el între apărătorii „memorandiştilor", traşi în judecată înaintea organelor justiţiare ungureşti din Cluj. Dânsul, pentru a se informà şi pregăti mai din adins, se adresează (10/22 Febr. 1894) rudei sale dela Bucureşti, dlui Iuliu Tuducescu — pe atunci la Archivele Statului, — cerându-i nişte isvoare. Spre acest scop cereà să-i se trimită „toate cuvântările, cari în causa noastră a Românilor de aici, s'au ţinut în Camera şi în Senatul României... Lipsa e urgentă, că în fiecare zi aşteptăm să ne cheme la Cluj, şi mie, omului fără practică, încă mi-au făcut onoarea să mă înşire între apărători. Pentru primaoară voiu pledà înaintea Tribunalului. „Dânsul, însă, nu a ajuns să şi pledeze causa Românilor, întrucât între apărători nu a figurat. La ori ce caz. a fost o mare perdere, că acest mare cărturar cu cunoştinţe omnilaterale şi cuvântător concis şi de mare forţă retorică — din pricină pe care nu am putut s'o lămurim — nu şi-a dat contribuţia în marele proces memorandist. Dar şi numai prin faptul, eă i-s'a oferit să facă pe apărătorul în acest proces, avem dovada despre marea trecere, de care dânsul se bucurà în lumea politică românească.

Dacă, prin urmare, nu s'a îmbulzit pe parapetele cele mai expuse ale politicei militante româneşti, deşi aveà toată înzestrarea cărturărească, şi-a reservat, în schimb, alte mulţumiri sufleteşti: de a-şi fi dat, fără sgomot — cum toată viaţa i-a fost discretă — contribuţia întreagă şi în sfaturile statului major politic naţional; dar mai mult decât atâta; de a-şi fi făcut datoria, zi de zi, către neamul său, ocrotind şi îndrumând „şcoala naţională-confesională", ca factorul cel mai efectiv în slujba biruinţelor politice naţionale. Cum înţelegeà dânsul să

www.digibuc.ro

facă şi *politică naţională prin şcoală*, şi prin cartea pentru popor, se vede din „Merindea" sa[1]).

Principiul lui politic erà: „iubirea naţională", care la dânsul n'a fost un chimval răsunător, nici mijloc aducător de profituri sunătoare. Dânsul a fost un fanatic al iubirei către neamul său, ale cărui necazuri, ca pe ale tofălenilor, le-a coborât prin condeiul său în rândurile mulţimii de cetitori, cari i-au citit cu drag aceea carte pe popularizare, care şi astăzi să citeşte bucuros de cei ce o au şi o ştiu preţui.

Da, în concepţiile lui, *iubirea naţională şi ideia naţională, aveau o aureolă de sfinţenie*, de împreunare cu Divinul: *amorul naţional cu pietatea religioasă, merg braţ de braţ, ducând rugăciunile noastre şi aducând binecuvântare dela Dumnezeu*[2]).

---

[1]) Merinde: pag. 185—9. In capitolul „Băiatul din Tofaleu" (Ardeal). Cazul erà următorul; Românii din Tofaleu avuseră un proces vechiu cu baronul Apor, care dobândind procesul, i-a scos pe bieţii oameni din casele lor şi i-a aruncat pe drumuri. De fapt, în parlamentul unguresc dela 1869, deputatul român Alex. Roman a făcut o interpelare în chestiunea celor 300 de suflete, rămase pe drumuri şi fără adăpost, în cap de iarnă, exposesionaţi în favorul contelui Apor Károly (*T. V. Păcatian*: o. c. vol. V, pag. 234, 241). Cazul acesta, Dr. Giorgiu Popa îl prelucră în scrierea sa de popularizare, astfel: Înfăţişează cazul, că un biet băiat din Tofaleu, ajuns în careva sat, la şcoală, a fost îmbrăţişat cu drag de colegii lui. Cu acel prilej, învăţătorul şcoalei arată elevilor că, decât „legea ţării", cu care baronul ungur a despoiat pe Românii tofaleni, este o altă lege, mai tare: „alta *dreptate, ce se numeşte iubire naţională, şi isvoreşte din legea sângelui nostru.*" Iubireà naţională nu scoate pe nimeni afară în deşert, din contra învită pe toţi acasă şi la adăpost şi duce ajutor unde se recere. Tofălenii au găsit ajutor la naţiunea întreagă.....

[2]) Merinde, pag. 279.

www.digibuc.ro

6. Cadrul general al problemei şcolare şi câteva notiţe.

O examinare amănuţită a concepţiei pedagogice a lui Dr. Giorgiu Popa ar fi nu numai necesară, ci şi utilă, pentru a înţelege omul şi opera sa. Dar, durere, nu suntem în situaţia de a face aceasta examinare, din mai multe motive. Intâi de toate, ne lipsesc informaţiile despre cursurile ce ascultase la universităţile din Budapesta şi Viena. Nu avem, la îndemână nici biblioteca sa şi actele de studiu universitar. Astfel, pentru acum ne rămân, drept isvoare de informaţie, pentru a-l caracterizà şi din aceasta parte, cel mult lucrările sale şcolare, cari, însă, nu sunt resumări teoretice despre concepţia sa pedagogică, ci cel mult concretizări cu caracter practic pedagogic şi administrativ-şcolar.

Incercăm totuşi, să-i facem, şi din acest punct de vedere, tabloul, prin câteva trăsături. Din patrimoniul cultural, larg şi solid, ce i-l cunoaştem deja, se desprinde o puternică convingere, că pe atunci, neamul românesc trăitor în imperiul austro-ungar aveà d'abia două aşezăminte de forţă: *Biserica* şi *Şcoala*, prin cari trăiam şi ne pregăteam pentru o misiune de viitor. Aceasta strînsă legătură firească dintre cele două aşezăminte naţionale ce aveam atunci, o înfaţişà deputatul Vincenţiu Babeş, în Camera ungară, la 12 Febr. 1886, în terminii următori, cari merită să fie reţinuţi[1]): „Noi aşa ştim, că şcoala,

[1]) I. V. Păcăţianu: Cartea de Aur, vol. VII. pag. 279.

www.digibuc.ro

şcoala poporală e biserica tinerimei, iar *biserica e şcoala adulţilor*, şi noi *nici nu ne putem închipui biserica fără de şcoală*. Părerea, că aceasta aparţine statului, o combate întregul trecut. Dacă examinăm ordinaţiunile glorioasei Maria Teresia, vom vedea cum ele dispun destul de clar, ca pelângă fiecare biserică să fie şcoală poporală. Şi aşa a şi fost până in zilele noastre, şi eu declar, că *în momentul, în care se iau dela bisericile noastre şcoalele poporale, s'a sfârşit cu religiositatea*; pentrucă convingerea noastră e, că *şcoala e temelia bisericii*, atât cu privire la misiunea ei de a instrua, cât şi cu privire le misiunea ei moralizătoare". Am redat bucuroşi aceste păreri ale fostului profesor dela Arad şi fruntaş între fruntaşii nostri politici din imperiul austro ungar, Vincenţiu Babeş[1]).

Dar, Dr. Giorgiu Popa, care trăià şi munceà în slujba cultului şcoalei confesionale, se exprimà şi mai plastic decât V. Babeş despre acest aşezământ naţional de viaţă românească de aici. In cugetarea sa, aceste două instituţii formau *o singură unitate organică*, însă cu funcţiuni deosebitoare în lucrările lor de toată ziua, dar convergente în scopul final urmărit, în aşa măsură în cât, în anumite împrejurări, ele trăiesc în rosturi de cea mai intimă reciprocitate, în cât se substituesc împrumutat. Aceasta formulă de exprimare, ce poate părea a fi o frază teoretică sau teoreticizantă, se lămureşte dela sine, îndată ce ne vom folosi de cuvintele înseşi ale lui Dr. Giorgiu Popa. Iată-le, cum le rostise la amintita conferinţă mixtă dela 26 Nov. 1885: „Biserica noastră este naţională; şi Şcoala noastră este confesională"[2]).

Dânsul, în cugetarea sa abstractă, ca şi în întreagă lucrarea sa culturală, nu operează cu oricare „pedagogică", ci cu „pedagogica creştină", care, „în şcoala confesională"

[1]) Ele îşi au semnificatia şi azi, după etatizarea şcoalei confesionale.
[2]) Ioan Cioara: o. c. pag. 10.

www.digibuc.ro

este „o artă clară şi positivă". Invăţătorul confesional, prin urmare, este „convins că în activitatea sa pedagogică a purces[1]) pe regule divine Şi... numai şcoala confesională a putut să deie naştere şi democraţiei, şi umanităţii adevărate". „Invăţătorul imitează pe Cristos... Noi învăţătorii am vânat, cu educaţiunea religioasă şi am prins frumos băieţii, de i-am ridicat şi i-am pus — cum zice pedagogul german Sailer — în braţele Domnului nostru Isus Cristos". Aşa fiind, *învăţătorii sunt „organe ale lui Dumnezeu"*[2]). Putem adăogà aci încă o esprimare, din notiţele sale, cu privire la rostul educativ al şcoalei confesionale şi despre consecinţele funeste ale lipsei de educaţie în acest senz: „Unde lipseşte educaţiunea confesională (adeca prin şcoala confesională, bună), ajungem la resmeliţe interne, biserica şi popa batjocurit, la şcoală sparg ferestile, tribunalul absolve". In acest spirit, profund-creştin şi aproape visionar, exprimat într'un limbaj aşa de limpede şi hotărât, a curs şi s'a desfăşorat întreagă opera sa pedagogică şi de propagandă culturală.

Trecem acum la cele câteva însemnări ale dânsului cu caracter şcolar, cari ni-se par de folos. Din acestea scoatem la iveală întâi de toate următoarele: „Să nu purcedem din teorie, ci din faptă".[3]) In realitate, a fost omul înfăptuirilor: n'a scris nici un tratat teoretic, de pedagogie, ci câtă cunoştinţă de teorii pedagogice a avut, a pus-o în slujba *realizărilor* sale şcolare-culturale: în lucrarea de „plan de învăţământ" — plan analitic, — în manualele şcolare, şi în îndrumările practice administrative.

---

[1]) Intregeşte: *întemeindu-se.*

[2]) Merinde pag. 270—72.

[3]) *Din carnet*: „Validitarea învăţământului intuitiv reclamă o regulă ca aceasta: să nu purcedem din teorie, ci din faptă; ba încă: să nu ne ocupăm nici decum de teoria ce nu o putem traduce imediat în faptă, adeca nu-i putem demustra îndată valoarea. Recapitulare: punctul de purcedere să ne fie fapta"

www.digibuc.ro

Nu vrem să prea lungim vorba; totuşi vom mai reproduce unele însemnări, sau numai idei, din acel carnet. Ele, firește, sunt numai fragmente din ceeace l-a preocupat, în legătură cu viaţa culturală-şcolară a vremii sale. El, dela început, se vedeà a nu fi mulţumit cu stările generale de învăţământ, din următorul motiv: „*Învăţământul* deacuma *este numai pentru capitalişti.* Numai cine poate eloca mari capitale studiază jurisprudenţa, medicina, filosofia, tehnica, pentruca după timp îndelungat să-şi capete interesele". Erà, se vede, — încă atunci, pela 1885 — aderentul gratuităţii învăţământului, în senzul cel mai larg.

Cu orientarea sa largă, mergeà cu gândul până'n Germania şi Anglia, şi până la Constantinopolul turcesc, pentru a aduna informaţii despre rostul învăţământului. „Germanii au şcoli mai multe şi universităţi mai bine organizate decât englezii şi totuşi „anglii" sunt mai avântaţi. De unde? E spiritul naţional înnăscut, ce nu se poate acvirà numai în şcoale". In favorul englezilor subliniază biblioteca „British-Musaeum", ca pe un factor ce „suplineşte multe şcoli, ba doară chiar pestrece activitatea şi efectul lor".

Iar despre *Constantinopol* ne serveşte o informaţie culturală — ce trebuià să aibă efect la noi, în străduinţele de atunci pentru sporirea de şcoale — de cuprinsul următor: In Constantinopol sunt 300.000 de turci, şi au 400 de şcoli elementare. Se vine cel mult 75 şcolari la un învăţător. Trei sute sunt şcoli teologice-pedagogice, lângă moşee".

In nizuinţele sale, de a promovà cultura poporului în genere, — alături de opera prin şcoale, pune şi o altă necesitate: a *publicaţiilor pentru popor.* In aceasta privinţă are o observaţie satirică[1]) pentru *Academia română,* care an de an

[1]) „Jahraus-jahrein Bände der Gelehrsamkeit publică Academia noastră: *dar de seama poporului?*"

www.digibuc.ro

dă volume de cărţi ştiinţifice, dar pentru popor — nu!

Fiind vorba de dascălii poporului, nu intrelasă de a observa şi scăderi organice mari, cum erà aceea, ce se petreceà în Bucovina, că „*din pedagogiul din Cernăuţi se trimit ovreice şi polece*, să facă educaţiunea săteanului român“[1]).

Dar în aceeaşi vreme, aveà cuvinte, pline de înţeles pentru a sublinia adevărata misiune a dascălului: „Toţi sunt chemaţi la educaţiune, *învăţătorii sunt cei aleşi*“.

Şcoalele secundare[2]) — pe cari nu le aveam — încă îl preocupau foarte de aproape, după cum am văzut deja: nu mai puţin şcoala pedagogică (normală) şi ceea teologică, pe cari le aveam.

Chestiunea *şcoalelor secundare* o ţine în evidenţă şi pentru mai târziu. La 1888 îl vedem trecându-şi în carnet cifra studenţilor români ortodocşi, mai ales din raza culturală a Aradului, — cari atunci cercetau şcoale ungureşti, dimpreună cu liceul g.-catolic dela Beiuş. Redăm cifra acestor studenţi:

La şcoala de comerţ, Arad,	4	români	între	82	înşi;
„ gimnaziul de stat „	46	gr. or.	„	374	„
„ şcoala reală „	4	„ „	„	161	„
„ gimnaziul din Bichiş	3	„ „	„	91	„
„ „ H.-M.-Vásárhely	29	„ „	„	253	„
„ „ Szarvas	37	rom. ort.	„	404	„
„ „ Szeged	12	gr, or.	„	...	„
„ „ Beiuş (g. cat.)	126	„ „	„	249	„

Acest contingent de studenţi erà din ţinutul cu gravitaţie culturală spre Aradul românase. Dânsul, însă, se gândeà, cum

---

[1]) Azi, şi la noi, sunt admişi, în şcoalele normale de stat, până şi baptişti!

[2]) Pe chestiunea înfiinţării de licee a purtat discuţii în sinodul (adunarea) eparhiei. „La 1878, spune dânsul, voiam 3–5 gimnazii (licee) şi am enumerat mediile (mijloacele), dar sinodul n'a aprobat. *La 1885 aprobă unul, fără a aveà mediile (mijloacele).* Este înainte-mergere?“ se întreabă dânsul, în carnetul său.

www.digibuc.ro

am văzut, ca şi pe Valea Crişului-negru să se creieze un centru şcolar, la Tileagd, pentru a împedeà gravitaţia Românilor spre şcoalele ungureşti dela Oradea. Dar, nu a fost înţeles.

Ne oprim la încă o notiţă, mai semnificativă, în care prin afirmarea instituţiunei şcoalei naţionale-confesionale credeà să se promoveze, între altele, şi spiritul de coherenţă naţională în sînul poporului nostru. Iată aceasta mică apologie socială-naţională a şcoalei poporale româneşti:

1. „*Noi cu omenia vom lupta.*

2. Nu poate fi om fără om, fără vecin bun; nici naţiune sau religiune fără corelaţiuni. Cultura e un interes solidar la omenime.

3. Noi laudă ne căştigăm la toate naţiunile. Gazetele ungureşti din Arad ne insultă; ele zic, că nu pre popor, ci pre cărturari.

4. In epoca instrucţiunei generale, astăzi nu se mai poate trage linie între cărturari şi necărturari, că (fiindcă) nu mai sunt analfabeţi — ci toţi constituesc un singur corp naţional, compact şi uniform prin educaţiunea şi instrucţiunea sa; — chiar subverzând câte-o mică diferinţă de calificaţiune între singuraticii indivizi, diferinţă care nu tulbură egalitatea şi omogenitatea, precum dacă de ex. într'o pădure de fag nu seamănă frunză cu frunză, totuşi arborii împreună constituesc făgetul.

5. Toate stratele societăţii, dacă sunt strate, să fie pătrunse de conştiinţa acestei coherenţe. Iată dece, cu toţii datori suntem, la toate ocasiunile, a îndrumà părinţii să-şi deie pruncii la şcoală".

Cum înţelegeà Dr. Giorgiu Popa să lucreze pentru realizarea idealului de cultură şi de *coesiune naţională* prin şcoala confesională? Iată o întrebare îndreptăţită. Răspundem, întâi de toate prin următoarele:

www.digibuc.ro

Dupăce forţele învăţătorilor erau deja organisate într'o asociaţie profesională („reuniune", ce am menţionat deja), urmà la rând să se caute chipul de colaborare dintre preoţi şi învăţători. Acesta fu rostul şi menirea conferenţelor mixte, începute la Arad, prin conferenţa din toamna anului 1885. Vom insistà şi asupra acesteia, de oarece pe Dr. Giorgiu Popa îl vedem de apreape legat de ideia acestor conferinţe, cari, din multe părţi erau neagreate, deşi adevărul grăind, episcopul însuşi încă stăruia pentru aceste conferenţe. Conferenţa s'a şi întrunit, în Arad, participând la ca *52 persoane*, între cari, pe lângă preoţii şi dascălii din protopopiat, profesorii de teologie şi dela şcoala normală, cu alţi fruntaşi intelectuali mireni.

Conferenţa erà *convocată* pe temeiul ordinului consistorial *Nr. 3825/1885.* Advocatul Vasile Stanescu aflà ideia de antistatutară. Iar — după alţi cuvântători — referentul Dr. Giorgiu Popa justifică idea acestor conferinţe, — deoparte, cât pentru întrunirile *preoţeşti*, vorbind despre *soboarele africane*, ale preoţilor sub conducerea episcopilor lor, şi practica arhiepiscopului r.-catolic din *Praga zilelor* de atunci, principele *Schwarzenberg*, care adunà în jurul său preoţii săi, în fiecare an. Iar cât pentru ceealaltă latură a chestiunei lămureà temeiul întrunirii preoţilor şi învăţătorilor la un loc, subliniind — cum am menţionat deja — că *„Biserica noastră este naţională*, iar *Şcoala e confesională*, deci pe raţiunea nexului acestuia dintre Biserică şi Şcoală a urmat întrunirea preoţilor şi a învăţătorilor" în conferinţă comună[1]).

Cel de al doilea mijloc de acţiune, — alături închegarea frontului preoţesc-învăţătoresc, — era mobilizarea poporului la datoria. acum, de apărarea fiinţei sale culturale. Prilej bun dădu (1891) pentru o atare dovedire proiectul de legea asilelor

[1]) I. Cioara: O. c. pag. 10.

www.digibuc.ro

de copii, menit a promovà maghiarizarea. Casa magnaţilor desbătuse şi primise legea, la 9 Martie, împotriva protestelor mitropoliţilor şi episcopilor români, trei deoparte şi trei de alta, ai ortodocşilor şi unieţilor[1]). La protestele, cari se ridicau şi din opinia publică, se alătură şi Aradul, prin meetingul dela 9 (?) Martie, întrunit la „Crucea-albă". Adunarea poporală a fost convocată de intelectualii din Arad. Intre cuvântători se remarcă protopopul Constantin Gurban, fost deputat dietal, precum şi preotul Mihai Sturza. Dar cuvântătorul de forţa fu referentul şcolar Dr. Giorgiu Popa, pe care însaşi gazeta ungurească locală, din care ne informăm[2]), ni-l presintă ca pe un „bărbat de cultură europeană, cumpătat şi diplomatic, care şi-a desvoltat obiectul cu mare pregătire şi iscusinţă, spunând multe lucruri interesante, din al său punct de vedere, împotriva proiectului de lege". Gazeta maghiară ne dă, pe lângă o zeflemeà[3]) — arma neputinciosului de a combate — şi un resumat din aceea cuvântare.

Noi ţinem s'o resumăm aci: După o privire generală peste istoria educaţiei, oratorul revine la chestia asilelor de copii. Epoca cea mai veche a educaţiei este aşa numita educaţie substanţială sau de stat, din Asia. Sub povara prestigiului Statului, individul şi-a pierdut nădejdea de-a putea să-şi ajute în privinţa sorţii sale. Astfel a decăzut în quietism, apoi în trândăvie, în sfârşit într'o apatie tristă. Nimic nu-l mai interesà pe cetăţean, nici chiar susţinerea statului. Pentru a se ajutà în asemenea situaţii, statele mohamedane au înfiinţat oastea de ieniceri şi mameluci, din sclavi tânări, mai apoi din

---

[1]) *Biserica şi Şcoala* publică cuvântările lor, în primăvara anului 1891.

[2]) *Alföld*, nr. 59. dela 13 Martie 1891, — deoarece organul eparhial nici nu menţionează aceasta adunare poporală de protestare. Dovadă, că iniţiativa porneà din afară de oficialitatea bisericească.

[3]) Ibid No. 61.

www.digibuc.ro

fiii popoarelor învinse. Acesta a fost rodul educaţiei substanţiale. Dar asemenea oştiri, recrutate din renegaţi, neavând nicio legătură cu societatea, n'au fost în stare să-şi păstreze credinţa cătră sultanul. — Cel de al doilea moment, de mare importanţă, al educaţiei este cel *individual. Domnul Christos a primit acest sistem şi l-a consfinţit atunci, când din indivizi şi-a făcut şieşi Biserică, iar Duhului Sfânt lăcaş şi a ridicat şi familia la rangul de taină sfântă. Familie, Şcoală şi Biserică* sunt, după doctrina lui Karl Schmidt, cei *trei factori ai educaţiei.* Şcoala, fără de familie şi fără de Biserică, formează un atare om, care nu va fi în stare să găsească drumul care duce de pe pământ le ceriu. Ce a făcut cu noi educaţia creştină? Neamul românesc nu a dat din sinul său, nici când, tronului şi patriei, nici un trădător şi nici un bârfitor împotriva religiilor şi naţiunilor conlocuitoare. Am fost gata şi capabili de jertfă pentru binele public. De ce nu ni-se îngădue şi acum să trăim în virtuţile noastre? de ce vor să facă experimente inutile cu noi? — Trecând la problema ivirei asilelor de copii, începutul acestora îl vede în legătură cu mamele angajate la lucru de fabrică, şi avisate a-şi trimite pruncii în supraveghiere comună, pentru a putea munci alături de bărbaţi, în fabrici. Deci e chestie de filantropie. La Români, fără fabrici, nu e cazul. Nici unui stat cult din Europa nu i-a trecut prin minte, ca asemenea aranjamente filantropice să-le încadreze în rândul aşezămintelor de educaţie, cum o vrea guvernul de acum. Acest guvern, care a înlăturat din şcoalele „clasice" (secundare) o limbă clasică, pe cea greacă, pentru a înlesni progresul culturei, acum săvârşeşte marea greşală de a întroduce în asilele de copii două limbi. Asemenea povară — de două limbi — împusă copiilor din asilele de copii, la alte popoare o supoartă numai dacă vor să cerceteze aceea şcoală. Aceasta aste ce ne doare, nu limba maghiară, pe care o în-

www.digibuc.ro

văţăm fiecare, după ale sale aptitudini. Ne doare, că deoparte vedem privilegii, iar de alta poveri: aceasta disproporţie e ceeace ne doare, deoarece poporul român, din pricina poverilor de acest fel, nu se poate avânta în concurenţa nobilă pe cărările progresului... Aşa cuvântà, în esenţă, Dr. Giorgiu Popa, în discursul său ce a ţinut mai bine de un ceas, depe urma căruia s'a votat moţiunea de protestare împotriva proiectului de lege despre asilele de copìi, moţiune pe care tot dânsul o propusese.

Evident, din punctul de vedere al tradiţiei şi al necesităţilor poporului român, concepţia şcolară-culturală a lui Dr. Giorgiu Popa despre ceeace numim: Şcoală şi Cultură, factori educativi şi de progres, erà cea mai ireproşabilă. După el, Biserica erà şi o şcoală; Şcoala îşi aveà ceva şi din sfinţenia unui templu; de aceea Biserica figurà în contul cugetării sale ca aşezământ naţional, iar Şcoala, fiind confesională, trebuia ca, pelângă opera culturală ce avea de îndeplinit, să slugească şi problema spiritualităţii şi a moralei, singurele temelii ireductabile ale vieţii şi viitorului unui popor.

Şi totuşi omul acesta n'a putut să-şi atragă întreagă aprecierea...

www.digibuc.ro

7. Dr. Giorgiu Popa: Omul.

Va fi de folos să aruncăm o privire şi în viaţa intimă a acestui cult pedagog, pentru a ne convinge, între altele. cum omul cu enciclopedică cultură, care aveà măsuri de rigoare nu numai faţă de alţii, le aveà şi faţă de sine însuşi. In rigoarea faţă de alţii şi faţă de sine se găseşte explicaţia conflictelor sale, cari, oricât de mult aveau, pentru unii mai ales, şi o notă supărătoare, dar erau, totatunci, şi totatâtea prilejuri de ciocniri -- de idei şi de cultură — din cari aveau să răsară luminişuri de progres.

Pentru a-l înţelege cât de bine, în intimitatea lecturilor prin cari îşi făceà mereu educaţia proprie, vom menţionà mai întâi câteva nume de autori, pentru a arătà, din ce isvoare îşi hrăneà dânsul setea de cărturar. In carnetul său şi în „Merinde", face provocare la *atari* laici de foarte mare suprafaţă în cugetare cari, se vede, îi erau mai dragi, ca — în primul loc — filosofii stoici Attalus şi ucenicul său Seneca, pe care din urma l-a cetit în latineşte şi a transcris din el, în carnetul său, o întreagă serie de citate, Il cunoaşteà şi pe fericitul Augustin, vechiu episcop şi teolog african († 430), ca pedagog creştin. Dante, Simon de Montfort, om politic din veacul XIII, Toma Morus scriitor social-politic din veacul XV—XVI, apoi Macchiavelli, Rousseau şi Kant, filosofi ai veacului XVIII; teologul-filosof Schleiermacher din veacul XVIII—XIX; social-politicul american Henry George, cu opera

www.digibuc.ro

sa despre Democraţie: sunt tot atâtea nume de autori, cari au apăsat greu în bilanţul formării culturii sale. Tot astfel şi germanul Schäffle, cu opera sa despre chintesenţa socialismului. Răsleţe amintiri se mai fac în lucrările sale despre pedagogii germani Sailer şi Karl Schmidt, pedagogul francez Jacotot, istoriograful englez Buckle, francezul Al. Tocqueville, „principe între autorii din literatura democraţiei", cu opinia sa simpatizată — ce puteà fi relevată şi la concepţia sa politică — de cuprinsul, că din religiune isvoresc şi libertatea, şi drepturile[1]). Din toţi acesti autori răsleţi, dânsul face citaţiuni în lucrarea sa „Merinde", ca şi din alţi autori laici, pe cari nu putem — şi n'avem de ce — să-i mai înşirăm aci. In acest larg cadru de lectură, filosofică şi politică, încăpeà minunat de bine, ca ceva organic pentru funcţiunea sa bisericească, lectura istorică şi teologică şi mai cu seamă cea pedagogică[2])

Nu vom înşirâ toate lucrările de seamă, notate în carnet de cari se interesà să şi-le procure, ci ne mulţumim să atragem luarea aminte asupra a încă unui isvor de cărturărească sete, ce o tradează notiţele sale: erau *gazetele şi revistele străine.* Dăm aci numele lor, după acelaş carnet: „Figaro" din Paris, „Allgemeine Zeitung" şi „Berliner Zeitung" din Germania „Neue Freie Presse", „Wiener Allgemeine Zeitung" şi „Neues Wiener Tagblatt", toate menţionate în carnet, în legătură cu chestiuni cari îl preocupau.

Dar să vedem, din însuşi scrisul său[3]) o pagină autobiografică, privitoare la felul stăruitor în care îşi făceà lectura, sporindu-şi cultura şi fixându-şi o conduită specială.

---

[1]) Merinde, pag. 288.

[2]) In carnetul său remarcà (după *Neue Freie Presse*, din 26. Ian 1887) nişte prelegeri despre istoria şcoalei poporale germane, şi pune la sfârşit nota: „Colecţiunea acelor prelegeri va fi bine s'o procuri, în presupunerea că seamănă celei ce ai avut din Viena, procurată prin librarul Zinkeisen din Arad".

[3]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 30.

www.digibuc.ro

„Din pruncie dedați la regulă, apoi în școală la disciplină, am ajuns etatea bărbătească, ca dorul de a nu lăsa lacună după aceea regulă și disciplină... Dorul ne-a dus mai întâi la biserica din Cartagine, și mulți ani am trăit după spiritul *sfintelor canoane ale Africei*. Mai târziu, pentru nescari detailuri ce nu aparțin aci, ne-am mutat la *Sf. Pavel*. Bine ne-a fost la Sfântul, câtăva vreme, și-i mulțumim; numai (numaicât) doctrina paulină ni s'a părut prea arțăgoasă: zice că omul fără patimă e ca o corabie fără vânt, deci trebue să avem patimi multe, mari și nobile! Noi însă ne cam desbrăcaserăm de toate felurile de patimi. Ce erà să facem alta, decât să abzicem cortelul, până nu ni-se abzice. Ne-am mutat, mergând pe urma sfântului la școala, în care a învățat și dânsul, sperând că acolo ne vom lumina mai bine și ne vom alina. Așa am ajuns la *filosofii romani stoici*, unde iară am stat ani. In toate locurile ne-am conformat și am viețuit după regulele de casă. Cine vrea să judece purtarea noastră, trebue deci să iee în considerațiune regulele casei, în care ne-am susținut pe acel timp. Așa, gata suntem la orice răspundere. De câteva luni ne-am internat în particular, la *Cicero*, în „De officiis" dar dăm cu socoteală, că vom retornà iarăși la Pavel, dacă de ne va învrednici Dumnezeu să-l înțelegem pe sfântul; dacă nu, apoi nu".

Iată, ce largi orientări, de cultură laică și teologică-bisericească în aceeași vreme, trăiau — pe bază de îndelungate meditații! — în mintea și în sufletul „mireanului" Dr. Giorgiu Popa. Acest patrimoniu cultural, filtrat prin convingerea că omul e dator a-și trăi viața după principii și nu după pofte și transacții cu viața, l-a dus la fixarea riguroasă a atitudinilor sale și, peste tot, la adoptarea unei conduite în acord, cum însuși ni-o mărturisește mai sus. Stăpânit de puterea studiilor și conduitei sale, ce le-am arătat, a trebuit ca dânsul să

www.digibuc.ro

trăiască, în slujba sa culturală-bisericească, într'un mediu administrativ ingust ce se preocupă aproape exclusiv de problema gospodărească şi de îndrumarea, în senz mai mult material decât duhovnicesc, a vieţii eparhiei[1]). Invăţat şi cult în sensul cel mai profund, larg şi bun al cuvântului; modest din cale'n afară, cu atitudini precis măsurate şi urbane faţă de oricine, dânsul a întrat consideraţia obştească. Notiţele sale din domeniul conduitei ne dau informaţii interesante şi în aceasta privinţă, pe lângă o mărturisire făcută public, în polemicile sale[2]). Intâi de toate, erà determinat de un riguros *spirit de acomodare socială*. In aceasta privinţă, aveà o indicaţie din învăţăturile dela tatăl său, preotul Vasilie, de cuprinsul următor (din carnetul său): „S'a dus Moise în ceriu şi n'a mâncat; a venit Dumnezeu cu îngerii pre pământ şi a mâncat". Acestei caracterisări, adaogă (1884) în carnetul său explicaţia: „*A se acomodà societăţii — vezi mustrare dela tata.*" Dar acomodarea sa socială o înţelegeà aşa, că şi dânsul îşi reclamà partea ce i-se cuvenià sub raport social[3]).

Dar, oricât de prevenitor în societate, evità deopotrivă servilismul faţă de cei mari ca şi măguliririle de prisos faţă de semenii săi. De aceea, în carnetul său scrie următoarele: „Dacă au voit să stoarcă complimente dela mine, ca dela un om curtenitoriu, atunci se înşală; că nu fac curtenire în con-

---

[1]) Discursul episcopului I. Meţianu, la deschiderea sinodului eparhial din 1835, când vorbeà despre realizările sale de zece ani ca episcop, rămâneà aproape numai la problemele materiale, de cele duhovniceşti făcând d'abia o foarte palidă amintire. Vezi *Protocolul sinodului eparhial* din 1885, pag 3. sq.

[2]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 7: „La purtarea noastră am avut pururea trii consilieri: a) *religiunea*, b) *filosofia*, mai vârtos cea stoică: şi c) *dreptul*, cel clasic sau roman, carele constitue baza culturei moderne.

[3]) De ex. la 1890 treceà în carnetul său, despre sine însuşi, o critică în termini următori: In 5 Mart. 1890 ai salutat pe Tisch, care nu te-a observat, sau n'a primit. Ridicul! Să nu mai faci. Nu saluta pe nimeni fără a fi constrâns." In realitate, până la sfârşitul vieţii a rămas omul cel mai prevenitor şi măsurat în atitudini şi în vorbă.

www.digibuc.ro

ra interesului public. Am fost şi ştiu să fiu curtenitoriu cu cei de alte vederi". — Aceasta şcoală, a atitudinilor loiale, desbrăcate de frivolitatea şi imoralitatea servilismului ucigător de caracter, a dorit s'o propage şi în „Merindea" sa, în care cuprinde o strălucită pagină de conduită şi de moralizare a mediului, în care trăia, care poate fi cetit cu mare folos social şi pentru moravurile zilelor noastre.[1])

Ca note distinse ale individualităţii sale trebue să-i menţinăm şi *modestia* şi, mai ales, *moderaţiunea*. Nu i-se auzià cuvântul fără să fie aceasta o necesitate; iar în conversaţii şi 'n discuţii, ca mai ales în discursuri — cari totdeauna erau captivante şi convingătoare — înlătura totul ce erà de prisos ori s'ar fi putut tâlcui ca o vânare după laude. In privinţa moderaţiùnei sale, rămâne doveditoare mustrarea ce însuşi şi-o face, la vârsta de 44 ani, pentru următorul lucru de mică importanţă: La 2 Septemvrie 1885 adeca „din curtenire cătră Nicoară"[2]), se dusese la C., deşi avea durere de cap. Şi imediat îşi trece, pentru aceasta, în carnet, mustrarea: „Asta este sapienţia sau prudenţia? Schwer Mensch zu werden!"

De altfel aceasta moderaţiune se potrivià, nu numai cu cultura lui filosofică, ci şi cu o împrejurare, ce tot mereu provine în notele sale: economiile sale le consumau biblioteca şi ajutoarele băneşti, pe cari le dădeà, de multeori, surorei

---

[1]) Iată un pasaj, din opera sa *Merinde dela şcoală* (pag. 120) „Aşa de ticăloasă e firea omenească, că cine are un pic de putere a mână, aşteaptă să-i faci închinăciuni şi să-i zici vorbe de măgulire. In asta privinţă nici o desclinire (deosebire) între om şi popor. Fiecare ţine mai mult la capriciu, decât la binele comun. Mai vrea sedus de linguşire, decât îndreptat cu înfruntare. Unii condamnă pe cei ce se închină în sus, la un domn mare sau la un tiran, când vor să dobândească un favor sau o diregătorie; alţii din contra, condamnă pe cei ce se închină în jos, la domnii cei mici, la tiranii cei mulţi, la popor, când vor să capete voturi. In despoţie e cultul gloatelor. Cum (ar fi) oare, dacă în locul (cultului) persoanelor s'ar introduce cultul adevărului? Ar veni libertatea civilă şi morală!"

[2]) Era colegul său de oficiu, David Nicoară, asesor-referent epitropesc la Consistor.

www.digibuc.ro

sale Nişca dela Câmpanii-de-jos, şi unor studenţi bihoreni, cari cercetau şcoalele dela Arad.

Mai reţinem din carnetul său, cu privire la atitudinile sale sociale, nu sfat: „Cel mai bun metod pentru a nu ieşi din flegmă[1]) nici odată, ar fi datina turcească, de a lăsa să treacă barem două minute până să răspunzi. Tot acest interval este când mai mulţi participă la un discurs, Aşa nu taie unul altuia în vorbă..." Cine l-a cunoscut pe Dr. Giorgiu Popa, în conversaţii particulare şi pela întruniri cu discuţii, o ştie foarte bine, cât de măsurat a fost acest om, şi din acest punct de vedere, în graiu, ca'n contact social.

La baza atitudinei sale sociale stăteà, pe lângă sfatul de comportare al tatălui său, şi un cuvânt de îngrijorare al *mamei* sale. „Mi-a zis mama, scrie el în carnetul său: eu te-am ferit de rele până ai fost mic şi al meu, oare cum te vei feri acuşi, mare şi al tău?" Acest cuvânt l-a trecut el în amintirile sale scrise, d'abia la 1885, în puterea bărbăţiei, la vârsta de 44 ani, în toiul divergiţelor de păreri, între cari trăià pe atunci, la 32 ani dela moartea mamei sale.

Dar la baza atitudinilor sale mai stăteau încă şi cultura şi erudiţia sa, dimpreună cu stimulentul etic al conştiinţei de sine şi de valoarea sa personală[2]) în mediul înconjurător. De aci se esplică apoi şi atitudinea *polemică, până şi în publicitate.* Aceasta este explicaţia ieşirilor sale polemice din mai multe rânduri, sub titlii următori: „Dela Anna la Caiafa, sau: Dela Arad la Sibiu", în „Luminătoriul" din Timişoara (Nrii

[1]) Din „sărite".

[2]) La început, a făcut numai în carnetul său o aluzie fină, discretă şi indirectă, la aceasta notă a individualităţii sale, scriind despre lucruri de aiurea, următoarele. „A fost de lipsă academia franceză, institutul, că până la Richelieu, *deşi se onorau ştiinţele, nu se onorau bărbaţii învăţaţi.* Academia i-a înălţat în Francia la rangul celorlalte aristocraţii sociale, precum se văzu în urmă, că i-a excepţionat de sub jurisdicţiunea ordinară terestră şi i-a supus la Curtea regească".

www.digibuc.ro

75—84 din 1893, „în afaceri de cultură religioasă şi naţională"; — apoi: „Potpourri din viaţa bisericească şi şcolară", în „Tribuna" dela Sibiu (Nr. 135—148 din 1894). Al treilea ciclu întitulat „De ale pedagogicei", la un loc cu cele două serii precedente, apar în Arad, la 1895, în volum, sub titlul de „*Scrieri şi Vorbiri* culese apoi direse". Polemicile sale erau greu de evitat şi mai greu de înfruntat, pentrucă nu erau răfuieli personale, ci prilejuri de lămurirea multor probleme de cultură. Şi-atunci, se întâmplă să i-se răspundă cu subverziuni şi ameninţări, de cari dânsul s'a plâns în public[1]), iar la urmă cu acţiuni făţişe pentru a-l înlătură din funcţia sa electivă[2]). Iar dânsului, pentru a-şi apără convingerile, nu-i rămâneau decât demisionările repetite, din slujba sa[3]), pentru ca mai apoi să revină la oficiu pe urma chemării, prin scrisori, din

[1]) Il lăsăm să grăiască însuşi, din *Scrieri şi Vorbiri* (pag. 31): „In anul prim, după alegerea sa, dl. *episcop ni-a zis, că poate să vecseze* (şicaneze) pre un asesor până să-şi părăsească postul. Noi i-am răspuns că nu, şi ne-am înţeles pe noi. Douăzeci de ani, aproape la toate vecsaţiunile am opus paciinţa noastră, tăcând şi consolându-ne cu teoria darvinismului. . ."

[2]) „. . . . oameni fără nici-o valoare, caută să insulte spre a se insinuà, sărmanii, în graţia arhiereului. In 1888 ni-au consiliat amicii să-i facem acţiune pentru vătămare de onoare . . . dar noi ni-am zis: de unde să fie duhul acesta în arhiereul nostru, oare nu am greşit noi ceva? şi ne-am dus la dânsul cu stimă multă să-i comunicăm lui mai întâi, că vrem să ne retragem din post. Ni-a zis, că fiind acum alegere, să aşteptăm până după votare. La urna de votare şi-a pus omul, care să ştearge din voturi. Aleşi fiind acum cu voturi mai puţine, ni-am ţinut de datorinţă a nu renunţa. In Consistoriu plenar la ocasiune solemnă, s'a recunoscut acesta „infamia juris" dela urnă. . . „*Scrieri şi Vorbiri*" pag. 31—32.

La alegerile din sinodul dela 1888, dânsul de fapt a obţinut numai 23 voturi, pe când alţi asesori consistoriali, aleşi tot atunci, aŭ primit câte 37—45 voturi. (*Protoc, Sinod*, din 1888, concl. 155). Atunci, dinadins nu a demisionat, ci numai mai târziu, la 20 April 1889 îşi anunţă sinodului eparhial dimisia. Acesta, însă, hotărî s'o pună la ordinea de zi alta dată (*Protocol, Sinod.* 1889, concl. 85) ceeace, nici n'a mai urmat.

[3]) A treia dimisie a sa a avut loc din pricina unui conflict, ivit în examenul de calificaţie învăţătorească din 2 lulie st. n. 1890. Erà vorba să i-se facă chiar proces disciplinar. Dar ideia a fost abandonată; el însă nu şi-a reluat funcţia, până la sfârşitul lunii Decemvrie. Atunci episcopul i-a făcut invitare scrisă. El a răspuns: „Răspund la epistola din 7/19 a lunei curente. Pentru stima ce datoresc cauzei publice şi mie ced(ez) presiunei generale, ca să nu mă apostrofeze de neimpacabil şi-mi voiu reluà oficiul cu începere de mercuri dimineaţa 19/31 l. c."

Arhiv. episcopiei Arad, Nr. 5878/890.

www.digibuc.ro

partea episcopului său şi pe urma adreselor ce i-se făceau, mai ales decătră învăţători, prin organele de publicitate[1]).

Nu ni face plăcere să ne ocupăm de aceste conflicte; dar nici nu putem să le ignorăm, ajungând ele şi în actele oficiale publice ale eparhiei[2]). Din contra, putem relevà, tocmai concomitent cu aceste conflicte, o obiectivă şi grăitoare apreciere din partea sinodului eparhial, care erà îndestulat cu activitatea senatului şcolar[3]) de sub conducerea lui Dr. Giorgiu Popa. Acestei satisfacţii morale i-se adaogă, un an mai târziu, şi o recompensă materială: un „adaus personal", de 300 fl. la leafa sa anuală de 1200 fl. Aceasta sumă i-se acordă numai dânsului, dintre toţi colegii săi dela Consistor[4]).

Polemicile lui Dr. Giorgiu Popa, — dacă ne-au constrâns să insistăm atâta asupra lor, — cer imperios un explicativ, scurt măcar. In aceasta privinţă lăsăm să grăiască însuşi autorul lor, despre rostul său polemic şi al polemicelor. E mişcătoare şi foarte simplă justificarea ce o aduce polemicelor sale prin aceste cuprinzătoare cuvinte: „O râmă cât de mică pe brazdă, atinsă de otic, se svârcoleşte să-şi apere viaţa. E viaţa (râmei) tristă, că nu are lumină şi căldură. Trăeşte, mai numai, pentru *misiunea* grea, ce i-a dat-o Făcătoriul: să sepe şi să râme pământul, ca să devină holda mai roditoare. In serviciul plugarului este, totuşi plugariul rădică oticul asupra sărmanei, nemulţămitorul! Invederat, nu pentru viaţă se sbuciumă râma... ci mai vârtos doreşte să-şi plinească misiunea... Din conştiinţa acestei misiuni a căpătat oare, omul sau naţiunea, o porţiune mai mică de cum râma? .. împulsul la misiune e mai puternic decât iubirea de viaţă. — Punem mâna la pept şi ponderăm, fiecare acum a

[1]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 56. şi nota precedentă.
[2]) Ca la sinodul din 1889, concl. 75.
[3]) Protoc. Sinod, 1895. concl. No. 44.
[4]) Protoc. Sinod. 1896, concl. 57 şi 90.

www.digibuc.ro

sa porţiune!... Aşa dorim a se înţelege lupta de apărare ce ni s'a impus... Învăţătura încă-şi are misiunea sa: este să lucre aplicându-se la persoane, la locuri şi la fapte; altmintrea nu ar fi de folos. Din aceasta raţiune s'a născut modul nostru de scriere... tindem la aplicarea învăţăturilor peste toţi...[1]).

Apariţia volumului său de lămuriri polemice n'au pus capăt discuţiilor contradictorii. Deaceea, în anul următor, se simţi dator să mai apară în publicistică, cu o serie de polemici culturale. Aşa publică (1896), în Timişoara, o serie de foiletoane sub titlul: *„Oleu mai mult! că se stinge candela de cultură"*[2]). Ţinem să redăm aci aceea frumoasă icoană, în stil visionar, cu care-şi începe „polemica" aceasta. Iată-o: „Sat de sat, românul are în câmpie şi pre colini şi între munţi, la sânta biserică, o candelă mică. E şcoala confesională. Dieceza întreagă, un ceriu pe pământ, presărat cu stele mici. Acum candela licureşte numai, dar se ţine. Cu tainică şoptire ne cheamă la credinţa, că *vine o zi, atunci naţiunea toată se va prezentà la lume o mare de lumini.* Ca odinioară pribegii voinici ai lui Senofon (Xenophon) vom exclamà la eşit, cu entusiasm: *eată marea, ţalasul!...*"

Să fi întrezărit, oare, dânsul atunci marea vieţii româneşti, restabilită între frontierele de azi? Nu vom riscà o afirmare. Ci ne mulţumim să semnalăm felul, în care se exprimà acest înspirat al misiunei despre opera culturală, pe care o slugise, şi în foiletoanele polemice dela 1896, când îl despărţeau de pragul mormântului numai de 7—8 luni.

In aceea vreme, la vârstă numai de cincizeci şi cinci de ani, de fapt îşi împlinise misiunea. Şcoala românească din eparhia Aradului erà organizată, după iniţiativele sale, aprobate de autoritatea bisericească eparhială şi mitropolitană. Astfel, po-

[1]) Din „precuvântarea" dela „Scrieri şi Vorbiri" pag. 3—4.
[2]) Gazeta „Dreptatea", Nr. 194—200 din 1896.

www.digibuc.ro

Iemicele sale, a cărora nevoie o simţeà, îşi aveau un rost foarte firesc: de a-i justificà credinţele şi principiile culturale, prea adeseori neluate'n seamă, şi să-şi repare un prestigiu personal, asupra căruia încercau detractorii săi de alte păreri, să proiecteze o umbră defavorabilă.

Aşa a trăit, în Arad, acest *Om*, ca sihastru al cărţii[1]), şi în atitudini personale precis raportate[2]) la valoarea morală şi culturală, a sa şi a mediului înconjurător.

A fost — *un om!* A fost un „pedagog" eparhial, în sensul larg al cuvântului!

---

[1]) Din *carnetul* său vedem, ce gânduri de binele neamului îl mai băteau: „La un scop se devotează orduri întregi de călugări, de ex. pontifici, celibi; maltesii şi alţi cavaleri. *De ce să nu avem şi noi barem un om* să se dedice unei cause naţionale; că biserica da, *însă naţiunea nu şi-a avut „călugării", ienicerii săi etc.*"

Altă însemnare: „*Cei ce se califică puţin, numai cât li trebue pentru oficiu, nu vor fi oficiului de onoare*".

[2]) In carnetul său mai avea şi aceasta notiţă: „Autoritatea superiorului consistă în stima ce o dă subditului". Acest principiu de disciplină socială, dânsul îl trece în carnet, cu titlul de principiu pedagogic al Contelui Kinsky, rostit la „Wiener-Neustädter-Militärakademie".

www.digibuc.ro

8. Intre rude şi prieteni.

Raporturile sale familiare[1]) şi cu prietenii încă au unele note caracteristice, vrednice de reţinut. Dela început, se gândise — ajuns la Arad — şi la viaţă familiară. Aleasa inimei sale însă a preferat să se mărite cu propriul ei cumnat, care rămăsese văduv. Episcopul Ioan Meţianu a acordat dispensaţie canonică pentru aceasta căsătorie, lucru ce a ajuns un nou obiect în polemicele dintre dânşii[2]). După aceasta dublă decepţie, dânsul nici nu s'a mai gândit la căsătorie, refuzând şi oferta care, după informaţii rămase în familia dânsului, porneà chiar din anturajul familiar al episcopului. Viaţa singuratică, ce şi-a ales-o astfel, l-a determinat cu atât mai vârtos, să

---

[1]) Adăogăm, d'abia aci, câteva informaţii, primite ulterior dela d. Iuliu Tuducescu, după ce adeca tipărisem partea privitoare la familia şi persoana lui Dr. G. Popa. D-l I. Tuducescu are informaţiile dela tatăl său, Ioan Tuducescu.

După aceste informaţii, linia ascendentă, fixată de noi (la pag. 2—3), este aceeaşi, cu deosebirea că acum ştim, că bunicul după tată al lui Dr. G. Popa a fost *Popa Lupu*, fiu al lui Popa (Popovici) Ioan, menţionat şi de noi. Popa Lupu şi Tuduce Naş (Ionaş—Ion) din Câmpani au luat în căsătorie două surori. Ana, soţia lui Tuduce Naş, a avut doi fii: pe Nicolae şi *Alexandru;* cest din urmă a fost tatăl învăţătorului *Ioan* şi al profesorului *Atanasiu Tuducescu*. Astfel, Ioan Tuducescu — tatăl d-lui Iuliu Tuducescu — erà văr al doilea cu Dr. G. Popa. Iar soţia lui Ioan Tuducescu, Marta Handa din Câmpanii-de-sus, aveà de văr primar pe *Miron Pompiliu* (numele adevărat: Moise Popovici), fiul preotului Nicolae dela Ştelu. Miron Pompiliu (1847—97) a luat acest nume după ce a trecut peste munţi, unde a devenit profesor la laşi, om de condeiu şi poet, prieten intim al lui Mihail Eminescu (vezi: *Dr. Const. Pavel: Miron Pompiliu, Viaţa şi opera lui.* 1930. Beiuş). Aşa se vede, partea de sus a Văii Crişului-negru îşi dădeà rodul cultural, prin vlăstarele cărturăreşti, pe cari le remarcarăm.

[2]) Scrieri şi Vorbiri (pag. 26): „O muere la doi fraţi n'a fost pe placul sfântului Ioan Botezătorul; dar episcopul nostru dispensează două surori la un bărbat."

www.digibuc.ro

trăiască pentru carte şi problemele vieţii publice şi pentru rudele de seamă şi prieteni săi, puţini dar selecţi.

Pe *Ioan Tuducescu* l-am remarcat şi în cursul lucrării noastre, ca un tovarăş de idei şi de fapte al referentului şcolar. Câteva date biografice în plus merită să adăogăm aci. Născut în Cămpanii-de-jos şi dânsul, ca fiu de ţăran, a studiat şcoala normală la Arad, după care a ajuns învăţător în Băiţa (jud. Bihor) între anii 1857—67, apoi la Lipova: 1867—97. A scris o serie de manuale şcolare remarcabile, pentru şcoala primară. Pe o vrema a fost şi director la banca „Mureşanul"[1]). Vrednicile sale i-au atras nu numai ochii răi din partea guvernului unguresc, care-i făceà reproşuri pentru cartea de istorie, ce o scrisese, ci şi distincţia, de a fi fost ales asesor onorific în Consistorul din Arad, bun prilej de colaborare alături de Dr. Giorgiu Popa. De aci se explică intensificarea raporturilor dintre dânşii: de sincer văr şi amic [2]) cum îi scrià referentul.

Corespondenţa dintre aceştia, pe care am ajuns în parte s'o cunoaştem, este foarte afectuoasă şi substanţială, chiar şi atunci — uneori, mai ales — când privesc raporturile lor familiare. Aşa de pildă este scrisoarea din 1875, din prilejul morţii ţăranului fruntaş Alexandru Tuduce, tatăl lui Ioan Tuducescu[3]). Dar şi mai frumoasă ni-se pare corespondenţa lor atunci, când — în cadrul afecţiunilor particulare — îşi fac,

---

[1]) Vezi Dr. *C. Diaconovici*: Enciclopedia Română, titlul: Tuducescu.

[2]) Aşa-i scrià la 9. Dec. n. 1878, din Arad, adăogând, după promoţia sa ca Doctor în drept, că dânsului îi dădeà prima sa iscălitură cu acest grad academic.

Din prilejul promoţiei I. Tuducescu îl felicitase pe Giorgiu Popa într'o odă de opt strofe, proslăvind pe noul laureat, felicitând satul natal, pe mama şi pe tatăl laureatului — morţi atunci — dinpreună cu Bihorul „gigantic," care a adăogat la strălucirea sa de până aci „o steauă luminată". Dar nici Dr. G. Popa nu-i rămâne dator, răspunzându-i cu un poem, de nuanţă „pedagogică".

[3]) Reţinem un fragment din aceasta scrisoare, plină din înţeles creştinesc al vieţii: „... Domnul care ne îmbucură, acela ne şi ceartă — după certare earăşi ne va îmbucura, că este bun Domnul; tatăl tău a fost greu morbos, Domnul l-a luat la sine în 3 lan, la 2 ore după meazăzi. Nu te

www.digibuc.ro

împrumutat, îmbărbătări în slujba misiunei naţionale, a căreia conştiinţă o purtau amândoi în suflet şi în faptele lor. Iată de pildă, cum — în locul repezitelor felicitări de azi, de ziua numelui — se adresà Dr. Giorgiu Popa, din prilejul onomasticei lui I. Tuducescu, la 6/18 Ian. 1882:

„Mult iubite Ioane! Când recapitulăm noi toate evenimentele câte au trecut peste noi din fragedă pruncia noastră, şi ni presentăm starea actuală la carea am ajuns — deşi nu suntem în ceva posiţiune tare brilantă, totuş trebue să recunoaştem, că mare, *foarte mare mulţumită şi laudă datorim Atotpotintelui, carele ne-a condus prin o părintească îngrijire extraordinarie, că vedem şi simţim părintească mâna lui.* Dacă noi nu suntem şi ceva mai mult decât starea noastră de astăzi, apoi este pentrucă *bunul Dumnezeu zice, cumcă din starea noastră de astăzi putem folosi naţiunei mai mult — şi dacă alta stare ar fi mai folositoare, atunci el în aceea alta ne-ar aşezà. Că D-zeu vrea ca noi să folosim naţiunei, şi numai acest folos să fie consolaţiunea şi bucuria noastră.* Dacă pe aceasta carieră dăm şi de contrari, noi să nu ne mirăm, căci şi pre D. Isus Cristos l-a ispitit diavolul.

„Aceste meditaţiuni Ţi-le aduc Ţie de omagiu la onomastica Ta, dorind ca în deplină fericire s'o ajungi la mulţi ani dimpreună cu stimata familie; şi sărut pe Augusta, Iuliu şi Ioan, mulţămindu-le de scripsorile de anul nou..."[1])

Câtă atenţie aveà dânsul, până şi pentru cei mici din societatea cu care aveà de a face, dovedeşte şi împrejurarea, cu câtă drăgălăşie şi grije, caligrafică chiar răspundeà (1879) felicitărilor nepoţilor săi, fiilor lui Ioan Tuducescu.

---

supără, iubite! că răpăusatul şi-a implinit frumos chemarea când v-a crescut pe voi atât de bine. Roagă-le Domnului să ni ajute şi nouă a împlini frumos chiemarea, că toţi vom avea să intrăm odată în pământul din care am eşit; şi când ne naştem, de atunci păşim spre mormânt. Domnul ceartă, Domnul ne va mângâia, că e bun Domnul".

[1]) Atenţiile de onomastică, în aceasta formă aleasă, nu au fost singulare, în raporturile dintre aceiaşi. Iată, de ex. cum se adresa lui Ioan Tuducescu, din asemenea prilej. la 1879, într'un limbaj biblic: „Ajute-ţi bunul Dumnezeu ca în fericire deplină să ajungi cele mai multe onomastice de acum nainte. Depărteze dela tine orice întristare şi supărare. Incoroneze-te cu bucuria şi cu darurile sale. Ajute-ţi a deveni o stea pururea strălucitoare în istoria învăţământului nostru. Laude-se numele Tău dela Tisa şi dela Câmpani până la Marea neagră şi în părţile de prelângă Valul lui Traian! Aşa să fie!!"

www.digibuc.ro

Învăţătorul-director Ioan Tuducescu, cum o spuneam, aveà un frate mai tânăr, pe *Atanasie Tuducescu*, dedicat şi el învăţământului.[1]) Aceasta încă se născuse în Câmpanii-de-jos, la 1850. Făcuse liceul din Beiuş, apoi studii în Drept, la academia din Oradea, după care primi (1874) funcţia de notar la epitropia fondurilor comune cu eparhia Caransebeşului, administrate la Arad. Astfel, avu bunul prilej să termine aici (1878) studiile teologice. S'a îndeletnicit cu scrisul, în prosă şi în poesie (în revista „Familia" dela Oradea) şi în calitatea de colaborator şi la „Albina", „Gazeta Transilvaniei" şi „Biserica şi Şcoala." Intr' acestea ajunge profesor la institutul pedagogic-teologic din Arad şi membru şi secretar la Asociaţiunea culturală naţională dela Arad, şi secretar al societăţii femeilor române. Dar cariera profesorală (începută la 1881/2) şi activitatea de condeiu îi fură de-o scurtă durată, întrucât în primăvara anului 1885 fu răpus de boala de piept, ce o purta. Astfel se sfârşi aceasta odraslă, de bune nădejdi, la care ţineà foarte mult şi referentul şcolar Dr. Giorgiu Popa, care, aşa se vede, începeà să fie, prin legăturile sale familiare şi prin situaţia sa culturală-şcolară dela Arad, un ocrotitor al bunelor elemente cărturăreşti, cari se ridicau din Bihor.

Prieteniile personale ale lui Dr. Giorgiu Popa încă erau caracteristice. Cu prietenia lui se puteau lăudà, întâi de toate, aceia cari erau devotaţi aceluiaşi crez cultural şi naţional — singurul criteriu de orientare, pentru el, şi în viaţa socială. Aşa dânsul păstrà şi câteva prietenii din tinereţe, în special cu doi învăţători bihoreni, centimporani cu dânsul, cari ajunseseră în serviciul şcoalei, în ţinutul Vaşcoului. Unul erà Petru Costa[2]), învăţător pe atunci la Fânaţe, şi Ioan Pinteru, învăţător

[1]) Vezi: Dr. *Const. Diaconovici*: Enciclopedia română, titlul: Tuducescu. — Apoi *T. Botiş*: Istoria şcoalei normale şi a Institutului teologic, p. 675.

[2]) Tatăl profesorului Ioan Costa, care ne dă aceste amănunte.

www.digibuc.ro

în Ştelu. Cu aceşti doi dascăli se legătuise Dr. Giorgiu Popa, în tinereţe, sub jurământ, că toată viaţa lor îşi vor slugi neamul cu credinţă.

O frumoasă şi remarcabilă pretenie a fost aceea, care l-a legat de preotul *Damaschin Sârbu* dela Giriş, un patriot român însufleţit, după cum am văzut, căruia i-se destăinuià

Preotul Damaschin Sârbu din Giriş
(1824—1904).

Dr. Giorgiu Popa aşa de intim. Aceasta vrednică figură preoţească merită s'o înfăţişem în câteva cuvinte. Se născuse în Olcea (jud. Bihor), la 1824, din tată cântăreţ bisericesc acolo. A făcut liceul dela Beiuş cu rezultat frumos, apoi studiile teologice la Arad, după care căsătorindu-se, a devenit preot în Giriş. A lucrat stăruitor şi cu rezultat pentru îmbunătăţirea moravurilor parohienilor săi cari, la urmă, recurgeau la dânsul

www.digibuc.ro

după tot felul de sfaturi. Indrăgit de enoriaşi, apreciat de superiori, a fost distins de episcopul Ioan Meţianu cu dreptul de a purtà brâu roşu, pe care însă niciodată nu l-a purtat. A fost un exponent în luptele politice naţionale şi erà respectat pentru ţinuta sa demnă până şi de concetăţenii maghiari din împrejurime, mai ales de când cu luptele pentru alegerea la Tinca, de deputat dietal, a lui Emanuil Gojdu. In privinţa vieţii economice a credincioşilor săi încă şi-a câştigat mari merite. Erà un econom de model şi-i plăceà mult lucrul şi şi-a familiarizat enoriaşii şi cu cultivarea raţională a vitelor. Iar pe deasupra, a cumpărat un islaz comunal de 800 jug. cad. din moşia boerului ungur Nadányi Carol. Dr. Giorgiu Popa a ţinut mult la prietenia acestui distins preot bihorean, din care pricină a corespondat cu dânsul şi i-a dat fotografia sa. Dânsul l-a apreciat şi din alt motiv, că-i plăceà să se ocupe, pe cât îi îngăduiam referinţele vieţii dela sate, şi de chestii de ale trecutului. Astfel ni-o spune însuşi G. Popa[1]), că preotul Damaschin Sârbu îi pusese la dispoziţie o patentă de a împăratului Iosif II. cu privire la eliberarea iobagilor, pe care dânsul o publicase în „Albina", pe când îi erà redactor. Părintele Damaschin, căruia avem de a-i mulţumi scrisoarea dela 1878 alui G. Popa, a răposat (1904) în frumoasa vârstă de 80 ani.

O prietenie tot aşa de frumoasă a fost aceea, pe care a păstrat-o Dr. Giorgiu Popa, până la capătul vieţii sale, învăţătorului *Ioan Pinteru* dela Beiuş. Acesta se născuse în Chişineu-Criş, în 1838. După ce a terminat şcoala normală dela Arad, devenind învăţător la Şteiu, după aceea la Poenile-de-jos, tot din acel ţinut, la 1867 deveni ales învăţător în târgul Beiuş. Imprejurările neprielnice în ale traiului l-au făcut să-şi caute aşezare pe câmpie, la Vădaş (Vânători), în jud. Aradului

[1]) In rev. „*Lumina*" (1872, pag. 226)

www.digibuc.ro

(1871). Dar nici acolo nu fu mai cu noroc şi astfel reveni la Beiuş (1877), unde rămase în funcţiune până la 1907, când a împlinit 50 de ani de activitate dăscălească, după care s'a pensionat. Privită sub aspect biografic numai, viaţa acestui învăţător apare ca a orcărui alt dascăl. El însă, a fost ceva mai mult, în comparaţie cu colegii săi. Erà de-o

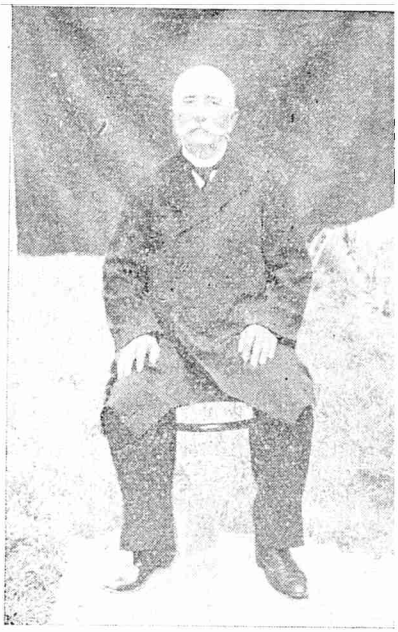

Învăţătorul Ioan Pinteru din Beiuş
(1838—1924).

stăruinţă de fer şi plin de înţelegere şi râvnă pentru misiunea sa. Aceasta s'a putut remarcà mai bine, după ce ajunse ca învăţător la Beiuş, unde şi-a făcut un mare merit, nu numai de biserican foarte credincios, ci şi prin străduinţa sa continuă, de a atrage pe cât mai mulţi băeţi, din părinţi mai instăriţi, de pela sate, la şcoalele din Beiuş. Şcoala primară, pe care o conduceà erà trecătoarea cea mai bună pentru întra-

www.digibuc.ro

rea în liceul de acolo[1]). Casa sa deschisă pentru ori cine, sîrăduinţa sa de a introduce studenţimea de liceu în cântările bisericeşti, mulţimea de cărţi cari le puteam ceti din biblioteca sa, şi marea sa tragere de inimă pentru toate chestiunile de interes cultural şi românesc: toate aceste imprejurări l-au făcut să fie remarcat de indată după ajungerea sa la şcoala din Beiuş. Dr. Giorgiu Popa, când veneà în satul său natal, îl cerceta în totdeauna şi rămânea zile întregi la dânsul, pentru a se sfătui împreună asupra treburilor obşteşti. Aşa fu dânsul iniţiat în planul lui Dr. Giorgiu Popa de a se înfiinţa la Beiuş, alături de liceul uniet — care deveneà tot mai agresiv pentru ortodocşi, pe măsura ce perdea din resistenţă faţă de politica ungurească — măcar un internat ortodox. Pentru conducerea sperativului internat, Dr. Giorgiu Popa designase pe profesorul dela Arad, Atanasie Tuducescu. Dar nici după moartea acestuia referentul şcolar nu-şi perdu nădejdea de a se înfiinţa internatul. Cereà, însă, prietenului său dela Beiuş, Ioan Pinteru, să lucreze mai departe pentru cauză, dar să nu divulge, că reuşise să lixeze în bugetul eparhial suma trebuincioasă, ca nu cumva să-i aprinză paie 'n cap cu aspiranţii la conducerea internatului sperativ[2]). Din aceeaş scrisoare a lui Dr. Giorgiu Popa se vede, că dânsul aveà încă un plan cu privire la promovarea culturii în Bihor: o „preparandie (şcoală normală) cu alumneu (internat), sau în Oradea sau în Beiuş". Gândul său cu privire la internat s'a realizat, în Noemvrie 1899, la doi ani după moartea sa. Iar dorinţa pentru o şcoală normală la Beius, s'a realizat, deasemenea, dar d'abia sub imperiu românesc. Iar bătrânul dascăl dela Beiuş a avut bucuria de a vedeà înfăptuindu-se aceste

[1]) Ca student, în clase primare şi la liceu, am stat mulţi ani în casa dânsului. El fusese dascăl şi al mamei mele.

[2]) Scrisoarea din 16 febr. 1886 către I. Pinteru.

www.digibuc.ro

două instituţii culturale dorite de el şi de marele său prieten. Dar pe lângă aceste mulţumiri, dânsul a avut parte şi de altele: de a fi fost membru foarte înţelegător şi activ la toate întrunirile bisericeşti, parohiale şi protopopeşti. Concomitent a fost distins şi de reprezentanţa eparhială, prin aceea că încă din anul 1882[1]) a fost ales asesor onorific în senatul şcolar al Consistorului dela Oradea. Mai apoi fu şi deputat în sinodul eparhial, pentruca, sub imperiul românesc, să-l ajungă marea cinste de a fi decorat cu „Coroana României" în grad de cavaler, şi cu „Răsplata muncii clasa I. pentru învăţământ". Cu aceste satisfacţii nevisate şi-a închis el ochii, în Beiuş, la 12 Septemvrie 1924, în vârstă de 86 ani[2]).

Un alt prieten remarcabil, mai tânăr, al lui Dr. Giorgiu Popa a fost advocatul dela Beiuş, *Paul Papp*, om de inimă şi de talent, din familie nobilă[3]) şi cu pronunţate tradiţii ortodoxe[4]) — note, pe cari şi le-a păstrat şi cultivat alături de stăruinţele sale politice şi culturale româneşti.

Vom schiţà, în puţine cuvinte şi viaţa dânsului, Paul Papp s'a născut la 1851, în Beiuş. Tatăl său a fost Ioan Papp, pilar, fiu al protopopului Pavel Papp din Beiuş. Şcoalele primare şi secundare şi le-a făcut la Beiuş. Între clasele V—VI

---

[1]) Dacă nu cumva chiar de mai nainte, şi până aproape de moarte, cu oarecare întrerupere.

[2]) Regretăbil, că numai foarte puţin a rămas din corespondenţa lui Dr. G. Popa cu înv. I. Pinteru.

[3]) Din familia preotului Pavel Papp, nobilitat (1678) de principele ardelean Mihai Apaffy, ca „pastor ecclesiae Valachicae", cu titlul de Belkenpajana — Poiana-Blenchii — unde-şi avea domiciliul şi funcţiunea.

[4]) Bunicul său Paul Papp (mort în 1843), iată, cum şi-a validitat, cu un prilej, calitatea de nobil. Pentru a lărgi cimiteriul gr. catolic din Beiuş, unde-şi avea protopopul sediul şi parohia, era vorba de acaparerea unei jumătăţi din terenul desub biserica ortodoxă, situată în vecinătate. Când comisia avea să facă predarea şi preluarea terenului — ceeace ar fi atras după sine demolarea bisericii noastre — protopopul ort. s'a postat în faţa bisericii sale, cu alţi doi nobili ortodocşi, în haina nobilitară şi cu săbiile ce aveau dreptul să le poarte, şi a aşteptat comisia cu săbiile scoase. Păşirea a avut efectul dorit. *Prot. E. Pap*, în „*Gazeta de Vest*" (Oradea) Nr. 190. din 18 Dec. 1929.

www.digibuc.ro

de liceu a terminat şcoala comercială germană alui Ioan Röser din Budapesta, Când să termine (1868) liceul, a rupt drapelul maghiar, comandat de directorul liceului la serbarea de „maial", pentru care faptă a fost eliminat din toate liceele din ţară, dându-i-se voie să facă bacalauriatul la călugării premonstratensi din Oradea, ceeace a şi reuşit, cu succes distins.

Advocatul Paul Papp din Beiuş
(1851—1902).

După terminarea studiilor în Drept la Oradea, fu ales pretor la Beiuş (1871). La anul — de o dată cu trecerea lui Giorgiu Popa dela Oradea la Arad — începe practica pentru advocatură, la Arad, legând cu arădanii: Dr. N. Oncu, Vasile Mangra, Romul Ciorogariu, prietenie personală şi politică, ce s'a păstrat în toate luptele naţionale, culturale şi bisericeşti din acele vre-

www.digibuc.ro

muri. Intors la Beiuş (1875), continuă stagiul pentru advocatură în cancelaria advocatului beiuşean Partenie Cosma, şi în acelaş an deschide cancelarie advocaţială. Intre 1884—7 a funcţionat ca judecător de Ocol la Vaşcou, până la dimisia sa din motive de politică românească, pentru a întoarce din nou la profesiunea liberă a advocaturei, ce a purtat-o până la sfârşitul vieţii sale. Atitudinile sale româneşti se caracterisează minunat prin aceea, că şi atunci când erà judecător, purtà presidenţia comitetului parohial şi-şi dădeà pe fiul său la şcoala confesională, şi nu la cea de stat. Iar la 1886, când profesorul de origine bihorean, Miron Pompiliu, refugiat în România de atunci, întorsese, a fost găzduit de Paul Papp, din a căruia casă ospitalieră l-au smuls jandarmii, pentru a-l duce la închisoare. Aceste se întâmplaseră pe urma denunţului din partea prim-pretorelui uniet, renegatul Gheorghe Domşa. Urmarea erà să fie: detaşarea judecătorului Paul Papp în loc străin, ceece l-a determinat să dimisioneze şi să-şi reia advocatura. In aceasta calitate a avut apoi deplină libertate de acţiune, în viaţa politică şi culturală şi mai ales în slujba Bisericii ortodoxe, în toate corporaţiunile acestia: la parohie, protopopiat, eparhie şi la congresele naţionale-bisericeşti. A stăruit, cu multă râvnă şi resultat, pentru consolidarea economică-fundaţională a comunităţii bisericeşti din Beiuş, la constituirea fundaţiunilor locale „Nicolae Cristea", „Dimitrie Negreanu", şi în calitatea de chivernisitor al fundaţiei „Zsiga" dela Beiuş. In acest sens remarcăm, la dânsul şi la Dr. Giorgiu Popa în anul 1884, gândul comun, de a constitui şi la Vaşcou o fundaţiune culturală-bisericească, din averea rămasă după Tănase Coroiu[1]). Sunt de remarcat şi re-

[1]) Epistola lui Dr. G. Popa, din 25 Martie 1884. către Paul Papp. N'au reuşit însă, deoarece averea a fost acaparată de ungurul Küllös Lajos, prin căsătorie.

www.digibuc.ro

peţitele sale străduinţi de a înfrunta şi zădărnici proselitismul unieţilor împotriva Bisericii noastre. Aşa se explică, în mare parte, sistemizarea postului de catihet ortodox şi ridicarea unui internat ortodox, alături de şcoalele uniete dela Beiuş, în care privinţă Paul Papp, cu alţii, şi-a luat partea întreagă de activitate.

Aşa apoi, îl vedem, că dânsul mergeà exact în acelaş făgaş, cu Dr. Giorgiu Popa, întru apărarea bisericii şi slujirea culturei româneşti, în buna tovărăşie cu nedespărţitul său prieten comun: dascălul Ioan Pinteru. A fost un român şi ortodox convins şi militant, resolut şi jertfitor, energic şi neînfrânt; o minte clară şi un suflet deschis, ca şi întreaga sa fiinţă şi infăţişare. Pagubă, că a murit prea din vreme, la vârsta d'abia de 51 ani (1902). Erà tipul prieteniilor căutate de Dr. Giorgiu Popa, care nu cunoşteà nici prietenii personale dincolo de cadrul convingerilor sale şi de al intereselor obşteşti.

Erà şi aceasta o notă a caracterului său, ca om, ce trebuia s'o ilustrăm prin cele trei prietenii de mai sus, cari, şi ele, îşi aveau locul meritat, aci!

www.digibuc.ro

9. Amurg şi sfârşit

şi câteva păreri contimporane.

O viaţă trăită în atâta muncă şi sbucium duceà, în mod fatal, către un desnodământ grăbit. Incă de pela 1892, erà bolnăvicios, suferind de stomac, despre ceeace se văierà intimului său Ioan Tuducescu. Şi totuşi, aşa bolnav cum erà, îşi vedeà de munca obişnuită şi de polemiile sale, şi participase la o serie de prelegeri de apicultură[1]), cari il interesau. In vara anului 1896 cercetase băile din Gleichenberg, pentru a-şi căutà de sănătate[2]). După cură i-se făcuse binişor, dar prin Noemvrie iarăşi i-s'a pornit spre rău. Vărul său Ioan Tuducescu dela Lipova îl cercetà mereu şi-l îmbărbătà, „că la olaltă am crescut şi am dus greul vieţii": aşa scrià dânsul[3]) fiului său Iuliu, la Bucureşti.

Către sfârşitul anului 1896, Consistorul[4]) îl invită să-şi reguleze chestiunea primirii la fondul de pensiune, la care nu întrase până atunci. Tratativele urmate nu duc la rezultat. Incercarea se repeteşte, cu acelaş rezultat negativ, şi în anul următor[5]). El declară, că nu poate suportà cotele, cari trebuiau plătite fondului de pensiune. Probabil, însă, că alta erà explicaţia: el însuşi îşi va fi simţit apropierea sfârşitului

---

[1]) Epist. din 31. Iulie 1892 către Ioan Tuducescu.
[2]) Epist. lui Alex. Tuducescu, 31 Aug. 1896.
[3]) Epist. din 30 Nov. 1893
[4]) Arh. episcopiei: No. 5443/1896, din 27 Oct. 1896.
[5]) Ibid. No. 359/597.

www.digibuc.ro

ce veneà cu paşi repezi, şi găseà de inutilă înscrierea la fondul de pensiune, după cum s'a şi adeverit.

In luna Martie din acelaş an, scrià lui Ioan Tuducescu că-i merge când bine, când mai slab. Totodată adaogă a-şi exprimà bucuria, că Academia română primise bine „Tabelele de părete" (intocmite de Ioan Tuducescu pentru şcoale), pela începutul lunei Iunie. Cineva — se spune, că advocatul Pavel Rotariu din Timişoara, în al cărui organ „Luminătorul" îşi publicase Dr. Giorgiu Popa o seamă din polemicile sale culturale, dar care făcuse o apropiere de curtea episcopească dela Arad — ne redă o seamă de împrejurări[1]) din viaţa referentului şcolar, din primăvara anului 1897. Incă din timpul sinodului eparhial, primăvara, erà frânt trupeşte; tuşeà; îi slăbise vocea, încât la şedinţele sinodului abia mai puteà fi auzit. Toţi amicii erau îngrijoraţi de sănătatea dânsului, dar nu-i spuneau decât cuvinte de încurajare. După sinodul eparhial, a mai funcţionat cam două luni, până când într'o şedinţă consistorială abia a mai putut referà „la obiect." Episcopul i-a oferit concediu, cât vreà, până să se întrame[2]).

Îndată ce sinistrele temeri au ajuns la cunoştinţa obştei româneşti, ele au stârnit extreme îngrijorări. Intre cei dintâi, cari s'au interesat de starea dânsului, avem de a remarcà pe

---

[1]) In „*Deşteptarea*" dela Timişoara No. 149/1897.

[2]) Acelaş informator al ziarului „Dreptatea" redă apoi, cu detailuri, o scenă dintre episcopul şi referentul său, care se presentase episcopului, spre a-i mulţumi pentru acordarea concediului şi de a-şi luà rămas bun dela episcopul, cerându-i scuze şi iertare: „Te rog de iertare, Măria-Ta. Ştiu, că în viaţa mea de multe-ori Ţi-am causat supărări; poate că şi Măria-Ta, îmi vei fi causat mie ... Te rog de iertare ... Epistolele ce le am dela Măria-Ta, ietă le înapoiez, ca nu cumva s'ajungă pe mâni străine ..."

Redăm aceste exprimări esenţiale, fără să le dăm importanţa ce se pretindeà din partea adversă, bucuroasă atunci să deie în vileag asemenea declaraţii de profundă intimitate, — dacă ele, peste tot, vor fi fost făcute — şi cari aveau pretenţia să-l presinte în *alta* lumină (mai bine zis; în umbră) pe un om, bolnav, care nu se mai puteà apără de însinuări şi de asemenea bucurii răutăcioase, date în publicitate. Evident cine aveà trebuinţă de aceasta divulgare.

www.digibuc.ro

distinsul fruntaş de atunci al vieţii româneşti, Alexandru Mocioni. Acesta îi scrie lui Ioan Tuducescu următoarele cuvinte simţite: „...mă tem, că trebue să fim pregătiţi chiar la o catastrofă, prin care familia noastră ar perde un amic devotat, iar naţiunea pe unul dintre cei mai bravi şi bine meritaţi fii ai săi“[1]).

Incă nainte de data acestei scrisori, episcopul Ioan Meţianu avizase în chestiune pe preotul Atanasiu Popa dela Câmpani, unchiu al lui Dr. Giorgiu Popa, chemându-l la Arad, pentru a-l duce pe bolnav acasă. La începutul lunei Iunie, a şi fost dus în satul natal, la casa părintească. Dar acum, mintea lui, cea atât de strălucitoare odinioară, se întunecase. Ca ultim expedient, dela care se nădăjduià salvarea, a fost — după sfatul medicilor din Beiuş — ca să fie dus, pentru căutarea sănătăţii, la Viena. La 30 Iunie, preotul catihet Nicolae Diamandi din Beiuş şi preotul Petru Dalea, cumnat cu bolnavul, l-au dus la Viena, unde li-a stat într'ajutor şi compatriotul arădan Dr. Ioan Cuparescu, medic acolo. In 2 Iulie, bolnavul a fost aşezat în sanatorul Doctorului W. Svetlin. Aici, bolnavul, examinat de medici, a vorbit de tot limpede, în cât i-a pus în uimire pe toţi, dându-le nădejdea reînsănătoşărei. In 3 Iulie, după o baie şi un somn sănătos din partea bolnavului, însoţitorii au întors la ale lor. Lui Dr. Giorgiu Popa, însă în aceeaşi zi i-s'a făcut rău. In 4 Iulie la orele $3^1/_2$ după masă boala a ajuns culmea, iar bolnavul fu deslegat de suferinţele pământeşti, pe urma unui acces de aproplexie la creeri.

Despre deces a fost înştiinţat şi episcopul. Acesta a luat dispoziţii, ca înmormântarea „cinstită“ să se facă pe

[1]) Al. Mocioni, scrisoare din Birchiş, dela 22 lunie 1897.

www.digibuc.ro

cheltuielile eparhiei[1]). Aşezat în sicriu de metal[2]), pe mortul l-au dus la biserica grecească ortodoxă depe strada Fleischmarkt, unde a fost prohodit de doi arhimandriţi greci, fiind de faţă şi mult public vienez, pelângă studenţimea universitară română[3]).

Locul de odihnă vecinică a decedatului a fost ales în Cimiteriul central.[4]) A treia zi după înmormântare, Ioan Tuducescu şi preotul Petru Dalea i-au ridicat la cap o peatră funerară, cu inscripţia „Dr. Georgiu Popa, 1841—1897".

*

Moartea celui ce a fost odinioară asesorul referent şcolar Dr. Giorgiu Popa a stârnit unanime şi profunde regrete în viaţa românească. Ea a fost remarcată şi în publicistica din Regat.

După Alexandru *Mocioni*, care întrezărise cu durere aceasta perdere, se ivesc pe rând prietenii, ca să-l deplângă, în primul loc arădanii, tovarăşi în lupta culturală şi politică românească. Incă la 7 Iulie, Romul *Ciorogariu*, pe atunci profesor de teologie la Arad pentru care Giorgiu Popa avea o apreciere specială[5]), condoleză familiei, „adânc sguduit de tragicul sfâr-

[1]) Publicăm necrologul dela Viena (Consistorul nu a publicat, şi el unul): „Dr. Cuparescu şi Ioan Tuducescu, cu inimă frântă de durere, aduc la cunoştinţa tuturor rudeniilor, amicilor, cunoscuţilor, bisericii, şcoalei şi naţiunei române, că Dr. *George Popa*, asesor, referent şcolar în Arad, deputat sinodal şi congresual etc. după un morb îndelungat a reposat în Viena, în 4 Iulie n. a c. la orele 3½ p. m., în vârstă de 56 ani. Inmormântarea scumpului defunct va avea loc la 7 Iulie n., la orele 9½ dimineaţa, din biserica gr. or. l. Fleischmarkt No. 13, în cimiteriul central cu *spesele* Ven. Consistoriu eparhial din Arad. Viena, în 6 Iuliu 1897. Fie-i ţărâna uşoară şi memoria eternă".

[2]) Aşa se spuneă în „Deşteptarea". Familia ştie: „de lemn"; corectură făcută de Ion Tuducescu, prezent la înmormântare.

[3]) Până aci după gazeta *Dreptatea*. nr. citat.

[4]) In „Zentralfriedhof" (Gruppe 72. Reihe 3. No. 9).

[5]) In gazeta „*Dreptatea*" (Timişoara; Nro 200/896). reliefându-i studiile filosofice-teologice dela Lipsca şi dela Bonn, îi doreă „să ne fie un Toma deAquino, *ecum* când simţim necesitatea unei mari prefaceri culturale în sinul naţiunei".

www.digibuc.ro

şit al nobilului suflet..." şi întreabă pe Ioan Tuducescu de felul cum se va întrebuinţà suma, ce o colectase în memoria colegului său, profesorul Atanasie Tuducescu.

Celalalt fruntaş al vieţii româneşti arădane, Dr. Nicolae Oncu, deopotrivă amestecat în viaţa politică, bisericească şi culturală-economică a Românilor, îşi exprimà şi dânsul marea sa durere[1]): „L-am văzut cum era de dus, aşa de îngrijorat în timpul din urmă. Mă cuprinsese o adevărată jale de starea sa, trupească şi sufletească. Erà sdrobit, înfrânt... Dumnezeu a dispus altfel şi Dr. Giorgiu Popa, *amicul nostru bun şi nobil, acest cap luminat al neamului nostru şi suflet mare românesc* fără veste se sfârşi şi pleacă să se bucure în ceriuri de odihna, pe care înzădar o cercase pe acest pământ. S'a dus şi a lăsat în urma sa un *mare* şi *înspăimântător gol* şi ni-a lăsat sufletele strivite de durere... S'a dus după Tanasie (Tuducescu) al nostru, nobilul său compatriot şi frate de luptă, şi două suflete dragi şi româneşti s'au întâlnit iarăşi dincolo de mormânt. — Popa! îţi jurăm, că nu te vom uita, şi rugăm pe Tatăl ceresc pentru odihna Ta! Roagă şi Tu pe Tatăl din ceriuri pentru neamul Tău părăsit..."

Vestea morţii lui Dr. Giorgiu Popa a străbătut ca fulgerul, în întreg cuprinsul ţărilor locuite de Români. Moartea lui a fost încadrată în regrete obşteşti şi înfăţişată ca o mare perdere pentru neam, după cum şi erà, dacă avem în vedere că mureà în vârsta d'abia de 56 ani, încărcat de esperienţă, cu prisos de învăţătură şi cu obştească bună mărturie despre rodnicia vieţii sale publice.

Biograful său, improvizat în coloanele ziarului „Dreptatea" dela Timişoara, ne mai dă câteva amănunte şi o caracterizare, pe care ţinem s'o înfăţişem în fruntea altor articole

---

[1]) Scrisoarea din Giesshübl, 12 Iulie 1897, către Ioan Tuducescu,

www.digibuc.ro

de acest fel. Ni-se spune anume, că decedatul locuise în strada Csiky (azi I. L. Caragiale) Nr. 2. iar pe mai departe îl caracterizează astfel:

„In toată viaţa lui a lucrat pentru luminarea minţii poporului şi a servit numai naţiunei noastre române, respective cauzei celei mai scumpe a naţiunei: *bisericii* şi *şcoalei* din dieceza în care s'a născut... a fost fiul iubit al naţiunei sale, care în întreagă viaţa sa a fost al ei, şi dela primul moment, de când a întrat în societate ca om matur şi independent, şi-a început cariera ca apărător şi luptător pentru drepturile naţionale ale neamului său, ale poporului român.

„In toată viaţa sa a fost om temător de Dumnezeu, omul blândeţei, omul păcii, omul modestiei. Era blând, dar resolut; modest, dar a ţinut la onoarea şi caracterul său; om sarac de mijloace materiale, dar bogat în averi spirituale. In această privinţă a fost un adevărat „nabob", unul din cei mai bogaţi bărbaţi ai neamului nostru, un decor literar românesc.

„Având simţ de iubire, de dragoste şi de sinceritate — le-a devotat numai bisericei şi şcoalei, întreg neamului său, puţinilor săi amici personali...

„A murit bine meritatul bărbat, dar urme a lăsat despre viaţa sa, urme pe terenul literaturii române, cari îi garantează nemurirea...

„In calitatea de deputat[1]) pururea şi-a păstrat independenţa şi caracterul de bărbat. Deşi „funcţionar" al Consistorului şi astfel subordonat preşedintelui său în afaceri oficioase, totuşi a fost de regulă *în opoziţie*. atât în sinod, cât şi în congres. Mai ales pe timpul când în astfel de corporaţiuni se încuibaseră veleităţi oarecum *politice*, când o anumită clică[2]) din Arad ţinea să facă deosebire între „guvernamentali" şi „naţionali", răposatul Dr. Giorgiu Popa era pururia în ceata *naţionalilor* şi ţineà, votà şi milità — pentru dreptate".

Evident: acest biograf împrovizat îşi tradà apartinenţa politică şi scrià dela oarecare apropiere, de cei din Curtea episcopească... Ceeace se explicà mai apoi şi prin imprejurarea, că deşi promise de eparhie cheltuelile de înmormântare[3])

---

[1]) De înţeles; în sinodul eparhial.
[2]) Reţineţi caracterizarea de „clică" !
[3]) Telegramă episcopului cătră Dr. I. Cuparescu, mediç în Viena.

www.digibuc.ro

dela Viena, totuşi, ele au fost puse mai apoi în sarcina lăsământului rămas după decedatul[1]).

De aci vine explicaţia, că şi organul eparhial „*Biserica şi Şcoala*“ remarcă, foarte sumar[2]), viaţa şi activitatea lui Dr. G. Popa, printr'o scurtă biografie şi apreciere. Intre altele spune: „Răposatul în Domnul a fost bărbat cu vaste cunoştinţe; şi a participat cu un viu interes în întreg decursul vieţii sale publice la lucrările sinodului eparhial din Arad şi ale congresului nostru naţional-bisericesc. Rămăşiţele pământeşti ale defunctului s'au depus, spre vecinică odihnă în Viena, pe spesele Consistoriului eparhial arădan. Luând doliul pentru trecerea prea timpurie a defunctului din aceasta viaţă, rugăm pe Dumnezeu, ca sufletul lui să-l aşeze în lăcaşurile dreptilor, iar osămintelor lui să le fie ţărâna uşoară. In veci amintirea lui!“.

Atâta tot, şi nimic mai mult despre o viaţă de om ca a lui Dr. Giorgiu Popa!

In schimb de aceste reticenţe, ziarul „*Epoca*“ din 27 Iunie (9 Iulie) vesteà fraţilor depeste munţi moartea „valorosului şi eruditului asesor referent al senatului şcolar din consistoriul Aradului“ şi „energic şi vrednic luptător pentru cauza naţională“.

Ziarul „*Universul*“ dela 11 Iulie îl remarcà, jelindu-l, ca pe „un înflăcărat naţionalist, fost redactor al ziarului „Albina“ şi în urmă consilier şcolar pe lângă episcopia ort. dela Arad“.

Revista bihoreană „*Familia*“ din Oradea (Nr. 29. din 1897), făcându-i un portret, îl remarcă după vrednicie, ca organizator de şcoală, „bărbat de ştiinţă şi orator distins“, semnalând din tinereţa dânsului şi împrejurarea că, înainte de a fi fost redactor la „Albina“ din Viena, fusese colaboratorul ziarului „Concordia“.

---

[1]) Arhiva Episcopiei: No. 5487/1897.

[2]) No. 26 din 11. Iulie st. n., pag. 203 are numai 33 şire scrise despre răposatul şi activitatea sa. Desigur o tăcere — grăitoare! Şi mai grăitoare a fost tăcerea organului mitropoliei „*Telegraful Român*“ amestecat, în con-

www.digibuc.ro

Cel mai complect şi mai reuşit a făcut icoana personalităţii şi a activităţii acestui mare bărbat al neamului, ziarul „*Tribuna Poporului*“ dela Arad, care-l aveà între persoanele de forţă şi de decor ale grupării reprezentate de acest ziar în politica românească şi în ceea bisericească. Aici, între cei dintâi, erau grupaţi localnicii: Dr. Nicolae Oncu, profesorul de teologie de atunci Romul Ciorogariu, azi episcop Roman al Orăzii s. a.

Dăm cuvânt penegiristului dela aceasta gazetă:

„S'a stins o lumină a poporului românesc.

„... marele pedagog al şcoalei române din dieceză şi eruditul bărbat al naţiunei noastre, Dr. Giorgiu Popa, a închis ochii pentru totdeauna,

„Model de curată iubire faţă de toată lumea, de nemărginită iubire faţă de neam; bogăţie cu prisosinţă a cunoştinţelor universale; cultura întrupată; model de muncă plină de zel; model de onestitate şi de împlinirea datoriei: eată în luniamente generale calităţile, cu cari a fost împodobit în toată viaţa sa acest scump decedat al poporului român, pentru care el a trăit, a muncit şi s'a jertfit!

„Un întreg popor, în special biserica şi şcoala română din aceasta diecesă, îmbracă azi doliul şi plâng fără consolare perderea aceluia, a căruia minte luminată, caracter integru şi înaltă cultură — indispensabile ne erau tuturora, mai ales astăzi, în grelele timpuri, prin cari trecem... *aceasta perdere simţită ne rămâne pentru întregi generaţii, poate veacuri d'arândul...!*

„...*Studiul predilect i-a fost pedagogia...* Cu fenomenala sa putere creatoare a organisat învăţământul în dieceza Aradului, şi sub magicul său impuls se sporesc şcolile şi înfloresc spre mândria diecezei.

„Câtă vreme a fost în puterea vieţii, nu s'au putut încuibà şcoli comunale[1]) în dieceză, căci ca geniul cel bun al şcoalei române şi caânger păzitor al învăţătorimei marele regretat priveghià nesfârşit asupra lor.

---

tradictoriu, în polemicile lui Dr. Popa. Aşa mi-se spune „Telegraful Român“ n'a scris la moartea lui Dr. Popa

[1]) După sistemul şcolar ungar: întreţinute de comunele politice, în spiritul şcoalelor statului, cu limbă de predare ungurească,

www.digibuc.ro

„Dânsul a dat formă şi cuprins şcoalelor sale. Dela normele şi planul de învăţământ până la manuale şcolare şi literatura didactică, a străbătut prin operele sale întreagă zona învăţământului, îndreptând şi luminând.

„Va rămâneà în veci *un tip absorbit în idealul misiunei sale.*

„Numai faţă de sine a fost maşter scumpul nostru decedat; numai pe sine s'a nesocotit; numai pe sine s'a distrus înainte de vreme, prin munca sa dătătoare de viaţă neamului, pe care l-a iubit mai mult decât orice în viaţa sa.

„In timpul din urmă devenise numai o umbră; şi nouă ni-s'a dat sfârşietoarea priveliştе de a-l vedea cu ochii, cum se stinge farul de odinioară.

„S'a dus în zilele din urmă dela noi, ca să apună pe ţărâna de unde a răsărit, să-şi doarmă somnul de veci lângă osămintele părinţilor săi. *Alma mater* însă l-a reclamat pentru sine.

Viena, unde s'a format din modestul fiu al Câmpanilor savantul pedagogiei române, l-a rechemat să-l mântuiască şi să-l redeie vieţii...“

Aşa scria ziarul local,[1]) întru pomenirea lui Dr Giorgiu Popa.

Dar ziarul nu isprăveà cu atâta numai. Intr'o replică[2]), intitulată „Unde-i Consistorul?“, gazeta da „salutul din urmă“ decedatului, care „timp de peste un pătrar de secol a purtat, singur-singurel, pe umerii săi sarcina îngrijirii de instrucţiunea noastră poporală, ca un Atlas gigantic, până ce în urmă trupeşte şi sufleteşte total sdruncinat... mai umblà printre noi.

„Cu adânc respect[3]) ne plecăm înaintea memoriei lui, care are să rămână pentru totdeauna curată, măreaţă. Scăderile

---

[1]) „Tribuna Poporului“, Nr. 120/897, aşa scrià în numărul ce-l întocmeà sub tipar în însaşi ziua îngropării.

[2]) „Tribuna Poporului“, No. 121/1897.

[3]) Cuvinte de judecată aspră la adresa lui Dr. G. Popa, am auzit şi eu, în repetite rânduri, de pe bazele căruia nu erà îngăduit să răsune asemenea judecăţi: Era un personaj din rândurile subiectelor de critică ale lui Dr. G. Popa. De altfel, drept combatere, redau textual mărturia unui contimporan, care şi dânsul l-a cunoscut bine, ca student în teologie. mai răsărit, în anii din urmă ai lui Dr. G. Popa. „Umblam de cu seară. cu el, la un păhar de bere; se strângeau în jurul lui profesori.., şi ascultau ade-

www.digibuc.ro

anilor din urmă ai vieţii sale nu pot alterà simţămintele noastre. Semizeu trebuia doar să fie, ca pe lângă susţinerea unei grele lupte cu puterea străină pentru salvarea celor mai sfinte interese ale neamului său, să-l fi lăsat integru scârnava îngratitudine a cercurilor competente, întrigile şi atacurile făţişe, pedecile şi şicanele continue, cari dela 1875 încoace, încontinu aveà să le întâmpine, până ce l-au doborît.

„Conştiu de demnitatea sa de om şi de caracterul său nepătat, nu s'a ştiut dejosi nicicând la rolul de curtisan slugarnic, de aceea isolat a rămas între colegii săi din „gremiu", şi disgustare amarnică, iar mai pe urmă desperare completă i-a fost soartea.

„Ca santinelă credincioasă, până aproape la ultima răsuflare a ţinut poziţia la care era pus.

„Muribund, cu suprema încordare a rămăşiţelor puterilor sale fizice şi spirituale căutà să-şi implinească datorinţele. Şi cei datori a-l substitui îl priveau fără milă, îl lăsau să se chinue mai departe... nici de el nici de causa şcoalelor noastre, cari de ani încoace braţul lui total slăbit, nu mai erà înstare să o apere cu succes, pe dânşii nu i-a durut şi nu-i doare, singur una îi interesează: cum să împărţească între sine postul devenit vacant, care... are să se doneze d-lui secretar consistorial din Arad şi advocat practicant în Braşov...[1])

„Convins de... avântarea instrucţiunei... ceruse Prea Sfinţia Sa dela sinod (1878) ...înmulţirea personalului în senatul şcolar al consistorului arădan ...pentruca prin înşişi referenţii să se poată visità şcoalele măcar odată la an... La 1878 erà Dr. Giorgiu Popa în floarea puterilor sale... şi totuşi Consistorul n'a aflat, că Dr. Giorgiu Popa de acum, cel total sdruncinat, bolnav, nu-i deajuns întru apărarea intereselor şcolilor noastre..."

Acesta a fost Dr Giorgiu Popa, în ipostasul personalităţii şi muncii sale rodnice şi a puţinătăţii de apreciere din alta parte.

---

vărate prelegeri dela el... Era un fel de universitate populară în jurul lui. Dacă erà vr'unul, cu care nu simpatizà, ori tăceà, ori dispăreà. Erà în timpul din urmă slab, şi din două păhare de bere se cunoşteà că a beut, dar vorbeà cu un adevărat filosof, era un magazin de ştiinţă, o enciclopedie întreagă . . . Aşa-l caracterizà părintele Tr. *Terebenţiu* dela Galşa, prin scrisoarea sa din 10 lunie 1927, mort şi el de atunci.

Un asemenea om, propovăduià — lângă un păhar de bere — mai multă cultură şi morală, decât, toţi clevetitorii lui fără frâu la gură . . ,

[1]) Aşa a şi fost!

www.digibuc.ro

Invăţătorii, cari cu sufletul şi prin misiunea ior, au stat totdeauna foarte aproape de şeful lor, au avut sentimente de durere şi pietate din prilejul perderii lui. Invăţătorul din Arad, Nicolae Ştefu — sub pseudonimul Nicu Stejărel — îi împleteşte pe mormânt o „cunună de jale", în versuri reuşite, cari încheie cu un apel[1]) :

„Iară voi, fii ai naţiunei,
„Cari atât aţi pătimit,
„Nu uitaţi nici pe-o clipită,
„Că el înc'a suferit :
„Mormântul lui să îl căutaţi,
„Şi nu-l uitaţi şi nu-l uitaţi!"

O pioasă manifestare solidară a învăţătorimei încă a avut loc, din partea cercului Radna al Reuniunei învăţătoreşti. In 12 Aug. 1897 adeca învăţătorii de pe Valea-Murăşului s'au întrunit în conferenţă, pentru a comemorà pe cel dispărut şi opera sa. Inainte de deschiderea conferinţei, protopopul Radnei, Vasilie Beleş, a slugit un parastas, în asistenţa şi cu colaborarea de strană a învăţătorilor. Cu acel prilej, învăţătorul, mai apoi şi preot, Damaschin *Medrea* a rostit o cuvântare frumoasă, amintind nenumăratele şi neperitoarele merite[2]) ale defunctului asesor referent şcolar. Avem, din întâmplare — între hârtiile dela d. I. Tuducescu — şi panegiricul din chestiune. De oarece acesta este rodul unei afirmări oficiale şi colective a învăţătorimei, reproducem din el ca-

---

[1]) Tribuna Poporului, No. 121 din 1897.
Preotul de mai apoi, cu inspiraţii de poet şi cu reuşite versuri, *Alexandru Munteanu* al lui Vasile, încă a scris o „elegie la moartea distinsului şi eruditului bărbat al naţiunei". Publicată în „*Tribuna Poporului*" nr. 120 din 8 lulie n. 1897.

[2]) Vezi „Telegraful Român", no. 87/1897; la o lună după moarte.

www.digibuc.ro

racterisarea: „Tuturor ni este cunoscut: cum şi ce a făcut Dr. Giorgiu Popa pentru şcoala românească din aceasta mărită diecesă. Ştim cu toţii, că orice curent duşmănos, pornit asupra şcoalei noastre româneşti, s'a lovit de el, ca de o stâncă tare. Ştim, cât a muncit şi de câtă activitate a fost capabil spiritul lui credincios adevărului, *că cea mai bună politică este creşterea poporului în spirit naţional* şi luminarea minţii lui prin şcoala românească şi prin învăţător românesc. Credincios acestui adevăr a luptat el până la moarte... Şcoala şi învăţătorimea română este cea dintâi, care a simţit şi simteşte golul ce l-a lăsat acest ilustru bărbat în urma sa, în viaţa noastră culturală-naţională. Trăim timpurile grele şi după semnele ce se arată... vor obveni chestiuni şi mai grele[1]) şi... atunci vom simţi şi mai mult golul[2]) ce l-a lăsat ilustrul nostru referent Dr. Giorgiu Popa: în urma sa, în viaţa noastră naţional-culturală. Considerând toate acestea, inima noastră se consumă de durere. Intreba ne-vom deci cu profetul: „Au poate fecioara să uite podoabele sale, mireasa să uite găteala sa de nuntă?" Au poate şcoala română să-şi uite pe reorganizatorul ei? învăţătorul român pe iubitul său părinte? Nu, nici odată! Numele acestui ilustru bărbat, vecinic va înfrumseţà paginile istoriei noastre naţional-culturale; şi pomenirea lui va fi vecinică, după zisa lui Tacitus: El, încă fiind în viaţă, şi-a clădit monument mai trainic de cât bronzul şi marmora... Suflete nobil! în împărăţia cea vecinică te vei întâlni cu moşii şi strămoşii... şi cu fericitul mitropolit Andrei Şaguna... spune-i cu mândrie, că ai părăsit lumea aceasta, cu spada în mână, apărând drepturile bisericii, şcoalei şi ale învăţătorului român, şi rugaţi amândoi pe Dumnezeu, să ne scape de pericolul ce ne ameninţă, iar naţiunei noastre, pentru care atâta aţi luptat în viaţă, să i deie tărie în lupta grea pentru limba şi legea strămosască!"

Iată, acesta erà Dr. Giorgiu Popa, în ochii colaboratorilor săi, dascăli ai poporului.

Să vedem acum, ce răsunet a avut moartea asesorului referent şcolar la sinodul eparhial următor. În raportul Consistorului plenar cătră sinod, secretarul consistorial

---

[1]) Incepuseră deja vântoasele politicei ungureşti, de a suprimà şcoalele naţionale-confesionale ale „naţionalităţilor" şi de a le înjugà la carul politicei de maghiarizare.

[2]) De fapt, funcţia de referent şi asesor şcolar în Consistor, după moartea lui Dr. G. Popa, a fost provăzută lungă vreme numai în chip trecător.

www.digibuc.ro

făceà o foarte simplă şi sumară menţiune despre decedatul[1]). In raportul senatului şcolar[2]) către sinod se menţionà „trista întâmplare despre încetarea din viaţă a referentului acestui senat şcolar Dr. Giorgiu Popa, întâmplată la 4 Iulie 1897, carele dela 1872 încoaci a purtat cu zel şi diligenţă postul de referinte consistorial dela acest senat şcolariu". Şi se adaogà, că referada s'a încredinţat lui Ion Lengeru, secretar consistorial[3]), care şi sub durata morbului (lui Giorgiu Popa) îi dădea mâna de ajutor.

Se încheiase o viaţă de om, petrecută în muncă de votată şi pricepută, lăsând o frumoasă moştenire culturală de sporit şi grea de apărat. Mai rămăsese după dânsul puţinică avere, în parte moştenită şi câteva acţiuni şi depuneri, preţuite în 3000 fl. Aceste aveau să fie destinate pentru o fundaţiune parohială în satul naşterii sale. Dar încercarea n'a reuşit, din vina atitudinilor câtorva rude, ca şi din pricina, cà acest modest lăsământ se mai micşorase prin suportarea cheltuelilor de înmormântare[4]).

Dacă n'a rămas avere după omul care atât de mult se îmbogăţise în cele spirituale, ar fi fost un mare noroc, să i-se fi păstrat măcar preţioasa bibliotecă şi scriptele sale, corespondenţa sa şi lucrările ce va fi înfiripat în viaţa sa de cărturar vecinic preocupat de studiu. Preţioasa bibliotecă, despre care rudele aşa ştiau, că erà bogată „în cărţi vechi, scumpe

[1]) Publ. în Protocolul sinodului din 1898.
[2]) No. 2442/1898.
[3]) Era şi asesor onorific în senatul şcolar dela Arad (şi avocat la Braşov).
[4]) Mai amintim o întâmplare. Un rol funest pentru sustragerea averii lui Dr. G. Popa dela constituirea unei fundaţiuni, l-a avut cumnatul său preotul Petru Dalea dela Sârbeşti, denunţat în acest senz de înv. Vasile Sala din Vaşcău (1. XII. 1897), Vasile Sala, Ion Tuducescu şi Ioan Pinteru ştiau de declaraţia şi dorinţa lui Dr. G. Popa, de a se forma din averea sa o fundaţie culturală. — Iar preotul Petru Dalea, care a zădarnicit acest gând, şi-a luat pedeapsă, Venind dela Arad, cu obiecte din lăsământul lui Dr. G. Popa, s'a înnecat, cu cai cu tot, în părâuaşul esundat, dela Sârbeşti, de nu s'a ales nimic din ce dusese dela Arad. Aspră pedeapsă !

www.digibuc.ro

şi rare"[1]), a format obiectul unor serioase îngrijorări, din partea rudelor, pentru a o pune la adăpost din calea perirei. Tuduceşti, intelectuali, erau indicaţi s'o aibă sau, cel puţin, să dispună de soartea ei: de a o fi plasat, cel puţin, alături de alte biblioteci dela particulari arădani, în biblioteca institutului pedagogic-teologic. Sora răposatului, însă, sugestionată de cumnatul său interesat Petru Dalea, crezând că, cedând biblioteca, vor scăpà de obligamentul de a constitui fundaţiune, au lăsat biblioteca, la dispoziţia „Asociaţiunei române naţionale din Arad pentru cultura poporului român", în a căreia Direcţiune fusese membru şi Dr. G. Popa. In familie se ştià că aceasta bibliotecă se va chivernisì separat, sub titlul de „Biblioteca Dr. G. Popa"[2]).

Acesta a fost Dr. Giorgiu Popa, omul de şcoală şi de cultură!

---

[1]) Scrisoarea d-lui Iuliu Tuducescu (24. 1. 1898) către tatăl său.

[2]) Ioan Tuducescu (7. I, şi 16. II. 1898) către fiul său Iuliu. Imprejurările acestea mi-au venit la cunoştinţă d'abia când am ajuns aci cu tiparul cărţii. Nu am putut verificà: *ce fel de cărţi* dintre ale lui Dr. G. Popa se găsesc în biblioteca despărţământului Arad al „Astrei", moştenitoarea prin fuziune a Asociaţiei arădane.

www.digibuc.ro

10. Epilog şi două — datorii morale.

Am ajuns la sfârşitul lucrării ce ni-am propus.

Am înfăţişat, în cadre de timp şi loc, mai înguste, viaţa şi activitatea unui lucrător de seamă, care începeà să fie uitat, pe măsura ce ne împuţinăm ceice l-am ajuns în viaţă.

Să-l privim, acum, într'un cadru mai larg, de timp şi de loc: în legătură cu seria de străduitori pentru propăşirea culturală şi naţională, începută sistematic deodată cu înfiinţarea preparandiei (şcoalei normale) ortodoxe române dela Arad (1812).

Dimitrie Ţichindeal — apologet şi luptător cu mari riscuri pentru izbânda ideii naţionale şi resvrătit împotriva iesarhiei sârbeşti pentru nesocotirea drepturilor Românilor la cultură naţională, — îşi găseşte în Dr. Giorgiu Popa un reflex, tot pe atâta de aprig, dar mult mai bine înzestrat şi format pentru a face, şi în Biserică, corective de ordin naţional.

Eruditul profesor Dr. Iosif Iorgovici, tot dela Arad, devenit autoritate ştiinţifică a vremii sale, a avut în Dr. Giorgiu Popa un vrednic urmaş, cu cunoştinţe universale.

Dr. Giorgiu Pópa a avut şi contact personal, cu unii dintre profesorii arădani din vechea generaţie. Cei mai de seamă dintre aceştia erà bihoreanul Alexandru Gavra (1797—1884) din Oradea şi bănăţeanul Vincenţiu Babeş (1821—1907) dela Hodoni.

Cu Vincenţiu Babeş, dânsul a avut, dela începutul carierei sale de publicist şi redactor, un contact necontenit, până

www.digibuc.ro

la sfârşitul vieţii sale. — Iar profesorul Alexandru Gavra l-a agreat într'un mod special, ce merită să-l reţinem.

Bătrânul dascăl, care-şi începuse activitatea profesorală la Arad în 1821 se retrase din învăţământ şi dela conducerea şcoalei, la 4 Iulie 1877. Cu acel prilej, şcoala a ţinut o festivitate, la care pe lângă alţii, a participat episcopul Ioan Meţianu cu sfetnici săi, între ei şi Giorgiu Popa, ca delegat al Consistorului. Aprecierilor ce se făcuseră bătrânului dascăl, acesta răspuns foarte mişcat şi, între altele, a apoteosat pe delegatul consistorial. Citând din Ovidiu[1]), despre dorul de patrie — amândoi erau fii ai Bihorului — pentru a localizà textul continuă astfel: „Tocmai aşa şi eu, nu ştiu ce mă atrage cătră D-Sa: doară marea dragoste ce observez eu a o aveà cătră naţiunea sa; sau doară vasta ştiinţă, ce o admir în tinerul acesta bărbat. Destul că decâte ori mi-se întâmplă de-l întimpin undeva, de atâtea ori mi-se pare, că în dânsul văd pre acel bărbat, care e menit ca, cu vreme, să fie *juvelul*[2]) *naţiunei române*, şi să brilianteze între cărturarii şi literaţii noştri..."[3]).

Acestor cuvinte, oareşicum de consacrare, din partea generaţiei mai vechi, li se dă putere şi prin ceeace însuşi ni-o spune[4]): mitropolitul Andrei Şaguna îi ceruse — prin episcopul Procopie Ivacicovici al Aradului — opinia, într'o chestiune de organizare bisericească, în special cu privire la Biserica Bucovinei. Atunci dânsul a pregătit „un feliu de programă în materia subverzantă", apreciată de A. Şaguna, Chiar adăogà, că păstrează scriptele...[5])

*

[1]) Nescio qua natale solum dulcedine captos
Ducit, et immemores non sinit esse sui.
(Cuprinşi de o dulce simţire, locul natal ne atrage şi nu ne lasă să ne uităm de dânsul). *P. Ovidii Nas.: Ex. Ponto*, L. I. El, III. v. 35—36.

[2]) Juvaerul(?)

[3]) Arhiva ep. Arad: No. 1584/1877.

[4]) Scrieri şi Vorbiri, pag. 10—11.

[5]) Dar toate scriptele sale s'au perdut. Mare pagubă!

www.digibuc.ro

Şi-acum, o nouă incadrare a dânsului, în rândul altor contimporani şi oameni de şcoală.

Cel mai remarcabil dintre aceştia este profesorul cu studii dela Jena şi Leipzig, mai apoi şi protopop, *Ioan Popescu* (1832—92) din Sibiu, căruia i-se atribue de a fi „cel dintâi pedagog român... organizatorul şcoalei româneşti (ardelene) pe temeiuri mai solide"[1]). Ioan Popescu a fost mai în vârstă decât Dr. Giorgiu Popa, cu nouă ani. Şi spre deosebire de dânsul a fost (dela 1861 încoaci) profesor, dându-şi astfel, dela catedră, contribuţia[2]) de îndrumarea învăţământului nostru poporal.

După Ioan Popescu dela Sibiu şi după Dr. Giorgiu Popa dela Arad, se ivesc, şi deoparte şi de alta, forţe pedagogice tinere: profesorii Dr. Lazar Petrovici (1856—81) şi Dr. Petru Pipoş (1858—913) la Arad, iar la Sibiu profesorii Dr. Petru Şpan (1866—911) şi Dr. Ioan Stroia, azi episcop militar, dintre cari ceşti doi din urmă au lucrat şi manuale şcolare.

In acest cadru, al pedagogilor ardeleni mai vechi, se remarcă, mai ales, Ioan Popescu şi Dr. Giorgiu Popa şi unul şi altul foarte merituos pentru rosturile în cari fuseseră puşi: cel dintâi la catedră, iar cel de al doilea în rostul de îndrumător practic al şcoalelor.

Ioan Popescu s'a remarcat mai mult prin studii teoretice de pedagogie şi prin manuale, pe când Dr. Giorgiu Popa a trăit mai ales în lumea rosturile practice: pedagogice şi administrative, prin cari aveà să îndrume mai deaproape viaţa culturală a şcoalelor poporale din Crişana.

Sunt amândoi deopotrivă mari; şi, credem, se cuveneà să fixăm locul unuia alături de al celuialalt, ca *doi colaboratori, cari se întregeau reciproc pentru binele şcoalei şi pen-*

[1]) Dr. N. Regman: Dr. Petru Şpan, pag. 12.

[2]) Dr. N. *Terchilă* a publicat despre dânsul şi concepţia sa pedagogică un frumos studiu şi o apreciere, în *Anuarul Academiei teologice* din Sibiu p. an. şcol. 1931/32, pag. 5—50.

www.digibuc.ro

tru progresul culturii noastre. Nu ştim, însă, nimic despre contactul dintre dânşii.

Dar, şi de altfel, numai alte studii, cari vor trebui să urmeze pe amănunt, pentru a desvăli opera *întreagă*, a unuia şi a celuialalt, ar puteà să fixeze cu toată preciziunea locul cuvenit lor, pe scara vredniciilor lor pentru progresul cultural-şcolar românesc.

*

Şi alţii, de mai 'nainte de mine, se gândiseră să-i deie marelui om de şcoală şi de cultură care a fost Dr. Giorgiu Popa, tributul lor de pietate, dorind să i-se scrie viaţa şi să i-se înfăţişeze opera. Astfel, încă la 1898, — la un an după moartea lui, -- o „doamnă" avuse gândul bun, de a lansà ideia aceasta, iar administratorul ziarului „Tribuna Poporului", Georgiu Moldovan, se angajase s'adune materialul informativ necesar. Nu ştiu, ce s'a ales de aceasta încercare.

La 1901, advocatul beiuşean Paul Papp solicitase Reuniunei învăţătorilor, la adresa presidentului ei Augustin Boţiocu, pe atunci învăţător în Comlăuş, să îngrijască de publicarea biografiei în chestiune. Dânsul a şi promis-o[1]). Dar nici din aceasta încercare nu s'a ales nimic.

Nici mai târziu nu erà prielnic timpul pentru o asemenea lucrare[2]). Totuşi, în cele din urmă, lumea a început să-şi aducă aminte de dânsul, în special din cercurile învăţătoreşti. Astfel, cu prilejul întrunirei Asociaţiei învăţătorilor[3]) din judeţul Aradului, — între ei, şi unii din cei ce-l ajunseseră pe Dr.

[1]) Scrisoarea din 25 Martie 1901, către Paul Papp.

[2]) Din parte-mi i-am ţinut amintirea la suprafaţă prin parastasul, ce am făcut să i-se ţină, în 1907, în catedrala din Arad, la zece ani dela moarte. Mai apoi am publicat, la 30 ani dela moartea dânsului, un articol comemorativ („*Biserica şi Şcoala*, Nro 20. din 15 Mai 1927); iar după un an, am dat publicităţii (în „*Biserica şi Şcoala*" Nro 28—9 1928) scrisoarea sa către preotul Damaschin Sârbu (1878).

[3]) Erà vorba de iubileul, de 60 ani al Asociaţiei, începută ca Reuniune a învăţătorilor confesionali.

www.digibuc.ro

Giorgiu Popa ca şef al lor, — în primăvara anului 1932 — când se împlineau 60 ani şi dela venirea dânsului la Arad — ca printr'o înspiraţie ne-am găsit de acord, eu şi conferenţiarul festiv, d. Iosif Moldovan, fost învăţător confesional, apoi revizor şi inspector şcolar român de stat, să-i facem cuvenita pomenire[1]).

Da, îi muriseră antipozii culturali, cari îi mai purtau sâmbetele şi după moarte. Şi, în sfârşit, după o perspectivă de peste trei decenii, începeau oamenii să vadă limpede *opera* acestui „ilustru abandonat", — nu numai supărările, provocate de tăioasele sale critici.

In chipul acesta, am luat hotărîrea, trecută şi în cadrul preocupărilor „ *Ateneului Popular Arad*", de a-l comemorà, printr'o conferenţă, în ziua de 30 Octomvrie 1932.

...Şi, din aceea conferenţă, această lucrare s'a făcut!

*

După toate cele de până aci, mai adaog câteva cuvinte despre lucrarea de faţă.

Motivele, cari m'au determinat[2]) *să gătesc aceasta lucrare, sunt de natură etică.*

[1]) Cuvântul meu, în „Ştirea" dela Arad, Nro 82 din 1 Iunie 1932.

Dl *Iosif Moldovan*, menţionând şi despre fostul vicepreşedinte al Reuniunei, G. Popa, a făcut o caracterizare nimeritâ a stărilor de lucruri, cu privire la opera şcolară a lui Dr. G. Popa şi la dificultăţile, pe cari le întâmpinase acesta dela episcopul său. „Planurile ideale, concepute de acest ilustru apostol al culturii naţionale au fost însă spulberate de întocmirile noui, puse în aplicare, în mod autocrat, de Ioan Meţianu, | rotopopul Branului, episcop al Aradului, ales la 1875 . . . In tot decursul acestor întocmiri improvisate cu abatere dela planurile lui Popa George, Reuniunea învăţătorilor . . . stătea la dispoziţia acestui *ilustru abandonat* . . ." (Vezi rev. *Şcoala Vremii*, An. III. (1932) Arad Nro 6. pag. 9—10).

[2]) L-am cunoscut şi eu, în epoca polemicilor sale. Ţin să remarc profunda impresie, ce ni-a făcut-o, la 23 Aprilie 1896, când, ca student în teologie aici — cu tot riscul de a-l cercetà — m'am prezentat, cu un coleg bihorean, şi l-am felicitat de ziua numelui. Ne-a primit cu nespusă bucurie şi familiaritate, cari ne-au încălzit, din primul moment, cu desăvârşire. La despărţire ni-a dat câte-un exemplar din „Scrieri şi Vorbiri", îndemnându-ne să-l cetim „cuminte". L-am şi cetit, nu ştiu de câteori, totdeauna învăţând ceva din aceasta carte.

www.digibuc.ro

In primăvară se împlinesc douăzeci şi nouă de ani, de când mi s'a hărăzit cinstea şi povara, să-i fiu urmaş mijlocit, în slujba ce o purtase şi chiar în biroul său de odinioară.

În acest interval am avut necontenite prilejuri să-mi dau seama de mărimea operei ce săvârşise şi — totuşi, în aceaşi vreme — să aud, sarcastice observaţii despre dânsul, reflexe întârziate ale prejudiţiilor de odinioară şi ale supărărilor pe cari le trezise, cândva, cu polemicile sale.

Şi-atunci după răsgândiri, am cedat impulsurilor etice — un sentiment de pietate şi altul al datoriei — de a-l redà pe Dr. Giorgiu Popa istoriei noastre culturale.

Trezirea amintirei lui, în loc să strice, ehiar poate fi de folos, în multe privinţe.

De aceea, mă şi simţesc foarte împăcat în sufletul meu, după aceasta lucrare, pornită de altfel dintr'o improvizaţie numai.

Şi lucrarea n'a fost uşoară. Întâi de toate pentrucă nimeni nu se mai ocupase sistematic şi cu răgaz de viaţa şi opera acestei personalităţi, d'asupra capului căruia s'au rostit, deopotrivă, cuvinte de mari laude şi de exagerate critici. Şi'n al doilea loc, scriind despre dânsul, trebuiau ţinute în vedere o mare seamă de evenimente din istoria — nescrisă încă — a eparhiei şi multe asperităţi. Să evit exagerările de orice fel, să atenuez şi justific conflicte impersonale sau culturale, dar fără de a cădeà în extrem, ci ţinând calea de mijloc şi reliefând pe omul superior, după cultura şi vredniciile sale, după realizarile sale şcolare-culturale, epocale în istoria eparhiei.

*

Iar acum, mă îndreptez cu recunoştinţă către Prea Sfinţia Sa Părintele Episcop Roman Ciorogariu, Dascălul meu de Teologie, pentru cuvintele introductive, pe cari le-a dăruit, ca o încununare de mare preţ, lucrării mele şi ca o adeverire din partea singurului martore din cei

www.digibuc.ro

remarcabili, rămas în viață, al frământărilor culturale din aceea epocă.

Adaog mulțumirile mele, apoi, și acelora, cari m'au ajutat într'un chip sau altul și anume:

D-l Iuliu Tuducescu din București, pensionar al Arhivelor Statului și al Academiei Române, mi-a pus la dispoziție, succesiv, multe informații familiare și scrisori dela — și despre Dr. Giorgiu Popa, inclusiv un carnet al acestuia, ce mi-a fost de foarte bună orientare.

D-l Dr. Caius Brediceanu, ministru plenipotențiar regal român în Viena, a avut amabilitatea să mă pună în cunoștință de causă despre starea din urmă a mormântului aceluia, ce ni-a fost, amândurora, — un mare înaintaș în slujbă.

D-l profesor de Pedagogie, Teodor Mariș, dela Școala normală ortodoxă de băeți, de aici, mi-a dat, spre utilizare, mai multe din notele sale, extrase din arhiva eparhială, cu privire la organizarea școalelor din eparhie, din anii 1870 încoaci[1]).

Domnii: Dr. Ioan Papp, președintele Curții de Apel Cluj; Dr. Gheorghe Sârbu, advocat în Arad, părintele Ioan Pinteru din Toracul-mic (Jugoslavia), și Ioan Costa, profesor în retragere (Tinca), mi-au împărtășit scrisori și informații de bun ajutor.

*

Și-acum, încheind, întorc lui Dr. Giorgiu Popa „ale sale dintru ale sale", pecetluind aceasta lucrare cu însești cuvintele sale:

„Înțelepciunea oamenilor mari nu moare. „Spiritul lor trăește înfășurat în hârtie și în litere"[2]).

---

[1]) D-Sa a lucrat deja partea cu privire la *Opera* școlară a lui Dr. Giorgiu Popa.

[2]) Merinde dela școală, pag. 119.

www.digibuc.ro

Înțelepciunea și spiritul lui să se trezească și să lucreze și printre noi!

Iar pentru a-i cinsti cel puțin pomenirea, dacă rămășițele sale pământești zac acum împrăștiate, de nu li-se mai știe locul de odihnă[1]*), — ar fi cuviincios să se facă următoarele lucruri, pe cari le pun în discuție cu titlu de propuneri:*

1. Despărțământul Arad al „Astrei", care prin fuzionare a moștenit dela Asociația Culturală Arădană biblioteca lui Dr. Giorgiu Popa, să binevoiască a reconstitui aceea bibliotecă, și de a o pune la dispoziția Marei Biblioteci a Academiei teologice, sau la a Palatului cultural, din Arad, cu titlul de „Biblioteca Dr. Giorgiu Popa", cum fusese și dorința moștenitorilor, cari au dăruit-o Asociației, dorind ca ea să fie chivernisită separat. S'ar săvârși astfel un act de datornică pietate, iar biblioteca ar puteà fi utilizată mai bine.

2. Casa părintească a lui Dr. Giorgiu Popa, aflătoare încă în bună stare în comuna Câmpanii-de-jos[2]*), situată la drumul mare ce duce dela Beiuș la Vașcou, să fie înfrumsețată cu o placă comemorativă, cum s'a făcut și cu casa lui Miron Pompiliu, dela Șteiu. Iar numele acestui om de școală și cultură „Dr. Giorgiu Popa" să fie atribuit vreunei școale potrivite din Bihor.*

In aceasta privință frații Bihoreni au cuvântul!

Arad, 15 Martie 1934.

---

[1]) Domnul Dr. *Caius Brediceanu*, ministru plenipotențiar regal român la Viena, îmi scriă, în febr. 1933, că după cercetările ce făcuse în Cimitirul central din Viena, nu s'a mai dat de urma mormântului. Probabil, va fi fost exhumat și oasele așezate în groapă comună, deoarece la 7 Iulie 1917 espirase „dreptul de folosință" a mormântului.

[2]) Coala No. 58 din Cartea funduară, parcela No 53.

www.digibuc.ro

CUPRINSUL:

Pag.

In loc de prefață, de P. Sf. Sa *Episcopul Roman Ciorogariu* ... ... V.

1. Vechea familie preoțească Popa din Câmpani 1
2. Tinerețea lui Giorgiu Popa: Studii și intrarea în viața publică 4
3. In brazdă culturală-școlară la Arad 12
4. Concepția sa culturală și de viață... 39
   a) Religie; Dumnezeu; Biserică; Ierarhie 40
   b) Concepția despre Om și Viață 47
   c) Morală și societate 53
   d) Ortodoxie și Românism; alte culte 56
5. Concepția sa politică-națională 65
6. Cadrul general al problemei școlare și câteva note... 81
7. Dr. Giorgiu Popa: Omul 91
8. Intre rude și prieteni 101
9. Amurg și sfârșit; păreri contimporane 113
10. Epilog și două datorii morale... 127

* * *

ERRATA:

La pag. 24, șirele 18 -19:
în loc de: 1872—Mai 1873, *se va ceti: 1877—Mai 1878.*

Greșelile, cari s'au mai strecorat, nu tulbură înțelesul. Le va îndreptà cetitorul înțelegător și binevoitor.

www.digibuc.ro

TIPOGRAFIA S. REISMANN, ARAD.

www.digibuc.ro

Biblioteca

Ateneului Popular Arad

Nr. 1. **Prof. Ed. I. Găvănescu: Ioan Popovici-Desseanu,** *Viaţa şi activitatea sa.* Arad, 1932. Lei 25.—

Nr. 2. **Prof. Isaia Tolan: Noul Dicţionar Ortografic al limbei române,** Arad. ... ... Lei 40.—

Nr. 3. **Dr. Gh. Ciuhandu: Dr. Giorgiu Popa,** *Un om de şcoală şi cultură.* Arad, 1934. ... .. Lei 100.—

www.digibuc.ro